

ГЛАСНИК

Народне библиотеке Србије

Година XXI, бр. 24, годишњак за 2022. годину

Београд, 2022

Гласник Народне библиотеке Србије
Година XXI, бр. 24, годишњак за 2022. годину
УДК 02
ISSN 1450-8915

Издавач
Народна библиотека Србије, Београд, Скерлићева 1
E-mail: glasnik@nb.rs Web: www.nb.rs
Телефон: +381 11 245 1242

За издавача
др Владимир Пишталo

Главни и одговорни уредник
др Владимир Пишталo

Редакција
др Дејан Вукићевић, уредник
др Драгана Милуновић
Небојша Ковачевић
Тања Тасић
мср Јелена Бенић

Рецензенти
др Драгана Грујић
др Александра Тртовац
Добрило Аранитовић
Љиљана Башић
мр Оливера Стојадиновић
Милица Перић
Саша Јањић
Александар Келић
мр Оливера Батајић Сретеновић

Лектура и коректура
Драгана Перуничкић

Дизајн
мр Оливера Батајић Сретеновић

Технички уредник
Милош Нинковић

Штампа
Ретро принт, Београд

Тираж
300

The Herald of the National Library of Serbia
Vol. XXI, no. 24, year 2022.

UDC 02
ISSN 1450-8915

Publisher
National Library of Serbia, Belgrade, Skerlićeva 1
E-mail: glasnik@nb.rs Web: www.nb.rs
Phone: +381 11 245 1242

For the Publisher
Vladimir Pištalo, PhD

Editor-in-Chief
Vladimir Pištalo, PhD

Editorial Board
Dejan Vukićević, PhD, editor
Dragana Milunović, PhD
Nebojša Kovačević
Tanja Tasić
Jelena Benić, MA

Reviewers
Dragana Grujić, PhD
Aleksandra Trtovac, PhD
Dobrolo Aranitović
Ljiljana Bašić
Olivera Stojadinović, MA
Milica Perić
Saša Janjić
Aleksandar Kelić
Olivera Batajić Sretenović, MA

Proofreading
Dragana Peruničić

Design
Olivera Batajić Sretenović MA

Technical editor
Miloš Ninković

Printed by
Retro print, Belgrade

No. of copies
300

КЊИГА УМЕТНИКА

приредила Оливера Батајић Сретеновић

Оливера Батајић Сретеновић – Путовање у прошлост због карте за будућност

Горана Шевановић – Књига уметника – феномен уметничког дела у библиотечким збиркама

Гордана Каљаловић – Књига уметника – од литерарног ка визуелном

Александар М. Трбовић – Фотографске умјетничке књиге

Маида Груден – Од књиге из масовне производње до уникатне књиге уметника
Айропријација као метод у креирању уметничких књиџа

Божидар Зрински – Од мале изложбе до награде *grand prix*. Књига уметника и МГЛЦ

Јана Вуковић – Уљани патуљак или деца и њихове књиге

ПУТОВАЊЕ У ПРОШЛОСТ ЗБОГ КАРТЕ ЗА БУДУЋНОСТ

Оливера Баџајић Срећеновић

*Универзитет уметности у Београду,
Факултет примењених уметности у Београду*

УДК: 7.012:096

Бавити се књигом уметника у времену када се свуда око нас прича о дигиталном и дигитализацији заиста је тежак задатак. У контексту књиге као објекта који се развија кроз векове, то је и један веома необичан задатак. Почетком овог миленијума водиле су се полемике о смрти књиге, о нестанку штампе, о флуидним екранима, дигиталном мастилу... Данас већ можемо рећи да с две ноге стојимо на почетку те ере, али да је књига још увек с нама, а и штампа, колико год их теме екологије као и кризе донекле успоравају. Можда су нам ове теме сасвим оправдано дошле како би се подигла свест о томе шта радимо и где идемо, али нас нису зауставиле на путу стварања, истраживања и примене класичне форме књиге или класичне штампе.

Дакле, данас, када већ вешто пливамо у свету дигиталног и расправљамо о дигиталној писмености, отварамо темат у којем се бавимо дефинисањем и тумачењем књиге уметника, која постоји више од сто година, али нема ни своју дефиницију нити јасно постављене границе у којима је могуће кретати се. Звучи поприлично апсурдно.

На Факултету примењених уметности у Београду, на којем радим, предмет књига уметника (чак не ни под тим називом, али с том темом и задатком) уведен је успостављањем Болоњског система образовања. Пре тога, на модулу Графика и књига, студирало се пет година и на петој години студенти су као задатак правили књигу изведену неком од графичких техника. Књиге су штампане у малом тиражу, имале су високе уметничке домете, и неретко су илустрације рађене у некој од техника дубоке, равне или високе штампе. Тај тип књига назива се библиофилским издањима и на Факултету сада већ постоји богата, у сваком смислу, колекција оваквих књига. Зачетник ове значајне збирке био је професор Богдан Кршић (1932–2009).

Увођењем „Болоње“ и поделом предмета на семестре, такозвана библиофилска издања постала су део предмета који је трајао један семестар и самим тим су студенти имали много мање времена да се баве књигом. Другом семестру додељен је предмет који се бавио књигом уметника. Иако популарна дисциплина, већини је била непозната. Од тада је прошло много времена и свих тих година студенти су, заједно са својим професорима, на овом предмету испитивали границе књиге како у садржајном тако и у смислу форме.

Књига уметника је пре свега ликовна дисциплина. Далеко је од класичног графичког обликовања књига, не само зато што не поштује иста графичка правила већ се ни не ослања на њих. Код књиге уметника оно што је дизајн у функцији потпуно је избрисано и уметници који на њој раде за тему истраживања, па и циљ, постављају неке сасвим друге ствари.

Овај темат јесте један од начина да се дају дефиниције, тумачења, погледи на овај уметнички медиј како кроз лична искуства уметника тако и кроз истраживачки рад појединих аутора. У свету постоји веома мало литературе на ову тему, па се као ауторитети намећу они који су књигу уметника истражили на било који начин. Зато сматрамо важним да се о овој теми пише, да се овом темом баве не само уметници већ и историчари, теоретичари и истраживачи, јер је књига уметника медиј и поље где се на сасвим специфичан и необичан начин спајају ликовна и примењена уметност.

Група аутора окупљена у овом темату пише о књизи уметника из својих личних искустава и сазнања. Сви они оригинално потичу из различитих уметничких и научних дисциплина и сви они се, када би се нашли у једној просторији, вероватно не би сложили око дефиниције овакве књиге. Но, оно што је добро јесте да читаоцима представимо различите углове сагледавања ове теме, а уједно укажемо на важност истраживања у овој области.

КЊИГА УМЕТНИКА – ФЕНОМЕН УМЕТНИЧКОГ ДЕЛА У БИБЛИОТЕЧКИМ ЗБИРКАМА

Горана Стивановић

*Народна библиотека Србије,
Београд*

УДК: 7.012:096
027.54:76(497.11)

Сажетак

Традиција области књиге уметника још увек је недовољно призната иако њена дуга и континуирана историја тече од појаве Вилијама Блејка, преко футуристичких и дадаистичких експерименталних творевина, до дела у којима савремени уметници користе интуицију и рефлексiju, као и одабране сегменте и материјале из своје уметничке праксе, креирајући нове целине интензивираних значења. Редифинишући традиционалну структуру и форму књиге, уметници је користе као инспирацију, приклањајући се ручној изради или дигиталној штампи, стварајући неконвенционална уметничка дела чије се стално место боравка преселило из изложбених простора галерија и музеја на полице библиотеке широм света. Следећи праксу европских и светских баштинских институција, Народна библиотека Србије уврстила је у Графичку збирку, у којој се чувају дела која припадају ликовној и примењеној уметности, књиге уметника Николе Радосављевића, чиме је отпочело прикупљање ове јединствене и у домаћој библиотечкој пракси до сада непознате групе радова. Циљ рада је да прикаже преглед дефиниција појма књиге уметника као и начина на који се оне чувају у библиотечким збиркама у свету, а затим и да се представи заснивање овакве збирке у Народној библиотеци Србије кроз формирање репозиторијума који би омогућио трајно чување и јавну презентацију уметничких дела ове врсте кроз изложбе, предавања и трибине с идејом нових тумачења медија књиге.

Кључне речи: књига уметника, медиј књиге, уметници, уметничка дела, посебне збирке, Графичка збирка, библиотеке, Народна библиотека Србије, музеји

Књига уметника, чија је природа истовремено литерарна и визуелна, није нужно намењена читалачком искуству. Форма, односно медиј књиге, инспирација је и основно полазиште за израду специфичних уметничких облика који припадају отвореном подскупу комплексног и слојевитог света уметности. Један број овако конципираних књига чини прелазни облик у доживљају књижевности, неке од њих уопште не садрже текстуалне предлошке, објављују се по правилу у ограниченом тиражу или чешће само у једном примерку. У највећем броју случајева реч је о уникатним делима или збирци радова, при чему њихови аутори располажу потпуном слободом при избору формата и техника. Рађене ручно (делимично или у потпуности), представљају уметничке инсталације код којих је употребна функција углавном занемарена или сведена на минимум. Данас се изводе не само у листајућим форматима већ и у виду скулптуралних форми и инсталација, а палета материјала који се примењују у њиховој изради обухвата, осим традиционалних, и оне неочекиване попут стакла, метала, виле, коже и глине. Не уклапајући се у строг систем класификације, књиге уметника и даље плутају кроз неистражене сфере перцепције отвореног уметничког дела, намећући бројне недоумице како уметницима тако и баштинским институцијама које би требало да се баве њиховом стручном обрадом и презентацијом и чувањем.

Последњих тридесет година у свету и код нас води се полемика око термилошког одређења овог феномена који се јавља у више варијанти на француском и енглеском језику: од *livres d'artiste*, преко *Artists' Book*, *Artist's Book*, *Artist Book*, или *Book of Artist*, односно дилеме да ли је у питању књига уметника или уметничка књига. Америчка уметница Анђела Лоренц (Angela Lorenz), у одлично насловљеном тексту *Књига уметника – у недоспашку бољеј имена*, даје могуће разрешење – које категорије никако не треба мешати с овим делима, а то су: књиге за децу и оне са скицама, дневници, каталози изложби, репродукције, као и књиге о уметности.¹ Свој уметнички приступ и опредељење за књигу као модел уметничког дела Лоренц образлаже следећим речима: „Мој уметнички израз има облик књиге јер волим истовремено да преносим идеје користећи речи, симболе, слике, материјале, структуре и низове. Књиге ми омогућавају комуникацију на више нивоа одједном и чини се да намећу мало ограничења. Могу да спроводим истраживања или експерименте... Могу континуирано истраживати нове технике и материјале како бих пренела сваки концепт. Своје идеје могу да изразим без издавача и обично ми не требају велике количине новца и људи или присутна публика, колико је потребно за позоришну

¹ Angela Lorenz, "Artist's Book – For Luck of a Better Name", Angela Lorenz – Artists Book, презето 11. 11. 2020, <http://www.angelalorenzartistsbooks.com/>

представу или филм. То не значи да књиге не представљају сталне изазове у којима и ја уживам, али јесу изазови у оквиру мојих могућности."² У Чапеловом (Duncan Chappell) есеју још једна класификација се односи на појмовно разграничење између књиге уметника, уметности књиге, књиге објекта и илустроване књиге, при чему књиге објекти чине посебну област или поджанр књиге уметника, а дигиталне функционишу као продужетак форме књиге уметника које су *скупе, унікалне и ручно рађене*.³ Америчка теоретичарка уметности Џоана Друкер (Johanna Drucker) сачинила је најцеловитију студију о овом феномену под насловом *Век књиге уметника*, која говори о настанку ове интригантне уметничке форме двадесетог века, смештајући је у контекст општег развоја визуелних уметности, од руског футуризма и надреализма, преко концептуалне уметности, до постмодернизма. У тренутку када се много расправља о завршетку ере штампаних публикација, те све већем упливу нових медија и технологија који рађају различите уметничке облике, књига уметника заправо има више него икада у ранијој историји. Стога би била грешка гледати на њихово *постојање као на самрштини уздах пред прешњом унишћења*.⁴ Култура књиге је, према овој ауторки, наша будућност, континуирани рад наслеђен кроз време и простор, те наставак традиције. Технологија штампе се сасвим сигурно трансформише, а методе производње проширују, али потенцијал књиге као креативног облика остаће доступан надаље. Нема ограничења за оно што књиге уметника могу бити, нити правила за њихову израду и, срећом, нема краја њихове продукције на видiku.⁵ Пишући о историјату књиге уметника, италијански критичар и кустос Ђермано Челант (Germano Celant) осврће се на чињеницу да је успостављање тог жанра постало могуће тек у тренутку када су правила која су се користила за идентификацију уметничког предмета разорена, а медијум постао значајан сам по себи.⁶

У домаћој уметничкој литератури забележено је неколико запажених покушаја теоријских разматрања везаних за ову тему. Према речима историчарке уметности Весне Лакићевић Павићевић, у питању је интермедијална форма која комбинује све моделе уметности користећи писане речи, серије слика или уметничке фотографије, колаже, цртеже, експерименте с текстом или музичким нотама.⁷ Уметница Сузана Вучковић,

2 Angela Lorenz, "Why Books?", Angela Lorenz – Artist Book, преузето 12. 11. 2020, <http://www.angelalorenzartistsbooks.com/>

3 Duncan Chappell, "Typologising the Artist's Book", *Art Libraries Journal*, vol. 28. no. 4 (2003), преузето 5. 9. 2020, https://monoskop.org/images/3/39/ChappellDuncan2003Typologising_the_Artists_Book.pdf.

4 Johanna Drucker, *The Century of Artists' Books* (New York, Grummary books, 1995), преузето 18. 9. 2020, https://monoskop.org/File:DruckerJohannaThe_Century_of_Artists_Books_1995.pdf.

5 Исто.

6 Germano Celant, *Book as artwork: 1969–1972* (New York: 6 Decades Books, 2011).

7 Vesna Lakićević Pavićević, *Knjiga umetnika* (Beograd: ULUPUDS, 2009), [4].

у каталогу докторско-уметничког пројекта „Графички путописи“, књигу уметника доживљава као „широко отворено креативно поље у коме се уметник неспутано креће“. Објашњавајући прецизније на примеру своје уметничке праксе, она даје следеће тумачење: „то су личне белешке, сведочанство једног тренутка, интиман доживљај, скуп утисака и сећања, јер приликом стварања једне књиге могућности су неограничене, она може бити сечена, колажирана, прошивена, лепљена“. Другим речима, форма књиге зависиће од њеног садржаја односно идеје и концепта, а суштина је повезивање свега у смислену целину.⁸ Поводом свог пројекта насловљеног „Књига – уметнички објекат 3“ Дарко Радосављевић појашњава значење уметничког предмета који визуелним средствима и знацима утиче на перцепцију читаоца, остављајући простор у коме сам препознаје и дограђује садржај.⁹ „Пункт за уметнички експеримент“ је од 2008. године организатор међународне манифестације, настале с идејом да књига као уметнички објекат добије одговарајуће место и значај на домаћој ликовној сцени. Током 2008/09. године, „Пункт“ је, у сарадњи с Народном библиотеком Србије, организовао изложбу у простору Музеја 25. мај, а 2012/2013. изложбу „Књига – уметнички објекат 2“. У ликовном каталогу *Књига изван књије* Гордане Каљаловић Одановић, Стеван Вуковић се позива на ставове њујоршког историчара уметности и библиотекара Стивена Бјурија (Stephan Bury), према коме је реч о *књиголиким предметима*, над чијим финалним изгледом уметник има висок степен контроле, тј. књига је начињена да буде уметничко дело по себи.¹⁰ На изложби поменуте уметнице одржане у Народној библиотеци Србије 2017. године постављена је и инсталација од нагорелих дасака под називом „Археологија сећања“, која упућује на шестоаприлско бомбардовање и страдање библиотечких фондова 1941. Други изложени радови, изведени као конструкције од исечених страница уграђених у форму књиге, на својеврстан начин задиру и утичу на (библиотечки) простор. Овде треба направити разграничење између категорија *book object* и *artist book*. Каљаловић се бави и књигом као уметничким објектом, користећи медиј књиге за своје уметничко изражавање, док се књига уметника ствара од различитих материјала. Ипак, на њеној изложби су изложени и радови који могу да се подведу под категорију књиге уметника подједнако као и радови Николе Радосављевића.

Оливера Батајић Сретеновић, професорка на предмету графика књиге на Факултету примењених уметности у Београду, сматра да се границе књиге померају у комерцијалном домену појавом електронских издања

⁸ Сузана Вучковић, *Графички путописи: књига уметника: 13–25. октобар 2014.* (Београд: Графички колектив, 2014), [2].

⁹ *Књига – уметнички објекат 3. Book – Art Object 3*, Музеј примењене уметности, преузето 4. 12. 2020, <https://mpu.rs/izlozbe/knjiga-umetnicki-objekat-3-book-art-object-3/>

¹⁰ Стеван Вуковић, *Гордана Каљаловић: књига изван књије: литерарне рефлексije у визуелном* (Београд: Народна библиотека Србије, 2017), 2.

и књига апликација, те књиге уметника неретко постају инсталације и видео-радови. Оно што их обједињује, по мишљењу ове ауторке, јесте наратив, која није нужно везана за писани текст већ за ток приче, без обзира на то да ли се поклапа са жељом или идејом аутора, јер наратив свако препознаје и чита на свој начин. На докторским уметничким студијама књига уметника у радовима студената доводи се у однос с околином и поставља у одређени контекст.¹¹ На крају овог низа навешћемо да уметник Никола Радосављевић, који је, поред практичног бављења овом формом, направио и преглед теоријских поставки књиге уметника, износи мишљење да је реч о специфичном исказу који ликовну праксу интегрише унутар уметничког објекта.¹²

КРАТАК ИСТОРИЈСКИ ОСВРТ

Током 20. века, књига уметника је доживела експанзију, што се посебно односи на револуцију коју је донела концептуална уметност шездесетих година. Њихова историја започиње знатно раније, те се за могућу претечу књиге уметника помињу остварења енглеског графичара, визионара и сликара Вилијама Блејка (William Blake).¹³ На страницама Блејкових књига, на преласку из 18. у 19. век, остварена је интеграција слике и речи, што није било први пут. У 15. веку, Алдус Мануцијус (Aldus Manutius) уметнички опрема књиге захваљујући типографским иновацијама и својој уређивачкој визији.¹⁴ Гравирајући текстове заједно с илустрацијама, а затим их отискујући у мањем броју примерака, Блејк је тежио ка идеји да постане самостални издавач својих дела, што ће бити један од кључних момената у потоњем настајању књиге уметника у 20. веку.¹⁵ Блејков савременик Вилијам Морис (William Morris), енглески сликар и архитекта, експериментисао је с калиграфијом и декорацијом страница својих рукописа.¹⁶ Француски колекционар и галериста Амброаз Волар (Ambroise Vollard) заслужан је за промовисање луксузних књига названих *livre*

11 Olivera Batajić Sretenović, *Knjiga je najbrži način da se postane svetlost: izložba radova studenata master i doktorskih akademskih studija*, Fakultet primenjenih umetnosti, preuzeto 17. 1. 2021, <http://fpuknjiga.org/knjiga-svetlost/>

12 Никола Радосављевић, *Хазарски речник: изложба књиџа уметника: инеџеракџивни диџалог књиџе, ђосмашрача и ђросџора: 27. 9 – 30. 10. 2018.* (Београд: Н. Радосављевић, 2018), [2].

13 Irina Tomić, „Umetnička knjiga (Knjiga kao umetničko delo i knjiga kao umetnički objekat)”, Fakultet savremenih umetnosti, preuzeto 12. 9. 2020, <https://www.fsu.edu.rs/umetnicka-knjiga-knjiga-kao-umetnicko-delo-knjiga-kao-umetnicki-objekat/>

14 Lorenza Smith, „Aldo Manuzio (Aldus Manutius): inventor of the modern book”, Khan Academy, preuzeto 11. 5. 2021, <https://www.khanacademy.org/humanities/renaissance-reformation/early-renaissance1/venice-early-ren/a/aldo-manuzio-albus-manutius-inventor-of-the-modern-book>

15 Ентони Блант, „Прве илуминиране књиге”, *Граџац* (1990): 94–97.

16 „William Morris: literature and book design”, Victoria and Albert Museum, preuzeto 11. 5. 2021, <https://www.vam.ac.uk/articles/william-morris-text>

d'artiste (око 1890) у којима је запажена улога познатих ликовних уметника који оригиналним и раскошним илустрацијама оживљавају класичан текст. Иако их према данашњем концепту не бисмо дефинисали као књиге уметника већ пре њиховог претечу, у своје време придавале су слици, односно илустрацији исти значај као тексту.¹⁷ Странице ових књига штампане су с предлогака које је стварао сам уметник, а не с извора које је радио графичар на основу уметниковог дизајна. Управо је Волар наручио од чувеног француског постимпресионисте Пјера Бонара (Pierre Bonnard) да илуструје Верленову (Paul Verlaine) књигу поезије *Parallèlement*, објављену у Паризу 1900. Волар је сличну сарадњу остварио и с другим уметницима – Морисом Денијем (Maurice Denis), Жоржом Браком (Georges Braque) и Жоржом Руом (Georges Rouault). Одштампана дела била су луксузна али ограниченог тиража, изведена на висококвалитетном папиру, неповезаних страница, једноставних за приказивање, док се повез наручивао по жељи. Други издавачи следили су овај пример, сарађујући с уметницима из сопственог окружења. Тако се у Националној уметничкој библиотеци (National Art Library) у Лондону и данас налазе неки од сачуваних примерака ових првобитних уметничких књига.¹⁸

Од 1910. године руски футуристи експериментишу с књигом као новом уметничком формом, користећи лако доступне и јефтине материјале и примењујући другачије приступе у комбинацији текста и слика. Дадаисти су почетком двадесетих година прошлог века промовисали дела која потенцирају привидну нелогичност и бесмисао кроз редимејд предмете и асамблаж, с циљем провокације посматрача. У наредне две деценије на књиге уметника утицали су и други растући трендови у свету уметности: развој скулптуре седамдесетих и инсталационе уметности током осамдесетих година, а потом перформанса и концептуалне уметности. Након 1945. године књига уметника добија своје теоретичаре, критичаре, иноваторе и визионаре. Педесетих и шездесетих година уметник швајцарско-немачког порекла Дитер Рот (Dieter Roth) и амерички поп артиста Едвард Руша (Edward Ruscha) стварали су концептуалне пројекте који се и данас сматрају темељем књиге уметника. Рот је произвео серију дела која су систематски деконструисала облик књиге, стварањем листова с рупама, које су посматрачу/читаоцу омогућавале да истовремено види више страница, без њиховог окретања.¹⁹ Руша је 1963. објавио прво издање књиге *Двадесет и шест бензинских џумпи*, с црно-белим фотографијама забележеним током баналног путовања дуж *Руше 66*, од његовог дома у Лос Анђелесу до

17 „Book of Art Resources: Brief History of Artist' Books”, Yale University Library, преузето 8. 12. 2020, <https://guides.library.yale.edu/c.php?g=295819&p=1972527>

18 „Artists' Books”, Victoria and Albert Museum, преузето 22. 11. 2020, <http://www.vam.ac.uk/content/articles/a/books-artists/>

19 „Diether Roth: biography”, Diether Roth Museum, преузето 20. 11. 2020, <https://www.dietherrothmuseum.org/>

куће родитеља у Оклахома Ситију.²⁰ Замишљена као иновативно уметничко дело, ова серија радова односно фото-књига била је приступачна широј публици, при чему су примерци књига остављани на бензинским пумпама, чиме је у потпуности заобиђено устаљено приказивање у галеријама, што је ове радове истовремено чинило неконвенционалним и посебним. Окрећући се од луксузног стандарда карактеристичног за *livre d'artiste*, нагласак је померен ка уметничкој идеји и концепту, као и једноставној форми.

Основане су институције посвећене проучавању ове уметничке форме, као што је *Центар за уметност књиге* (The Center for Book Arts) у Њујорку. Изложбе књиге уметника почињу да се одржавају широм Европе и САД, отварају се специјализовани сајмови у Њујорку, Берлину, Токију, Сингапуру и Лондону, организују се симпозијуми којима присуствују колекционари и аутори, лаици и академски стручњаци заинтересовани за ову врсту медија. С тим у вези, основан је часопис *JAB* (The Journal of Artists' Books) за теоријско и креативно изражавање, који објављује критичке и теоријске чланке, прегледе књига и изложби, коментаре на конференцијама и друге активности у вези с књигом уметника.²¹

КЊИГА УМЕТНИКА У МУЗЕЈСКИМ И БИБЛИОТЕЧКИМ ЗБИРКАМА

У другој половини 20. века, књига уметника добија и своје институционално место како у програмима неких уметничких факултета тако и у музејским и библиотечким збиркама, отварајући питања како ће се и на који начин класификовати и каталогизирати овакав тип грађе. При онлајн претраживању овог појма доступан је Директоријум колекције књиге уметника (The Directory of Artists' Books Collection) који скреће пажњу на значај и важност ове групе у збиркама јавних, академских и музејских библиотека на територији САД и Канаде.²² Поменута уметница и теоретичарка А. Лоренц даје детаљан списак јавних колекција које су доступне у америчким и европским библиотекама, од Националне библиотеке у Фиренци (Florence National Central Library) до Британске библиотеке (The British Library).

У институцијама које нису поседовале примерке у свом фонду иницијатива за њихово прикупљање представља узбудљиву и изазовну прилику, док се у библиотекама у којима се већ чува овакав тип грађе пажња упућује ка смерницама за каталошку обраду, адекватно чување у

²⁰ "Edward Ruscha", Art Gallery NSW, преузето 20. 11. 2020, <https://www.artgallery.nsw.gov.au/collection/works/>

²¹ The Journal of Artists' Book JAB, преузето 12. 11. 2020, <https://www.journalofartistsbooks.org/>

²² The Directory of Artists' Book Collections, преузето 11. 5. 2021, <https://www.andrew.cmu.edu/user/md2z/ArtistsBooksDirectory/>

депоима и презентовање широј јавности. У јесен 2016. године, са циљем да идентификује тренутне и успостављене моделе оваквих колекција, Д. К. Меклиланд (D. Courtenay McLeland), библиотекарка с Универзитета на Северној Флориди, спровела је онлајн истраживање о искуствима колега на ову тему. На питање о томе ко формира критеријуме за прикупљање овакве грађе, 78 % испитаника одговорило је да је то задужење библиотекара посебних фондова или кустоса који раде на развоју уметничких колекција. Када је реч о критеријумима према којима се одлучује које књиге уметника ће ући у библиотечке збирке, поред уметничких квалитета и реномираности самог уметника, важну улогу има и географско порекло. Поводом попуњавања посебних збирки, поклони се помињу као један од најчешћих облика који богате колекције књига уметника, у мањој мери наводи се куповина на сајмовима књига, потом од антиквара и директно од самих уметника. С обзиром на чињеницу да књиге уметника припадају широком спектру различитих физичких формата и материјала, неке од њих, према запажању библиотекара, састављене су из више делова (кутија, свитака или сложених тродимензионалних објеката), те су ближе скулпторским делима. Материјали за њихову израду често су необични, деликатни и потенцијално нестабилни. Разноликост се даље односи на формате и облике, који пред библиотекаре доносе изазове чувања оваквог типа грађе, при чему се у обзир узима и сваки потенцијални топлотни или светлосни утицај на ове предмете. Више од половине анкетираних библиотекара навело је да књиге уметника не захтевају посебно држање или заштиту, осим оног уобичајеног за библиотечку грађу из посебних колекција као, на пример: посебне бескиселинске кутије, фасцикле, коверте и омоте. Мањи број колега указао је на чињеницу да су адекватни заштитни простори важни и да треба посебно да буду обезбеђени, нарочито када у неким случајевима постоје потребе за додацима који нису типични, попут потпоре за тродимензионалне објекте. Већина колекција књига уметника у институцијама испитаника налази се на полицама у ограниченом приступу. Изазови дигиталног чувања који могу доћи с књигама уметника у форматима за који је потребан специјализовани софтвер у анкети нису обрађени, али су свакако вредни даљег истраживања.²³ Неколико питања односило се на програме и излагачку делатност у вези с пласманом и промотивним активностима. Највећи број библиотекара истакао је да постоје посебни програми који се односе на колекције књига уметника, у облику изложби, предавања и практичних радионица, као и кроз представљање дигиталних збирки. Из наведених описа закључујемо да се културни програми и излагачка активност сматрају важним делом управљања збиркама књига уметника.

23 D. Courtenay McLeland, "Artists' Book Collection Development: Considerations for New Selectors and Collections", *RBM: Journal of Rare Books, Manuscripts and Cultural Heritage* vol. 10, no. 2, проузето 1. 12. 2020. <https://rbm.acrl.org/index.php/rbm/article/view/16818/18401>

Многе светске библиотеке у својим збиркама чувају овакав тип грађе. Књиге уметника у Харвардској библиотеци (Harvard Library) обухватају читав низ уметничких дела апстрактне и концептуалне форме, реализоване у различитим форматима и облицима штампаних медија, чинећи важан део колекције дела лепих уметности од 1960-их до данас.²⁴ Британска библиотека (The British Library) садржи богату колекцију књига уметника из Европе, која се једноставно претражује коришћењем кључне речи. Од осталих баштинских институција на територији Велике Британије, лондонски Викторија и Алберт музеј (Victoria and Albert Museum), који поседује највећу колекцију дела примењене уметности и дизајна на свету, чува и више стотина примерака књига уметника којима се може приступити преко онлајн каталога Националне уметничке библиотеке.²⁵ У краћем објашњењу саме колекције забележено је да уметник користи концепт књиге, не само да би документовао или илустровао своје дело већ да би остварио уметничку праксу у различитим облицима, од луксузних свезака с оригиналним отисцима до брошура и *измењених* постојећих књига. То је несумњиво и највећа колекција овог типа на подручју Велике Британије, међународног обима, која чува не само дела регионалних уметника већ и оних из САД, западноевропских земаља, Русије, Аустралије, Латинске Америке и Јапана. Истакнуто је да се нове набавке дела врше на врло селективној основи, као и да се често организују појединачне и групне посете с циљем прегледа књиге уметника.²⁶ Међу уметницима заступљеним у збирци поменућемо Кевина Смита (Kevin Smith), познатог по иновативним структурама, чије серије радова укључују мноштво такозваних *књига без слика*, што најбоље илуструје *Књига 91* (Book 91), из 1982. Пробушени листови с рупама, нанизани су један за другим на ланени канап у форму која подсећа на музички инструмент. Важну улогу у коначној перцепцији овог дела има ефекат светла и таме, те је неопходно заузети положај под углом од 45 степени лево од књиге. Светлост и сенка нису више део самог физичког облика књиге већ настају током чина доживљаја књиге, односно док се странице окрећу.²⁷ Књига под насловом *Ти си овде* (You are here) уметнице Џули Чен (Julie Chen) из 1992. смештена је у плаву, свилену кутију с траком причвршћеном на крајевима, намењеном за ношење око врата. Компас уметнут у имитацију прозора на корицама отвара неку врсту џепног молитвеника за душу. Странице књиге се не листају на класичан начин,

24 "Artists' Books Collection", Harvard Library, преузето 28. 9. 2020, <https://library.harvard.edu/collections/artists-books-collection>

25 "Artists and the Book", Victoria and Albert Museum, преузето 1. 11. 2020, <https://www.vam.ac.uk/collections/artists-and-the-book>

26 "Artists' Book", Victoria and Albert Museum, преузето 10. 10. 2020. <http://www.vam.ac.uk/content/articles/a/books-artists/>

27 "Book 91", Victoria and Albert Museum, преузето 10. 10. 2020, <https://collections.vam.ac.uk/item/O1281753/book-91-artists-book-smith-kevin-a>

већ подсећају на форму мапе са сликама и инструкцијама које помажу у проналажењу начина како се крећемо око *људској срца*.²⁸ Књига *Изнад дрвећа: крашка прича* (Above the trees: a short novel) у два тома настала је 1985, а њен аутор Џон Ерик Бродус (John Eric Broadus) користио је две идентичне књиге које је описао као „ужасне романи о Армагедону”. Странице је сликао спрејом, додајући залепљене слике, цртеже и сложене изрезане облике, користећи тзв. естетику *новој доба*, те је готово дело једнако замршено и драматично украшено као и његови костими и сценографија.²⁹ Библиотеке Смитсонијан института (The Smithsonian Institution Libraries) поседују *скривену колекцију* књига уметника коју, према запажањима библиотекара, истраживачи и јавност недовољно познају и користе.³⁰ Књиге уметника у овој збирци различите су по свом облику и концепту, од којих су неке ручно рађене, објављене као самостална дела у ограниченим тиражима, док су друге јефтиније и масовно произведене. Овде је могуће прегледати дигитализована издања и претражити основне податке који се односе на име аутора, кратак описа дела, годину настанка и коришћену технику. У библиотеци Отис колеџа за уметност и дизајн (Otis College of Art and Design) у Лос Анђелесу, поред књига уметника, наведена је и релевантна литература, као и веб-сајтови који могу помоћи студентима уколико желе да сазнају нешто више, јер, како је напоменуто, сама колекција дела формирана је као врста наставне подршке, те се, осим дела признатих уметника попут Едварда Руше или Јозефа Бојса (Joseph Beuys), чувају и уметнички радови студената. То је одлично место за инспирацију, наводи се у краћем опису.³¹

КЊИГА УМЕТНИКА У НАРОДНОЈ БИБЛИОТЕЦИ СРБИЈЕ

Следећи добру праксу светских библиотека, и Народна библиотека Србије је 2020. године уврстила у Графичку збирку, у којој се чувају дела која припадају ликовној и примењеној уметности, књиге уметника Николе Радосављевића, чиме је отпочело прикупљање ове јединствене и у домаћој библиотечкој пракси до сада непознате групе радова. Иницијативи да ова дела буду поклоњена библиотеци претходило је и упознавање посетилаца библиотеке с визуелно-тактилно-просторним могућностима књига уметника. Наиме, у јесен 2018. у холу Народне библиотеке приређена је изложба

28 “You are here”, Victoria and Albert Museum, прегледано 10. 10. 2020, <https://collections.vam.ac.uk/item/O1281938/you-are-here-artists-book-chen-julie/>

29 “Above the trees: a short novel”, Victoria and Albert Museum, прегледано 10. 10. 2020). <https://collections.vam.ac.uk/item/O1293862/above-the-trees--a-artists-book-broadus-john-eric/>

30 Smithsonian Libraries Artists’ Books, Smithsonian Libraries, прегледано 11. 5. 2021, <https://library.si.edu/collection/artists-books>

31 Short History of the Artists’ Books Collection at Otis, Otis College, прегледано 2. 11. 2020, <https://www.otis.edu/library/short-history-artists-books-collection-otis>

поменутог аутора под насловом „Хазарски речник – интерактивни дијалог књиге, посматрача и простора”,³² произашла из идеје да се традиционална форма књиге представи и развије на другачији начин, кроз функцију ликовног и истовремено читљивог објекта.³³ Њен назив је инспирисан чувеним романом Милорада Павића који је, својом слојевитом структуром и иманентном поетиком, померио феномен перцепције уметничког дела и проширио хоризонте очекивања читалачке публике. Наменски пројектована и пажљиво уклопљена у концепт простора Народне библиотеке, изложба је била замишљена као истраживачки процес у коме су коришћени нови уметнички облици и нетипични материјали у неколико повезаних циклуса, преносећи личну и ангажовану поруку кроз јединствену мапу емотивних превирања, као интимног и личног сазревања.³⁴

Књиге уметника поклоњене Народној библиотеци чине: *Егиције 1, 2, 3, Трийших књиџа, Црвена, Жуџа и Зелена књиџа*.³⁵ Све три *Егиције* сродне су по избору материјала и повеза, али различите по својој суштини. У оквиру *Егиције 1*, три кодекс књиге ручно су осликане комбинованом техником, с наглашеним структуралним и рељефним формама, потенцирајући променљивост природе и света око нас. У оквиру *Егиције 2* радови су изведени склапањем графичких листова у неколико целина, надовезујући се логички на ранија истраживања уметника. *Егиција 3* такође је реализована у три сегмента, уз коришћење различитих материјала и асоцијативних и ликовних елемената. *Трийших књиџа* објединила је ранија стечена искуства и коришћене технике, повезујући их у ликовном и симболичком кључу.

Књиге уметника обрађене су према ISBD (NBM)³⁶ стандарду за библиографски опис некњижне грађе, пратећи редослед описних елемената предвиђен за наведену врсту јединица. Сигнатурна ознака КУ (књиге уметника) одвојила је овај тип грађе од осталих публикација у засебну целину. Грађа није захтевна за чување у библиотечким условима, није потребно издавати додатна средства, док је заштита предвиђена специфичном технологијом израде. Пронашавши своје место у окриљу Графичке збирке НБС, књиге уметника постале су ново подручје библиотечке праксе. Даљи потенцијал ове колекције односи се на богаћење и њено проширење у наредним годинама и скретање пажње јавности кроз изложбе, трибине и предавања на нова тумачења и могућности медија књиге. Планиране активности водитеља Графичке збирке односе се на успостављање сарадње с уметницима, у циљу формирања репозиторијума оваквог типа библиотечке грађе.

32 Изложба је резултат докторског уметничког пројекта Николе Радосављевића, реализованог на Факултету примењених уметности у Београду под менторством редовног професора Растка Ђирића.

33 Никола Радосављевић, *Хазарски речник*, [2].

34 Исто.

35 Уговор о поклону закључен 10. 9. 2020.

36 International Standard Bibliographic Description for Non-Book Materials

Од почетка 20. века књига за ликовне уметнике, књижевнике и филозофе постаје облик у коме примењују интуицију и рефлексiju, као и одабране сегменте и материјале из историје своје уметничке праксе, креирајући нове целине интензивираних значења, истовремено их активирајући другачијим пропозицијама и односима. Сви аспекти књиге, од странице, текста, слике, до повеза и формата, постају подложни експериментисању и деконструкцији, обухватајући велику разноликост приступа. Почевши од раскошне продукције, скромног тиража и уникатности, књиге уметника бивале су и масовније произведене коришћењем приступачних технолошких процеса. Структура и садржај заснивају се најчешће на неколико конструктивних принципа: репетицији истог мотива, знакова или наслова, контрапункту белих страница и (дигитално) обрађене слике, упаду цртачких акумулација, судару слика призора и предмета сентименталне вредности. Амбивалентна природа књиге уметника даје јој занимљив потенцијал који левитира на размеђи графике, фотографије, графичког дизајна и издаваштва. Редифинишући традиционалну структуру и форму књиге, уметници је користе као подстицај за стварање примењујући најразличитије поступке израде и врсте материјала, од традиционалних до експерименталних, приклањајући се ручној изради или компјутерској штампи. Тако настају неконвенционални уметнички објекти чије се стално место боравка преселило из изложбених простора галерија и музеја на полице библиотеке широм света. Свака прецизна дефиниција осујетила би тај важан фактор који их обједињује готово два века, а односи се на гипкост форме која их чини применљивим и прилагодљивим у променљивим уметничким епохама. С тим у вези, дефинисање књиге уметника остаје место отвореног значења, чије се истраживање надаље наставља.

План водитеља Графичке збирке Народне библиотеке Србије, у којој се од 2020. године чувају књиге уметника Николе Радосављевића, односи се на проширивање ове колекције сродним делима других уметника. Осим трајног чувања у оквиру посебних библиотечких збирки, у будућности се планира представљање уметничких дела ове врсте, чија се реализација односи на одржавање изложби и предавања о овој теми с идејом нових тумачења медија књиге.

1. "Above the trees: a short novel." Victoria and Albert Museum. Preuzeto 10. 10. 2020. <https://collections.vam.ac.uk/item/O1293862/above-the-trees--a-artists-book-broadbent-john-eric/>
2. "Artists and the Book." Victoria and Albert Museum. Preuzeto 1. 11. 2020. <https://www.vam.ac.uk/collections/artists-and-the-book>
3. "Artists' Books." Victoria and Albert Museum. Preuzeto 22. 11. 2020. <http://www.vam.ac.uk/content/articles/a/books-artists/>
4. "Artists' Books Collection." Harvard Library. Preuzeto 28. 9. 2020. <https://library.harvard.edu/collections/artists-books-collection>
5. Batajić Sretenović, Olivera. *Knjiga je najbrži način da se postane svetlost: izložba radova studenata master i doktorskih akademskih studija*. Fakultet primenjenih umetnosti, <http://fpuknjiga.org/knjiga-svetlost/> (preuzeto 17. 1. 2021).
6. Блант, Ентони. „Прве илуминиране књиге”. *Градац* (1990): 94–97.
7. "Book 91." Victoria and Albert Museum. Preuzeto 10. 10. 2020. <https://collections.vam.ac.uk/item/O1281753/book-91-artists-book-smith-kevin-a>
8. "Book of Art Resources: Brief History of Artist' Books." Yale University Library. Preuzeto 8. 12. 2020. <https://guides.library.yale.edu/c.php?g=295819&p=1972527>
9. Вуковић, Стеван. *Гордана Каљаловић: књига изван књиге: литерарне рефлексије у визуелном*. Београд: Народна библиотека Србије, 2017.
10. "William Morris: literature and book design." Victoria and Albert Museum. Preuzeto 11. 5. 2021. <https://www.vam.ac.uk/articles/william-morris-text>
11. Вучковић, Сузана. *Графички путописи: књига уметника: 13–25 октобар 2014*. Београд: Графички колектив, 2014.
12. "Diether Roth: biography." Diether Roth Museum. Preuzeto 20. 11. 2020. <https://www.dietherrothmuseum.org/>
13. Drucker, Johanna. *The Century of Artists' Books*. New York, Grummary books, 1995. Preuzeto 18. 9. 2020. [https://monoskop.org/File:DruckerJohannaThe Century of Artists Books 1995](https://monoskop.org/File:DruckerJohannaThe%20Century%20of%20Artists%20Books%201995).

14. "Edward Ruscha". Art Gallery NSW. Preuzeto 13. 12. 2020. <https://www.artgallery.nsw.gov.au/collection/works/>
15. Књиџа – уметнички објекат 3. *Book – Art Object 3*. Музеј примењене уметности, Преузето 4. 12. 2020. <https://mpu.rs/izlozbe/knjiga-umetnicki-objekat-3-book-art-object-3/>
16. Lakićević Pavićević Vesna. *Knjiga umetnika*. Beograd: ULUPUDS, 2009.
17. Lorenz, Angela. "Artist's Book – For Luck of a Better Name." *Artists Book*. Preuzeto 11. 11. 2020. <http://www.angelalorenzartistsbooks.com/>
18. Lorenz, Angela. "Why Books?" *Artist Book*. Preuzeto 12. 11. 2020. <http://www.angelalorenzartistsbooks.com/>
19. Радосављевић, Н. Ј. *Хазарски речник: књиџа уметника – интџерактивни дијалоџ књиџе, џосматџрача и џросџора*. Докторска дис., Факултет примењених уметности, Београд, 2019.
20. Радосављевић, Никола. *Хазарски речник: изложба књиџа уметника: интџерактивни дијалоџ књиџе, џосматџрача и џросџора*: 27. 9 – 30. 10. 2018. Београд: Н. Радосављевић, 2018.
21. Short History of the Artists' Books Collection at Otis. Otis College. Преузето 2. 11. 2020. <https://www.otis.edu/library/short-history-artists-books-collection-otis>
22. Smith, Lorenza. "Aldo Manuzio (Aldus Manutius): inventor of the modern book." Khan Academy. Преузето 11. 5. 2021. <https://www.khanacademy.org/humanities/renaissance-reformation/early-renaissance1/venice-early-ren/a/aldo-manuzio-aldus-manutius-inventor-of-the-modern-book>
23. Smithsonian Libraries Artists' Books. Smithsonian Libraries. Преузето 11. 5. 2021. <https://library.si.edu/collection/artists-books>
24. Tomić, Irina. „Umetnička knjiga (Knjiga kao umetničko delo i knjiga kao umetnički objekat)". Fakultet savremenih umetnosti. Преузето 12. 9. 2020. <https://www.fsu.edu.rs/umetnicka-knjiga-knjiga-kao-umetnicko-delo-knjiga-kao-umetnicki-objekat/>
25. The Directory of Artists' Books Collection. Preuzeto 11. 5. 2021. <https://www.andrew.cmu.edu/user/md2z/ArtistsBooksDirectory/>
26. *The Journal of Artists' Book*, JAB. Preuzeto 12. 11. 2020. <https://www.journalofartistsbooks.org/>

27. Celant, Germano. *Book as artwork: 1969–1972*. New York: 6 Decades Books, 2011.
28. Courtenay McLeland, D. "Artists' Book Collection Development: Considerations for New Selectors and Collections", *RBM: Journal of Rare Books, Manuscripts and Cultural Heritage* vol. 10, no 2. Preuzeto 1. 12. 2020. <https://rbm.acrl.org/index.php/rbm/article/view/16818/18401>
29. Chappell, Duncan. "Typologising the Artist's Book". *Art Libraries Journal* vol. 28, no. 4 (2003). Preuzeto 5. 9. 2020. https://monoskop.org/images/3/39/Chappell_Duncan2003Typologising_the_Artists_Book.pdf
30. "You are here". Victoria and Albert Museum. Preuzeto 10. 10. 2020. <https://collections.vam.ac.uk/item/O1281938/you-are-here-artists-book-chen-julie/>

Gorana Stevanović
National Library of Serbia,
Belgrade

THE ARTIST'S BOOK – THE PHENOMENON OF AN ARTWORK IN LIBRARY COLLECTIONS

Summary

The tradition of the artist's book is still insufficiently recognized, although its long and continuous history runs from William Blake, through futuristic and Dadaist experimental works, to works in which contemporary artists use intuition and reflection, as well as selected segments and materials from the history of their artistic practice, creating new totalities of intensified meanings. Redefining the traditional structure and form of the book, artists use it as inspiration, resorting to hand-made or computer printing, creating unconventional art objects, whose permanent place of residence has moved from gallery and museum exhibition spaces to library shelves around the world. Following the practice of European and world heritage institutions, the National Library of Serbia has included books by Nikola Radosavljević in the Graphic Collection, which stores works belonging to fine and applied arts, thus setting the foundations for collecting this unique and unknown group of works in domestic library practice. The aim of this paper is to present an overview of the definitions of the artist's book and the way they are stored in library collections around the world, as well as to present the establishment of such a collection in the National Library of Serbia by forming a repository through exhibitions, lectures and forums with the idea of new interpretations of media books.

Keywords: artist's book, book medium, artists, works of art, special collections, Graphic Collection, libraries, National Library of Serbia, museums

КЊИГА УМЕТНИКА – ОД ЛИТЕРАРНОГ КА ВИЗУЕЛНОМ

Гордана Каљаловић
Универзитет у Новом Саду,
Академија уметности

УДК: 7.038.53:929 Каљаловић-Одановић Г.
069.9:7.038.53(497.11)"20"

Сажетак

Рад доноси сажет приказ појединих аспеката књиге уметника – њене специфичности као уметничког медија, концизне генезе, порекла, различитих метода реализације, као и односа према литерарном делу. У другом делу рада дат је осврт на властиту уметничку праксу и искуство реализовања уметничке књиге употребом различитих материјалних, садржинских, асоцијативних потенцијала овог медија. У највећем делу реализованих пројеката полазиште је био литерарни предлог који је потом интерпретиран различитим средствима пластичког језика.

Кључне речи: књига уметника, литерарно-визуелно, антикњига, лична пракса, објект/скулптура, инсталација

Став Пола Валерија (Paul Valéry) да је књига „животна“ ако је несређена као сам живот¹ може се приписати и књизи уметника.

У дијалошкој размени између књижевности и визуелних уметности, темпоралне у просторну уметност, књига уметника фигурира као ентитет *suī generis*.

Као специфичан продукт уметничке праксе дуго је била маргинализована, ванинституционална, ван галеријског система, да би у другој половини 20. века добила своје институционално место у музејским збиркама, постала повод теоријских расправа и предмет изучавања на уметничким факултетима.

Књига уметника је „многолик ентитет“ који се односи пре свега на материјални предмет, понекад дивергентних значења и нивоа. Облик стиче у интеракцији концепта, текста, материјала, проседеа, формирајући различите модалитете.

Већ у 4. в. п. н. е. наилазимо на визуелну интерпретацију текста. Француски песник друге половине 19. века Стефан Маларме (Stéphane Mallarmé) слободно третира материју речи и користи различите величине, типове слова и белине између њих, с циљем постизања органске целине текста, што су касније прихватили и развили припадници авангардних покрета – футуризма, дадаизма и надреализма. Остваривање визуелне димензије поезије налазимо у конкретној/визуелној поезији, где доминира визуелна графичка форма. Неке од примера налазимо код француских песника: Коктоа (Jean Cocteau), Арагона (Louis Aragon), Аполинера (Guillaume Apollinaire).

С авангардним правцима двадесетог века, стваралаштвом футуриста, дадаиста, надреалиста, а потом и с појавом концептуалне уметности шездесетих и седамдесетих година, књига уметника издваја се од других уметничких форми и стиче статус као *diferentia specifica*.

Књига уметника има флексибилну форму и хетерогеност израза. Она интегрише вредности различитих медија у јединствену целину. Литерарно дело служи као нека врста предлошка од кога се полази, али не нужно. Уметничка књига може задржати облик књиге, а може претрпети значајну трансформацију и ући у простор другог медија, скулптуре, објекта, инсталације.

Радикални одмак од формата и облика књиге начинио је педесетих и шездесетих година 20. века швајцарско-немачки уметник Дитер Рот (Dieter Rot) експериментишући с формом књиге путем деконструкције књиге и увођењем нађених материјала. У његовој уметничкој књизи *Књижевна кобасица* из 1961. године, направљеној од примерака новина *Дејли Мирор* (Daily Mirror), помешаних са зачинима и састојцима према рецепту за кобасице, наглашене су материјалност, чулне вредности, као

¹ Пол Валери, *Песничко искуство*, Београд: Просвета, 1980, стр. 234.

и вибрантност форме. Тактилност и мирис део су сензоријалног речника овакве књиге-објекта.

Материјална компонента од које се гради уметничка књига је променљива. Материјали су из уметничког и неуметничког регистра – папир, дрво, глина, кожа, метал, текстил, бетон, стакло и нађени материјали. Неке од примера за овакав тип уметничких књига налазимо код уметника као што су Сол Левит (Sol LeWitt), Енди Ворхол (Andy Warhol), Лукас Самарас (Lucas Samaras), Енселм Кифер (Anselm Kiefer), Кики Смит (Kiki Smith), Рејчел Вајтрид (Rachel Whiteread) и др.

Седамдесетих година 20. века Ричард Костеланец (Richard Kostelanetz), анализирајући естетску праксу чији је продукт књига уметника, употребљава термин антикњига. „Она такође садржи снажан импулс не-идентитета, нарушавајући границе медијске форме и праксе које означава“. Другачије речено, Костеланец сугерише да се ова особина не-идентитета базира на капацитету књиге уметника да може да функционише у оквиру било којег медија.²

Рецепција књиге уметника битно се разликује од рецепције књижевног дела. Тиме се отварају путеви за ново читање књиге, мења се перцептивна и доживљајна сфера посматрача. Формирање уметничке књиге се одвија кроз интервенције и експерименталне захвате који могу бити изведени на самој књизи путем техника грађења, конструисања, исецања, реструктурирања, или стварањем сасвим новог облика, независног од традиционалне форме књиге. Карактеристична је флексибилност форме. Неправилност може да постоји унутар књиге. Уочава се „дивља тактилност“ руских футуристичких књига. Њих не треба читати као такве, већ их треба у свој њиховој променљивости „videti, čuti i dodirnuti“.³ Нови модалитети могу бити хибридна решења којима се повезују различите естетске, пластичке и значењске вредности. Материја речи, односно текста се третира као материјал који се може обликовати. Користи се кроз алузивне, миметичке релације, цитате или се уопште не користи.

Поред чињенице да књиге постају део збирки у музејима (Музеј Викторије и Алберта у Лондону, Музеј модерне уметности у Њујорку, Музеј уметничких књига Лођ, Центар за савремену уметност Луиђи Пеци и др.) појављује се и занимљив феномен музеја за једну књигу, у оквиру којих се интерпретира садржај појединачних књига: *Музеј невиности у Истанбулу* према истоименом роману Орхана Памука или музеј посвећен Чеховљевом делу *Острво Сахалин* на Сахалину.

² Nikolas Toburn, *Anti-knjiga: Materijalni tekst i političko izdavaštvo*, https://monoskop.org/images/6/6a/Toburn_Nikolas_Anti-knjiga_Materijalni_tekst_i_politicko_izdavastvo.pdf, стр. 24, приступљено 30. маја 2022.

³ Ibid, стр. 158.

Књигоцид, односно појаве као што су забрана, паљење и уништавање књига, прогон аутора и њихова елиминација, посебно у тоталитарним системима, говори о значају, моћи и утицају књиге.

Данас се у оквиру специјализованих манифестација, сајмова уметничких књига као што је Кодекс у Сједињеним Америчким Државама (The CODEX International Book Fair), као и путем радионица и изложби у међународном и домаћем контексту (Музеј примењене уметности, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, Музеј Југославије, Педагошки музеј, Зептер музеј и др.) афирмише уметничка књига, чиме се отвара могућност за ново промишљање књиге и откривање оног што је елузивно и неухватљиво.

ИЗ УГЛА ЛИЧНЕ ПРАКСЕ / РЕАЛИЗОВАНИХ ПРОЈЕКТА И ИЗЛОЖБИ ПОСВЕЋЕНИХ КЊИЗИ:

Књиџа изван књиџе: литерарне рефлексије у визуелном, Народна библиотека Србије, Београд, 2016/2017; *Просјтор књиџе, књиџа у џросјтору*, Галерија легата Миђе Поповића, Лозница, 2018; *Нулџи сџејен књиџе*, Галерија „Звоно“, Београд, 2020.

Књига је моћно средство одбране од стереотипа, устаљених образаца живота, форма сублимираног искуства. Књига нуди моралне обрасце, служи као коректив понашања, развија код читаоца способност критичке дистанце, доприноси изградњи комплетне личности.

Доживљај књиге везује се за рано животно доба. Прво искуство је упознавање књиге преко чулних сензација: додира, мириса, нека врста прустовског путовања и улажења у свет фикције где се отвара другачија димензија времена и простора.

У рукама се нашао читав свет мисли, идеја и осећања, обухваћен корицама а ипак неухватљив. Старе књиге су мирисале на време, мемлу, стајање и чекање тренутка када ће их неко узети и отворити. Ноћу се путовало по страницама књиге уз помоћ батеријске лампе, испод јоргана да родитељи не би спречили вечерње отискивање у свет вербалних авантура.

Тај мали предмет био је улаз у велики непредвидиви свет. Данас нова струја поштовалаца књиге користи библиотерапију као средство исцељења и успостављања психичког баланса.

Од тада до данас књига је пријатељ који се не напушта.

Увек је један број књига присутан крај самог узглавља, при руци, стварајући тако специфичан амбијент, ментални и емоционални ослонац. Књига *Песничка искуства* Пола Валерија, пронађена поред контејнера, већ је десетину година поред узглавља, да би била транспонована у уметнички објекат у оквиру пројекта о књизи.

Пројекат *Књиџа изван књиџе* инициран је доласком у Народну библиотеку. Моменат сусрета с овим значајним местом колективне меморије, пи-

сане речи и мисли, моментално је изазвао снажан импулс и жељу да се то осећање енергије којим зрачи ово место на неки начин материјализује.

Сусрет је покренуо различите слојеве меморије и доживљаје акумулиране у вишегодишњем искуству читања и промишљања књиге. Посебно је подстакнута жеља да се пронађе материјални корелатив мисли, осећања и доживљаја самог књижевног дела. Настале су три целине на формалном и садржинском плану као и на плану техничке реализације – Књига изван књиге: литерарне рефлексije у визуелном; Простор књиге, књига у простору; Нулти степен књиге.

Једну групу чине радови настали интервенцијом на самој књизи поступцима сечења, колажирања, лепљења, бојења, убацивањем других материјала, при чему није битно мењан формат књиге. Другу групу радова чине они настали конструктивним принципом. Будући да књижевно дело поседује одређену структуру, намера је била да се она учини видљивом, чиме је књига доживела потпуну трансформацију. Трећу групу чине инсталације изведене у различитим материјалима: папиру, жици, нагорелим даскама и сл.

Текст у појединим радовима служи као материја која се обликује или се путем евокације, система асоцијација, контрастирања интегрише у целину рада. Тако је дело Орхана Памука *Зовем се црвено* интерпретирано инсталацијом од жице јер је еластичност, савитљивост, гипкост жице у извесном смислу погодовала мобилности речи, флуидности и распрострањавања самог текста, док је *Звучна књига* према поезији Виславе Зимборске *Тражим реч* изведена контрастирањем материјала перја и жилета да би се остварио драматичан набој карактеристичан за ову поезију, уз коришћење звука.

Полазећи од библиотеке као метафоре сећања и памћења конципирана је видео-инсталација *Археологија сећања*, где траг ватре на књигама и мобилијару остаје забележен као материјализован чин деструкције и поништавања једне културе и идентитета нације.

У пројекту *Нулти степен књиге*, постављањем вануметничког материјала – речи и текста у одређене односе, комбинације и контексте, постижу се специфичне значењске и вредносне одреднице. Текст се бира због одређеног садржаја и третира се као уметнички материјал. Превођење вербалног у визуелно реализовано је у форми објеката, скулптура, скулптуралних инсталација, видео-инсталација.

За инсталацију *Комилеш књига* може се рећи да је у пластичком и садржинском смислу врста резимеа онога што књига јесте и што може бити: структура која носи садржај; лавиринт који се отвара пред читаоцем; пејзаж којим читалац путује до најудаљенијих одредишта; материја која силином енергије експлодира; изрешетана и рањена књига која дели судбину свог творца и људи уопште; перфорирана књига којом се отвара поглед у дубине текстуалне материје.

ЛИТЕРАТУРА

1. Пол Валери, *Песничко искуство*, Београд: Просвета, 1980.
2. Nikolas Toburn, *Anti-knjiga: Materijalni tekst i političko izdavaštvo*, Novi Sad: kuda.org, 2014. https://monoskop.org/images/6/6a/Toburn_Nikolas_Anti-knjiga_Materijalni_tekst_i_politicko_izdavastvo.pdf, стр. 24, приступљено 30. маја 2022.

Gordana Kaljalović
University of Novi Sad,
Academy of Arts

THE ARTIST'S BOOK – FROM LITERARY TO VISUAL

Summary

The artist's book – from the literal to the visual is a concise presentation of certain aspects of the artist's book. The paper explains artist's book specificity as an artistic medium, its genesis, origin, different methods of realization, and the relationship to the literary work. The second part of the paper discusses the author's artistic practice and experience in the artist's book production through use of different materials, content, and associative potentials of the medium. The inspiration for the realized projects was a literary inspiration interpreted with various means of the material language.

Keywords: artist's book, literary-visual, anti-book, personal practice, object/sculpture, installation

ФОТОГРАФСKE УМЈЕТНИЧКЕ КЊИГЕ

Александар М. Трбовић

*Медицински факултет,
Универзитет у Београду*

УДК: 77.04

Сажетак

Фотографија је имала дуг и самосталан развој у односу на друге традиционалне гране визуелне умјетности. На том путу, она је успоставила засебан систем вредновања фотографских дјела. С друге стране, умјетничка књига је потекла из књижевности и традиционалних визуелних умјетности као што су сликарство, кипарство или архитектура. Сходно томе, дефиниција фотографске умјетничке књиге се не преклапа посве с дефиницијом умјетничке књиге. Међутим, те двије области умјетности, фотографија и умјетничка књига, често се укрштају у новијим областима визуелне умјетности, попут дизајна или инсталације. Постоје и ријетки примјери када фотографска умјетничка књига испуњава све предуслове умјетничке књиге – у том случају је треба називати само умјетничком књигом.

Фотографске умјетничке књиге су фотографске књиге вредније од појединачних фотографија које садрже због дизајна књиге, избора папира, редосљеда фотографија, односа текста и фотографија, квалитетног материјала и разних других елемената. Такођер, у фотографске умјетничке књиге убрајају се и књиге које представљају техничку, иновативну или умјетничку прекретницу за фотографију, односно, фотографске књиге које шаљу нову поруку. Крајњи суд да ли је дјело фотографска умјетничка књига не доноси умјетник него образовани гледалац.

Кључне ријечи: фотографске умјетничке књиге, фотоумјетничка књига, фотографска књига, фотографија

1. УМЈЕТНИЧКЕ КЊИГЕ

Умјетничка књига се у српском језику још назива и књига – умјетнички предмет. Она припада примјењеној умјетности и представља умјетничко дјело у облику књиге које се најчешће састоји од текстовних и визуелних дјелова спојених у јединствену смислену цјелину. Другим рјечима, умјетничка књига је умјетничко дјело или предмет, попут слике или кипа, али у виду књиге. Као и функционалност већине умјетничких предмета, употребна вриједност умјетничке књиге је ограничена. Она је направљена због визуелног, тактилног или аудиторног доживљаја читаоца, а не због података које садржи.

Битно је разликовати умјетничку књигу, која је умјетност сама по себи, од књига о умјетности које описују, коментирају или визуелно представљају умјетничка дјела. За разлику од умјетничких књига у којима сви дјелови заједно чине јединствену цјелину, књиге о умјетности најчешће нису умјетност за себе, већ збир визуелних или текстовних података о појединачним умјетничким дјелима. Супротно умјетничким књигама које, као такве, свјесно и циљано ствара умјетник, књигама о умјетности и осталим књигама функционалност и садржај су битнији од облика. Док обичне књиге прате установљена правила, умјетничка књига замишља шта још књига може да постане.¹

2. ФОТОГРАФСКЕ КЊИГЕ

Разликујемо неколико врста фотографских књига, и то: уџбенике и књиге о техници фотографије, књиге о теорији фотографије, фотографске монографије (тематске фотографске књиге), фотографске албуме и фотографске умјетничке књиге.

Током дугог и независног развоја фотографске умјетности фотографи су изградили свој систем вредновања и излагања дјела путем фотографских салона, укључујући и неке посебне облике приказа својих дјела, као што је фото-албум. Први фото-албуми су настали у 19. стољећу и најчешће су приказивали путовања Оријентом и другим Европљанима егзотичним земљама, укључујући и Србију и њен културни простор.² Рани фото-албуми су претходница фотографских умјетничких књига, али се њима ипак не сматрају. Наиме, у почетку су фотографи остваривали идеје и жеље послодаваца који су финансирали њихова путовања и који су, потом, продавали те фотографске албуме у великом тиражу заинтересираној пу-

¹ Richard Kostelanetz, "Book Art," у *Artists' Books: A Critical Anthology and Sourcebook*, ур. Joana Lyons (Rochester, NY: Visual Studies Workshop Press / Gibbs M. Smith, 1985), 27–30.

² Горан Малић, *Фотографија 19. века: сажетак историја: појаве, аутори и дела* (Београд: Фотограм, 2004).

блици. Међутим, савремени фото-албуми, осмишљени од стране аутора, називају се фотографским умјетничким књигама или свескама. Ови албуми се продају као фасцикле са слободним листовима фотографија, тако да купац сам може да одређује њихов редосљед.

Велико искушење за класичне фотографе је стварање фотографске умјетничке књиге. У циљу обезбјеђивања фотографске књиге за могући статус фотографске умјетничке књиге, фотографи примјењују разна званична и незванична правила када издају књиге. На примјер, Унескова дефиниција књиге гласи да је то штампано издање које не излази периодично и има најмање 49 страница, не рачунајући корице.³ Такођер, фотографи који имају намјеру да се њихове књиге уврсте међу фотографске умјетничке књиге обично пазе да књига садржи половину, туце и, најчешће, више половина или туцета фотографија (нпр. 12, 18, 24, 30, 36, 42, 48, 54, 60 итд.). Наравно, важно је и да су приказане фотографије стилски уједначене, а све у циљу избјегавања случајности добијања једне добре фотографије и немогућности постизања исте квалитете на другим фотографијама. Као и код свих других књига, и код фотографских књига се више вреднује прво издање од могућих накнадних издања.

3. ФОТОГРАФСKE УМЈЕТНИЧКЕ КЊИГЕ

Фотографија је већим дјелом своје повјести пратила развој ликовне умјетности. Међутим, има и случајева када су у неким националним умјетностима одређени ликовни правци најприје заживјели у фотографији, а тек касније у ликовној умјетности. На примјер, енформел је код Срба био првобитно присутан у фотографским дјелима Секуле Меденице, а тек потом у ликовној умјетности.⁴

Због различитог повијесног развитка фотографије, с једне стране, и сликарства, кипарства, архитектуре и књижевности из којих настаје умјетничка књига, с друге стране, фотографске умјетничке књиге најчешће не одговарају у потпуности класичној дефиницији умјетничке књиге. Наиме, израз фотографска умјетничка књига не означава подгрупу умјетничке књиге као књиге – умјетничког предмета, већ се односи на фотографску књигу која се према фотографском вриједносном систему сматра фотографском умјетничком књигом. Треба истакнути и да у фотографском вриједносном систему умјетничке књиге могу бити фото-албуми, неке документарне и фотожурналистичке књиге, као и тематске и концептуалне књиге.

3 УНЕСКО – Организација Уједињених нација за образовање, науку и културу (енг. UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization).

4 „Секула Меденица – Живот у боји”, Горан Малић, приступљено 31. 5. 2022. <https://fineartdmb.com/novo/sekula-medenica>

Дефиниције умјетничке и фотографске умјетничке књиге се донекле преклапају у случају фотографских концептуалних књига. Такве књиге су проспективни пројекти на одређену тему, лично замишљени и спроведени, гдје све фотографије заједно стварају једну смислену визуелну и/или мисаону цјелину. Код многих дјела није чак ни битно ко је први обрадио одређену тему, него је важан личан доживљај исте. Наравно, обрада нових тема, посебно код концептуалне фотографије, остаје веома значајна, али је за фотографа једнако битно и да ли је он на себи својствен и иновативан начин приказао одређени мотив, приказ или идеју, а да су при томе и сви остали предуслови визуелне писмености задовољени. Сходно томе, могуће је да два фотографа сасвим различито гледају на исту тему и да обојица имају умјетничке књиге с истим темама или мотивима. Основно обиљежје фотографских умјетничких књига је визуелно изражавање фотографа путем **серије (низа) фотографија**.

У начелу, фото-албуми из 19. стољећа, настали према наруџбинама предузетника, одговарају садашњим фотографским пројектима израђеним према захтјевима данашњих послодаваца или идеји самог фотографа. Ако је дјело идеја самог аутора којем фотографије и припадају, а не некој агенцији, онда су два предуслова за настајање фотографске (концептуалне) умјетничке књиге испуњена, а то су идеја и власништво над дјелом. Идеја је оно што разликује фотографску умјетничку књигу од осталих врста фотографских књига. Идеја лежи и у основи тематских књига и у основи пројеката, али је разлика у начину како дјело настаје. Код тематских изложби или књига фотограф ретроспективно пролази кроз свој опус и издваја фотографије на одређену тему (нпр. *Црвено*), док код концептуалне фотографије умјетник проспективно фотографира призоре на задату тему (нпр. *Црвено*). Такођер, код тематске изложбе или књиге, свака фотографија најчешће може стајати сама за себе и као таква се сагледавати. Код концептуалне изложбе или књиге све фотографије се посматрају заједно, а појединачне фотографије се не издвајају. Поред тога, битна је и порука. Тематска изложба може, али и не мора имати поруку, а може се темељити и на чистој естетици. С друге стране, концептуално дјело обавезно има поруку, а естетика је секундарна. Тематско дјело се бави одређеном темом која је обједињујућа за све фотографије. Концептуално дјело се бави једном обједињујућом идејом. Код тематске књиге или изложбе естетика и/или порука појединачних фотографија је битна. Код концептуалног дјела важно је првенство остваривање идеје коју преносе све фотографије заједно.

С временом, појам фотографске умјетничке књиге ће се проширити и на неке књиге које посједују само дио предуслова неопходних за изворне умјетничке и концептуалне фотографске умјетничке књиге. То су ручна израда, ограничен тираж, теоретска подлога, висок степен контроле фото-

графа над изработом књиге, визуелно представљање идеја, документарност, спој текста и фотографија, серије фотографија, заокружена цјелина, порука, аутоматизам при настанку фотографија или лични проспективни пројекат.

4. КОНЦЕПТУАЛНЕ ФОТОГРАФСKE УМЈЕТНИЧКЕ КЊИГЕ ЕДВАРДА РАШЕ

Прва фотографска умјетничка књига је концептуално дјело америчког графичког дизајнера Едварда Раше (Edward Joseph Ruscha IV) *Двадесет шест бензинских пумпи*^{5, 6} из 1962/63. године. У овој књизи **Ед Раша** приказује произвољно одабраних 26 бензинских пумпи на Путу 66 од Лос Анђелеса у Калифорнији, гдје му се налази радни студио, до куће његових родитеља у Оклахома Ситију у држави Оклахома. Фотографије су црно-бијеле, а призори су намјерно безизражајно представљени. Умјетник је снимио 60 крајње незанимљивих фотографија на безначајну тему, а у књигу је уврстио 26 најмање упечатљивих и најдосаднијих. Приказане фотографије су намјерно одударале од устаљених, високоестетских фотографских снимака природе, тада прихваћених од стране публике и многих фотографа. Такав приступ изазвао је шок и подсмјех читалаца.⁷ Овим радом Ед Раша је створио нову врсту умјетничких књига које су биле јефтине, концептуалне, фотографске и скромно израђене.⁸ Уведене новине биле су револуционарне и далекосежне будући да се до тада фотографија није користила у умјетничким књигама, као и да су умјетничке књиге претходно биле ручно израђиване, па се с правом књига *Двадесет шест бензинских пумпи* сматра пионирским примјером концептуалне умјетности.⁹

5. ФОТОГРАФСКА УМЈЕТНИЧКА КЊИГА КАО ЗАСЕБНА УМЈЕТНИЧКА ГРАНА

Од самих почетака фотографије књиге су биле главни вид њиховог представљања. У 20. стољећу књигама се придружују галерије и музеји као простори за излагање фотографија. У 21. стољећу главни вид приказивања фотографија је интернет, али постоје и издавачи фотографских књига

5 "Unpacking Ed Ruscha," Aperture, приступљено 1. 3. 2022, <https://aperture.org/editorial/ed-ruscha/>

6 "Ed Ruscha and the Art of the Everyday," Tate, приступљено 1. 3. 2022. <https://www.tate.org.uk/art/artists/edward-ruscha-1882/ed-ruscha-and-art-everyday>

7 Johanna Drucker, *The Century of Artists' Books* (New York City: Granary Books, 2004).

8 Andy Grundberg, *How Photography Became Contemporary Art: Inside an Artistic Revolution from Pop to the Digital Age* (New Haven and London: Yale University Press, 2021).

9 "On Photography," IconicPhotos.SZa, October 30, 2010, приступљено 1. 3. 2022. <https://iconicphotos.wordpress.com/2010/10/30/on-photography/>

којих има све више, и који гледају на фотографску књигу као засебну гра-ну умјетности.¹⁰

Спој фотографија и књиге чини фотографску књигу. Међутим, нису све фотографске књиге фотографске умјетничке књиге. Мали издавачи, који издају свега неколико фотографских књига годишње и то намјерно у малом тиражу, а истовремено постављају веома високе стандарде издаваштва, тврде да су фотографске умјетничке књиге заједнички производ фотографа, графичких дизајнера, писаца, кустоса, штампара, увезивача, издавача, па чак и особа које путем претплате финансирају издавање те књиге.¹¹ За ове издаваче облик и изведба књиге једнако су важне као и њен садржај (фотографије). За њих је то један цјеловит предмет који представља умјетност за себе – фотографску умјетничку књигу.¹² Чак ни доживљај фотографских умјетничких књига није исти као доживљај „обичних“ умјетничких књига или фотографија. Наиме, умјетничке књиге и фотографије се обично излажу у музејима и галеријама пружајући посјетиоцима/гледаоцима групно искуство, док читање/гледање/листање фотографске умјетничке књиге најчешће нуди лично и интимно искуство у своме дому.¹³ Постоји и амерички часопис *Прејлед фотојграфских књија*¹⁴ посвећен фотографским умјетничким књигама.

Иако је схватање фотографске умјетничке књиге као засебне умјетничке гране донекле оправдано, оно ипак делује пристрасно. Наиме, квалитета издатих књига је из године у годину све боља, те нешто што се данас сматра изузетном квалитетом ће можда за десет година постати стандард. Поред тога, у данашњем свијету у којем су сви више-мање повезани, мали, ограничени тираж књиге у некој великој или многољудној земљи је у ствари велики или огроман тираж књиге за неку малу или становништвом мање бројну државу.

6. НАЗИВИ „ФОТОГРАФСКА УМЈЕТНИЧКА КЊИГА” НАСУПРОТ „ФОТОУМЈЕТНИЧКА КЊИГА”

Двојност у схваћању израза „фотографска умјетничка књига”, потјече из а) сличности назива за умјетничке књиге и књиге о умјетности и б) ра-

¹⁰ “Clément Chéroux, guest editor of the latest issue of The PhotoBook Review, on the evolution of the photobook and its community. – Why the Photobook Phenomenon Is More than Just a Fad. – Photobooks – December 3, 2021,” Aperture, приступљено 1. 3. 2022. https://aperture.org/editorial/has-the-photobook-become-more-interesting-than-photographs-themselves/?utm_source=Aperture&utm_campaign=59ceae2467-EMAIL_CAMPAIGN_2021_12_26_EDITORIAL_BEST_2021&utm_medium=email&utm_term=0_77bf8ead35-59ceae2467-35992185&mc_cid=59ceae2467&mc_eid=ed49db0215

¹¹ Исто.

¹² Исто.

¹³ Исто.

¹⁴ *Прејлед фотојграфских књија* (The PhotoBook Review) је часопис који издаје фондација „Апертура”.

зличитог повијесног развоја књиге као умјетничког предмета (умјетничка књига) и фотографске умјетничке књиге (књига умјетника који користи фотографију за визуелно изражавање). Рјешење би могло бити у различитим називима. На примјер, израз „**фотографска умјетничка књига**” би се односио на фотографску умјетничку књигу према установљеном фотографском вриједносном систему. С друге стране, израз „**фотоумјетничка књига**” би означавао фотографску књигу као умјетнички предмет према устаљеном вриједносном систему умјетничких књига, с тиме што би у овом случају фотографија била основа те књиге. Иако је можда, у класичном издаваштву, у овом тренутку теже замислити фотографске књиге као умјетнички предмет (фотоумјетничка књига као подгрупа умјетничке књиге), напредком технологије, попут примјене холограма или дигиталног 3Д покретног графичког дизајна, то постаје лако оствариво.

7. НАГРАДЕ ЗА ФОТОГРАФСKE УМЈЕТНИЧКЕ КЊИГЕ

За фотографске умјетничке књиге се додјељују награде, а двије најпознатије су оне које уручују америчка фондација „Апертура” и Међународни центар фотографије из Њујорка.¹⁵ „Апертура”, заједно са Француским сајмом фотографије „Париз фото”,¹⁶ од 2012. године додјељују три годишње награде:¹⁷ за најбољу фотографску књигу године, за најбољу ауторову прву фотографску књигу године, и од 2014. за најбољи фотографски каталог године. Међународни центар фотографије од 1985. године додјељује „Бесконачне награде”¹⁸ у многобројним категоријама, а од 2016. засебна категорија је Фотографска умјетничка књига. Награду за фотографску умјетничку књигу је 2016. године добио Метју Конорс (Matthew Connors) за дјело *Пожар у Каиру*,¹⁹ 2017. Мајкл Кристофер Браун (Michael Christopher Brown) за књигу *Либијски шећер*,²⁰ а 2018. Дајанита Синг (Dayanita Singh) за *Музеј Баван*.^{21, 22} Наредних година Награда за фотографску умјетничку књигу године није додјељена.

15 Међународни центар за фотографију – The International Center of Photography (ICP) је установа из града Њујорка, САД, посвећена фотографији и визуелној култури.

16 „Париз фото” – Paris Photo.

17 “The Paris Photo–Aperture Foundation PhotoBook Awards,” Aperture, приступљено 1. 3. 2022, <https://aperture.org/calls-for-entry/photobook-awards/>

18 „Бесконачна награда” – Infinity Award; ICP. “Annual ICP Infinity Awards.” Приступљено 1. 3. 2022. <https://www.icp.org/infinity-awards>

19 Matthew Connors, *Fire in Cairo* (London, UK: Self Publish, Be Happy (SPBH), 2015).

20 Michael Christopher Brown, *Libyan Sugar* (Santa Fe, NM: Twin Palms Publishers, 2016).

21 Dayanita Singh. “Dayanita Singh.” Приступљено 1. 3. 2022. <https://dayanitasingh.net/>

22 Wikipedia. “Dayanita Singh.” Приступљено 1. 3. 2022. https://en.wikipedia.org/wiki/Dayanita_Singh

8. МЕТАМОДЕРНЕ ФОТОГРАФСKE УМЈЕТНИЧКЕ КЊИГЕ

Савремена умјетност од краја 1990-их се назива метамодерна умјетност²³ и она обједињује разне стилове из претходних периода. Овдје су наведени неки од примјера фотографских умјетничких књига објављених у том периоду.

Метамодерни умјетници попут **Алека Сота** (Alec Soth) спајају више фотографских видова у једно дјело. Сотова прва књига *Сјавање поред ријеке Мисисипи*,²⁴ објављена 2004. године у властитом издању, наизмјенично приказује портрете и крајолике.

Јапанска умјетничка фотографиња **Ринко Каваучи** (Rinko Kawauchi) фотографира смирујуће, поетске призоре свакодневице и пролазности, који су толико обични да се често не зна шта је на слици. Одличан примјер таквог рада је њена књига *Освјетљеност* из 2011.²⁵

Фоторепортер **Мајкл Кристофер Браун** је у књизи *Либијски шећер* документирао своју 2011. годину.²⁶ Њу је започео фотографирањем у Кини, а потом је прешао у Либију да прати грађански рат. Књигу о Либији Браун је објавио 2016. године, а читав пројекат је заокружио нешто касније краткотражним филмом и инсталацијом мјешаних медија.

Амерички фотограф **Метју Конорс** је издао књигу *Пожар у Каиру* 2015. године, у тиражу од 1.000 примјерака, а сваки од њих је означен бројем и потписан.²⁷ Све фотографије су отиснуте техником литографије. Оне су заједно приказане у виду књиге и представљају смислену хаотичност. Једном када гледалац постане свјестан тога, овај визуелни роман дјелује надреално.

Шведски фотограф **Андерс Петерсен** (Anders Petersen) више од педесет година користи фотоапарат као дневник. Петерсенов текући пројекат под називом *Градски дневник* започео је 2009. и до сада је у оквиру њега издато седам књига.²⁸ Петерсенов приступ фотографисању је искључивање мозга, поистовјећивање с фотографисаном особом и осјећање ситуације, што све заједно доводи до нагонског фотографисања. Резултат су намјерно несавршене и донекле дивље, прије емотивне него концептуалне фотографије које покрећу разна питања, али не пружају и одговоре.

Бразилска умјетница **Росанђела Рено** (Rosângela Rennó Gomes) не фотографира, већ у свом раду користи туђе фотографије из јавних и

23 Robin Van den Akker и Timotheus Vermeulen, "Periodising the 2000s, or, the Emergence of Metamodernism," у *Metamodernism: Historicity, Affect and Depth after Postmodernism (Radical Cultural Studies)*, ур. Robin Van Den Akker, Alison Gibbons и Timotheus Vermeulen (London — New York: Rowman & Littlefield International, 2017), 1–20.

24 Alec Soth, *Sleeping by the Mississippi* (London, UK: MACK, 2017).

25 Rinko Kawauchi, *Illuminance* (New York: Aperture, 2021).

26 Michael Christopher Brown, *Нав. гјело*, 2016.

27 Matthew Connors, *Нав. гјело*, 2015.

28 Anders Petersen, *City Diary* (Göttingen: Steidl, 2012).

приватних архива, албума и новина пронађених на бувљим пијацама или одбачених испред фотографских и филмских студија. Рециклирајући постојеће фотографије, она поставља питање вриједности и природе фотографија. Примјер таквог рада је књига *2005–510117385–5* објављена 2010. године.²⁹

Њемачки фотограф **Оливер Зибер** (Oliver Sieber) је 2014. године објавио књигу *Измашћани клуб*^{30, 31} у којој је приказао портрете младих људи чија их одјећа или фризура поистовјећују с одређеном поткултуром. Портрети су поредани према боји и слагању с црно-бијелим фотографијама града, стварајући тако измаштани клуб. Зиберови портрети су документарне фотографије које имају етнографску вриједност.

Француски мултимедијални умјетник **Тома Мелендер** (Thomas Mailaender) је 2015. године објавио књигу *Илустрирани људи*^{32, 33} о своме наступу (перформансу) на којем је двадесет три негатива из Архиве савремених сукоба стављао на тијела модела, а које је потом освјетљавао с јаком УВ сијалицом, што је за последицу имало појављивање ових фотографија на њиховим тијелима. Тако илустриране особе Мајландер је фотографисао прије него што су слике с тијела нестале освјетљавањем модела дневним свјетлом.

Амерички фотограф **Грегори Халперн** (Gregory Halpern) је 2016. објавио књигу *Зајзикс* (Zzyzx).³⁴ Борећи се против усађених шаблона, Халперн у својој књизи о Калифорнији приказује богатство, али и велико сиромаштво, градску пренасељеност, отуђеност, загађење, клизишта.

Шпанска умјетница **Лаија Абрил** (Laia Abril) је 2018. године издала књигу *О побачају: И последице недоступности пристоупа*³⁵ која је дио већег пројекта – *Повијест мизојиније*. Својим радовима, као и донекле претходном књигом о поремећајима исхране, Абрилин опус се сврстава у феминистичку умјетност.

29 "Rosângela Rennó." Wikipedia. Приступљено 1. 3. 2022. https://en.wikipedia.org/wiki/Ros%C3%A2ngela_Renn%C3%B3

30 "Oliver Sieber – Imaginary Club, BoehmKobayashi / GwinZegal, 2013, Düsseldorf," Josef Chladek on photobooks and books, приступљено 1. 3. 2022. https://josefchladek.com/book/oliver_sieber_-_imaginary_club

31 "Oliver Sieber – Imaginary Club," Youtube, приступљено 1. 3. 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=i3jP4rDDvnE>

32 "Illustrated People Thomas Mailaender," RVB, приступљено 1. 3. 2022. <https://rvb-books.com/products/thomas-mailaender-illustrated-people>

33 "Illustrated People – Thomas Mailaender." Archive of Modern Conflict, приступљено 1. 3. 2022. <https://archiveofmodernconflict.com/illustrated-people/>

34 Gregory Halpern, ZZYX (London, UK: MACK, 2016).

35 Laia Abril, *On Abortion: And the repercussions of lack of access* (Stockport, UK: Dewi Lewis Publishing, 2018).

Индијски фотограф **Сораб Хира** (Sohrab Hura) је 2019. године у књизи у властитом издању *Обала*^{36, 37} приказао више верзија истог догађаја, а исте фотографије, овисно о верзији приче, постепено попримају другачије значење. Овај рад је у складу са Хириним интересовањем за вишезначност фотографија.

9. МЕТАМОДЕРНЕ УМЈЕТНИЧКЕ КЊИГЕ ФОТОГРАФИЈЕ ДАЈАНИТЕ СИНГ

Ако се дословно примјене стандарди умјетничких књига на фотографске књиге, вјероватно у овом тренутку једино индијска фоторепортерка и израђивачица књига **Дајанита Синг**³⁸ ствара фотографске умјетничке књиге. Наиме, њени радови су истовремено изложба, изложбени предмет, књига, као и каталог те изложбе. Због специфичности представљања фотографија у њеним књигама, Синг улаже додатни напор да свака њена књига садржи фотографије које се могу упаривати у било којој комбинацији.

Оно што издваја рад Дајаните Синг од осталих фотографа јесу њени радови у којима је присутан спој галеријског или музејског изложбеног доживљаја док се гледају или читају. Дobar примјер таквог рада је њена изложба и умјетничка књига *Соба за фасцикле* из 2013. године.³⁹ У питању је књига црно-бијелих фотографија о индијским архивима на којима су приказане просторије пренатрпане различитим државним административним документима. Насловне странице књига се разликују тако што је на свакој књизи различита фотографија из те књиге, док су корице књига у различитим бојама. За сваку књигу је Дајанита Синг направила дрвени оквир у који се књиге умећу одозго. Књиге у оквирима се, потом, објесе на зид галерије као изложбене фотографије, а ако се нека извади из оквира, онда се чита као књига. Поред тога, књиге у оквирима се могу распоређивати по изложбеном зиду на различите начине, стварајући многобројне комбинације фотографија из само једне књиге. Другим рјечима, њена књига *Соба за фасцикле* је истовремено и класична књига и галеријски **изложбени предмет**. Тако приказане фотографске књиге представљају својеврсне књижевне инсталације.

Књига *Музеј Баван* се састоји од девет књижица, које свеукупно садрже 241 црно-бијелу фотографију без наслова. Растезањем и сакупљањем ли-

36 "The Coast," Magnum Photos, приступљено 1. 3. 2022. <https://www.magnumphotos.com/theory-and-practice/the-coast-sohrab-hura/>

37 "Sohrab Hura The Coast (signed Le Plac'Art Photo, приступљено 1. 3. 2022, [https://placartphoto.com/book/2496/the_coast_\(signed\)-sohrab_hura](https://placartphoto.com/book/2496/the_coast_(signed)-sohrab_hura)

38 "Dayanita Singh." Dayanita Singh, приступљено 1. 3. 2022. <https://dayanitasingh.net/>

39 Dayanita Singh, *File Room* (Göttingen: Steidl, 2013).

стова књиге као хармонике омогућено је не само излагање фотографија из једне књижице већ и спајање више фотографија из различитих књижица у јединствену изложбу на равној површини. На тај начин књижице постају изложбе, а изложбе књижице. Дајанита Синг тврди да су управо те мале, растегливе, појединачно прилагодљиве и преносиве књижице цепни музеји будућности.⁴⁰ Излажући фотографије на овај начин, Синг има намјеру да промјени однос фотографа и гледаоца тако што ће, што је више могуће, укључити гледаоца који је купио њену књигу у стварање нових односа и значења између облика књиге и изабраних фотографија. Док гледаоци преслажу и организирају властите изложбе фотографија Дајаните Синг, постиже се виши степен међудјеловања гледалаца и фотографија.

10. ФОТОГРАФСKE УМЈЕТНИЧКЕ КЊИГЕ У СРПСКОМ КУЛТУРНОМ ПРОСТОРУ

Фотографске активности у српском културном простору су разноврсне још од самих почетака фотографије, што је добро приказано на изложби и књизи приређеној поводом 150 година од проналаска фотографије.⁴¹ Што се фотографских књига тиче, све врсте су заступљене, а највише их има о умјетницима фотографије (фотографима) и њиховом раду, док су фотографске умјетничке књиге још увијек мање присутне. Неки од примјера фотографских (концептуалних) умјетничких књига код Срба наводимо испод.

Горанка Матић је у својој књизи *Дани бола и њоноса* (1995)⁴² приказала фотографије београдских излога од 5. до 8. маја 1980. године, непосредно по упокојењу доживотног предсједника Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ) – Јосипа Броза Тита. Ове фотографије доносе приказ излога продавница у које су биле положене уоквирене фотографије Тита са црним флором удоњем лијевом углу. Тим чином људи су несвјесно остварили концептуални пројекат Горанке Матић, будући да се фотографија Тита нашла међу нпр. ципелама, месом, дјечијим играчкама, воћем, поврћем, колачима, занатским алатом, торбама, дресовима или кошуљама. Документирајући поменућу атмосферу серијом својих фотографија, Матић доводи до бесмисла идеју социјалистичке власти да достојанствено прикаже ожалошћеност грађана поводом смрти доживотног предсједника државе. Овим пројектом Горанка Матић уједно

40 Jordan G. Teicher, "Museum of the Future: Portable and Personal," *New York Times*, May 22, 2017. <https://lens.blogs.nytimes.com/2017/05/22/museum-of-the-future-portable-and-personal/>

41 Миодраг Ђорђевић и Јасна Марковић, *Фотографија код Срба 1839–1989* (Београд: Галерија САНУ, 1991).

42 Goranka Matić, *Dani bola i ponosa* (Београд: Vreme knjige, 1995).

документира и остварење социјалистичке жеље да умјетност треба да припада народним масама.

Весна Павловић у књизи *Сценски рад*,⁴³ на фотографијама насталим од 2000. до 2019. године, приказујући модерне социјалистичке зграде Југославије, покреће питање личног у односу на колективно сјећање. Кроз естетику модерне архитектуре друге половине двадесетог стољећа, Павловић отвара питање да ли смо за вријеме постојања СФРЈ живјели у бољој прошлости или у намјештеним призорима.

Неша Париповић у књизи *Аутопортрети* (1996)⁴⁴ приказује серије својих концептуалних фотографских радова, с тиме да поједини радови представљају комбинацију цртежа и фотографије, док су код других видљиве интервенције у простору, попут налажења лика у природи. Његово дјело је аутобиографске природе и повезано је с аналитичком, процесуалном и деконструктивистичком радном методологијом.

Катарина Радовић се у својој књизи, штампаној у властитом издању, *Док нас смрт не расшави* (2011)⁴⁵ усредсређује на друштвене обичаје и национални идентитет фотографирајући мјешовите свадбе младенаца различитог националног, етичког или вјерског поријекла по Европи.

Александар М. Трбовић је у свом дјелу *Божихне куће* (2004)⁴⁶ приказао приватне куће у Бостону, САД, окићене споља за Божић 2002. године. Не изјашњавајући се по питању могуће двосмислености фотографија, Трбовић само каже да су, услед заједничког рада укућана на украшавању спољашности њихових кућа, ови призори у ствари групни портрети људи без њихових ликова на датим фотографијама.

Милан Живковић је издао књигу о животу бродова *Крај пловидбе* (2014).⁴⁷ Специфичност Живковићевог приступа није толико у концептуалности колико у самој изради књиге. Наиме, Милан Живковић је у самосталној изради до сада издао десетак својих фотографских књига, а у неким је, попут *Краја пловидбе*, написао и текст. Поред тога, Живковић издаје књиге у веома малом тиражу, не већем од пет или десет примјерака и намјерно их не заводи у Народној библиотеци Србије. Свака фотографска књига Милана Живковића је нумерирана као графика и потписана од стране аутора. Живковић, баш као и Катарина Радовић, сам врши дистрибуцију својих фотографских књига.

Драган М. Бабовић је године 2015. у СКЦ „Београд“ имао изложбу *Међуживоти*, поводом које је издао уникатни фото-албум и књигу у два

43 Vesna Pavlović, *Stagecraft* (Nashville, TN: Vanderbilt University Press, 2021).

44 Neša Paripović, *Autoportreti: eseji o Neši Paripoviću* (Novi Sad: Prometej, 1996).

45 Katarina Radović, *Until Death Do Us Part* (Београд: К. Радовић, 2011).

46 Алекса Трбовић, *Божихне куће* (Београд: Фотограм, 2004).

47 Милан Живковић, *Крај Пловидбе. Шетња с Анастасом* (Ковин: М. Живковић, 2014).

примјерка с истим насловом.⁴⁸ Све фотографије у фото-албуму су потписане, али не и бројевима означене, тако да гледалац сам одређује њихов редосљед. Фото-албум и књига *Међуживош* циљано нису заведени у Народној библиотеци Србије, с обзиром на то да Бабовић сва три примјерка *Међуживоша* сматра ауторским примјерцима. У *Међуживошу* он приказује портрете људи снимљене извана, кроз прозоре трамваја и аутобуса, у различитим годишњим добима, док путују на посао или с посла, те како у гужвама градског превоза проводе дио свог живота, од умјетника названог *међуживош*.

Вукашин Недељковић је у књизи *Архива Азила*, издатој у властитом издању (2018, друго допуњено издање 2021),⁴⁹ приказао своје вишегодишње искуство тражиоца азила у Ирске.

Фотографије у серијама је радио и **Томислав Петернек**, који је такођер издао властиту књижицу о Паризу, у тиражу мањем од десет примјерака. У доба дигиталног штампарства, таквих примјера властитог издавања књига у мањем тиражу у српској фотографија има још много.

11. ЗАКЉУЧАК

Већина фотографских умјетничких књига донекле одудара од уобичајеног схватања умјетничке књиге. Повијесно гледајући, фотографске умјетничке књиге се мање баве књигом као умјетничким предметом по себи, а више фотографовим доживљајем, виђењем или схваћањем нових идеја, односно, поступака који су заокружени у једну визуелну или смислену цјелину. До таквог стања долази и због двојности схваћања израза „фотографска умјетничка књига”. Рјешење у српском језику би могло бити у различитим називима. Израз „**фотографска умјетничка књига**” би се односио на фотографску умјетничку књигу према установљеном фотографском вриједносном систему. Израз „**фотоумјетничка књига**” би означавао фотографску књигу као умјетнички предмет према устаљеном вриједносном систему умјетничких књига.

⁴⁸ “Dragan Babović”. Dragan Babovic приступљено 1. 3. 2022. <https://fineartdmb.com/>

⁴⁹ “Asylum Archive (Second Edition), Vukašin Nedeljković,” The Library Project, приступљено 1. 3. 2022. <https://www.thelibraryproject.ie/products/asylum-archive-second-edition-vukasin-nedeljkovic>

1. Ђорђевић, Миодраг, Јасна Марковић. *Фотографија код Срба 1839–1989*. Београд: Галерија САНУ, 1991.
2. Живковић, Милан. *Крај Пловидбе. Шетња с Анастасом*. Ковин: М. Живковић, 2014.
3. Малић, Горан: „Секула Меденица – Живот у боји”. Приступљено 31. 5. 2022. <https://fineartdmb.com/novo/sekula-medenica>
4. Малић, Горан. *Фотографија 19. века: сажетак историја: појаве, аутори и дела*. Београд: Фотограм, 2004.
5. Трбовић, Алекса. *Божићне куће*. Београд: Фотограм, 2004.
6. Abril, Laia. *On Abortion: And the repercussions of lack of access*. Stockport, UK: Dewi Lewis Publishing, 2018.
7. Aperture. “The Paris Photo–Aperture Foundation PhotoBook Awards.” Приступљено 1. 3. 2022. <https://aperture.org/calls-for-entry/photobook-awards/>
8. Aperture. “Unpacking Ed Ruscha.” <https://aperture.org/editorial/ed-ruscha/> Приступљено 1. 3. 2022.
9. Aperture. “Clément Chéroux, guest editor of the latest issue of The PhotoBook Review, on the evolution of the photobook and its community. – Why the Photobook Phenomenon Is More than Just a Fad. – Photobooks – December 3, 2021.” Приступљено 1. 3. 2022. https://aperture.org/editorial/has-the-photobook-become-more-interesting-than-photographs-themselves/?utm_source=Aperture&utm_campaign=59ceae2467-EMAIL_CAMPAIGN_2021_12_26_EDITORIAL_BEST_2021&utm_medium=email&utm_term=0_77bf8ead35-59ceae2467-35992185&mc_cid=59ceae2467&mc_eid=ed49db0215
10. ArchiveofModernConflict. “Illustrated People–Thomas Mailaendep.” Приступљено 1. 3. 2022. <https://archiveofmodernconflict.com/illustrated-people/>
11. Brown, Michael Christopher. *Libyan Sugar*. Santa Fe, NM: Twin Palms Publishers, 2016.
12. Connors, Matthew. *Fire in Cairo*. London, UK: Self Publish, Be Happy (SPBH), 2015.
13. Dayanita Singh. “Dayanita Singh.” Приступљено 1. 3. 2022. <https://dayanitasingh.net/>

14. Dragan Babovic. "Dragan Babović." Приступљено 1. 3. 2022. <https://fineartdmb.com/>
15. Drucker, Johanna. *The Century of Artists' Books*. New York City: Granary Books, 2004.
16. Grundberg, Andy. *How Photography Became Contemporary Art: Inside an Artistic Revolution from Pop to the Digital Age*. New Haven and London: Yale University Press, 2021.
17. Halpern, Gregory. *ZZYZX*. London, UK: MACK, 2016.
18. IconicPhotos. S.Za. "On Photography," October 30, 2010. Приступљено 1. 3. 2022. <https://iconicphotos.wordpress.com/2010/10/30/on-photography/>
19. Infinity Award ICP. "Annual ICP Infinity Awards." Приступљено 1. 3. 2022. <https://www.icp.org/infinity-awards>
20. Josef Chladek on photobooks and books. "Oliver Sieber – Imaginary Club, BoehmKobayashi / GwinZegal, 2013, Düsseldorf." Приступљено 1. 3. 2022. https://josefchladek.com/book/oliver_sieber_-_imaginary_club
21. Kawauchi, Rinko. *Illuminance*. New York: Aperture, 2021.
22. Kostelanetz, Richard. "Book Art." u *Artists' Books: A Critical Anthology and Sourcebook*, ур. Joana Lyons, 27–30. Rochester, NY: Visual Studies Workshop Press / Gibbs M. Smith, 1985.
23. Le Plac'Art Photo. "Sohrab Hura The Coast (signed)." Приступљено 1. 3. 2022. [https://placartphoto.com/book/2496/the_coast_\(signed\)-sohrab_hura](https://placartphoto.com/book/2496/the_coast_(signed)-sohrab_hura)
24. Magnum Photos. "The Coast." Приступљено 1. 3. 2022. <https://www.magnumphotos.com/theory-and-practice/the-coast-sohrab-hura/>
25. Matić, Goranka. *Dani bola i ponosa*. Beograd: Vreme knjige, 1995.
26. Pavlović, Vesna. *Stagecraft*. Nashville, TN: Vanderbilt University Press, 2021.
27. Paripović, Neša. *Autoportreti: eseji o Neši Paripoviću*. Novi Sad: Prometej, 1996.
28. Petersen, Anders. *City Diary*. Göttingen: Steidl, 2012.
29. Radović, Katarina. *Until Death Do Us Part*. Beograd: K. Radović, 2011.

30. RVB. "Illustrated People Thomas Mailaender." Приступљено 1. 3. 2022. <https://rvb-books.com/products/thomas-mailaender-illustrated-people>
31. Singh, Dayanita. *File Room*. Göttingen: Steidl, 2013.
32. Soth, Alec. *Sleeping by the Mississippi*. London, UK: MACK, 2017.
33. Tate. "Ed Ruscha and the Art of the Everyday." Приступљено 1. 3. 2022. <https://www.tate.org.uk/art/artists/edward-ruscha-1882/ed-ruscha-and-art-everyday>
34. Teicher, Jordan G. "Museum of the Future: Portable and Personal." *New York Times* May 22, 2017. <https://lens.blogs.nytimes.com/2017/05/22/museum-of-the-future-portable-and-personal/>
35. The Library Project. "Asylum Archive (Second Edition), Vukašin Nedeljković." Приступљено 1. 3. 2022. <https://www.thelibraryproject.ie/products/asylum-archive-second-edition-vukasin-nedeljkovic>
36. Van den Akker, Robin и Vermeulen, Timotheus. "Periodising the 2000s, or, the Emergence of Metamodernism." u *Metamodernism: Historicity, Affect and Depth after Postmodernism (Radical Cultural Studies)*, ур. Robin Van Den Akker, Alison Gibbons и Timotheus Vermeulen, 1–20. London и New York: Rowman & Littlefield International, 2017.
37. Wikipedia. "Dayanita Singh." Приступљено 1. 3. 2022. https://en.wikipedia.org/wiki/Dayanita_Singh
38. Wikipedia. "Rosângela Rennó." Приступљено 1. 3. 2022. https://en.wikipedia.org/wiki/Ros%C3%A2ngela_Renn%C3%B3
39. Youtube. "Oliver Sieber – Imaginary Club." Приступљено 1. 3. 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=i3jP4rDDvnE>

Alexander M. Trbovich

*University of Belgrade,
School of Medicine*

PHOTOGRAPHIC ARTISTS' BOOKS

Summary

Photography has had a long and independent development compared to other traditional branches of visual art. Along the way, photography established a separate system for evaluating photographic works. On the other hand, the artists' books grew out of literature and traditional visual arts such as painting, sculpture, architecture. Consequently, the definition of a photographic artists' book does not entirely overlap with the definition of an artists' book. However, these two fields of art, photography and artists' books, often overlap in newer fields of visual art such as design and installation. There are also rare examples when a photographic artists' book meets all the prerequisites of an artists' book, and then there is no need to call it a photographic artists' book, but only an artists' book.

Photographic artists' books are photo books that are more valuable than the photos they contain because of the book's design, the choice of paper, the order of the photos, the relationship between text and images, quality material, and various other elements. Also, photographic artists' books include books representing a technical, innovative, or artistic milestone for photography or photo books that bring a new message. The final judgment on whether a work is a photographic artists' book is not made by the artist but by the educated viewer.

Keywords: photographic artists' books, photoartistis' book, photographic book, photography

ОД КЊИГЕ ИЗ МАСОВНЕ ПРОИЗВОДЊЕ ДО УНИКАТНЕ КЊИГЕ УМЕТНИКА

АПРОПРИЈАЦИЈА КАО МЕТОД У КРЕИРАЊУ УМЕТНИЧКИХ КЊИГА

Маида Груген

*Дом културе Студентски град,
Београд*

УДК: 7.012:096
7.038.53:791

Сажетак

Књиге уметника се у тексту сагледавају као широко и експанзивно поље експериментисања и метаморфоза у области визуелних уметности, које прелази границе димензија, медија и инспирисано је на најразличитије начине тражењем одговора на питање: Шта све може бити књига или шта све књига као средство комуникације може пренети? Текст разматра начине на које савремени визуелни уметници употребљавају методу апропријације у сфери креирања уметничких књига на примерима књиге уметнице Иване Аранђеловић *Неуроџаолоџија Београда* (2020–2021) и књиге уметника и анимираног филма Немање Николића *Papir Book* (2012–2015). Узимајући у обзир локални контекст и особености, у тексту се осветљавају основни аспекти апропријације као акта стварања који посеже за, уметничким или неуметничким, постојећим творевинама као грађом за конституцију нове уметничке креације из позиције аутора који бирају књиге штампане у високим тиражима и, присвајајући продукт масовне производње поступцима уметничке апропријације и интервенције, креирају ново уникатно уметничко дело.

Кључне речи: књига уметника, апропријација, масовна производња, уникат, хибридно

Књига уметника представља једну од најхетерогенијих области уметничког стваралаштва у оквиру које се развијају различите методе интермедијалних и интердисциплинарних истраживања. Садржај који нам књиге уметника нуде није увек наративан, није увек реч о илустрованој причи, смештеној између корица, која има свој почетак, разраду и крај, већ је у питању широко и експанзивно поље експериментисања и метаморфоза у области визуелних уметности, које прелази границе димензија, медија и инспирисано је на најразличитије начине тражењем одговора на питање: Шта све може бити књига или шта све књига као средство комуникације може пренети? Савремени уметници млађе генерације медију књиге прилазе с познавањем различитих стратегија и метода које се активно примењују у визуелним уметничким праксама а развијане су или се развијају паралелно с технолошким иновацијама и променом статуса уметничког дела у култури, као последицом сталних технолошких и институционалних трансформација.

Унутар хибридних оквира данашње културе и уметности, једна од стратегија која је веома присутна и која се се кроз двадесети век у визуелним уметностима развијала од историјских авангарди до савремених уметничких пракси, јесте апропријација. Апропријација се може дефинисати као „акт стварања који посеже за постојећим, уметничким или неуметничким, творевинама као грађом за конституцију нове уметничке творевине”.¹ Она представља и чин реконтекстуализације, заснован на премештању одређеног садржаја из једног медија у други или из једног у други оквир унутар истог медија. У том смислу занимљиво је испитати на који начин савремени уметници употребљавају методу апропријације у сфери креирања уметничких књига. Као изузетан пример послужиће нам књига уметнице Иване Аранђеловић *Неуролошколоија Београда* (2020–2021) и књига уметника и анимирани филм Немање Николића *Panic Book* (2012–2015).

Оно што је заједничко у наведеним примерима радова Иване Аранђеловић и Немање Николића јесте да аутори бирају књиге штампане у високим тиражима и, присвајајући продукт масовне производње поступцима уметничке апропријације и интервенције, креирају ново уникатно уметничко дело. Чин избора књига на и у којима ће се уметнички интервенисати није насумичан већ је вођен свешћу о вишеслојним нивоима на којима ће се одвијати дијалог између садржаја одабраних дела и цртачких подухвата којима аутори трансформишу књиге отргнуте из серије идентичних примерака. Уметничка интеракција с текстом и форматом изабраних књига путем цртежа, у примерима који ће бити разматрани у овом

¹ Сретеновић, Дејан С. *Од регимеја до дигиталне књије, Апропријација као стваралачка процедура у уметности 20. века*, <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/3236?show=full>, приступљено 10. 1. 2022.

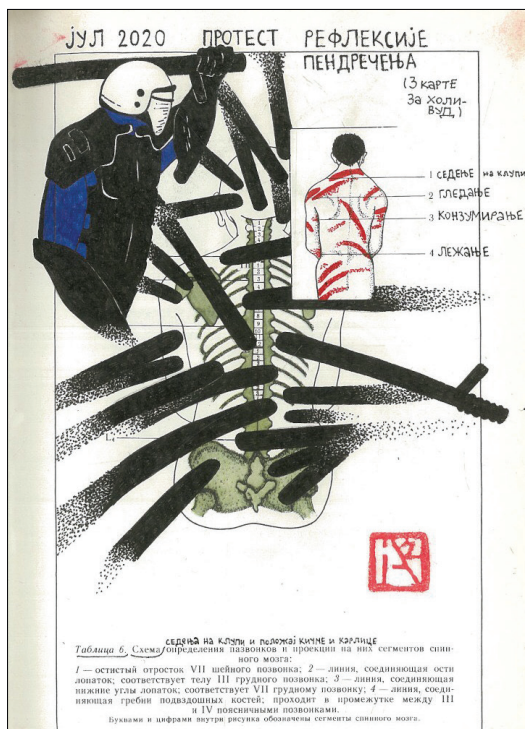
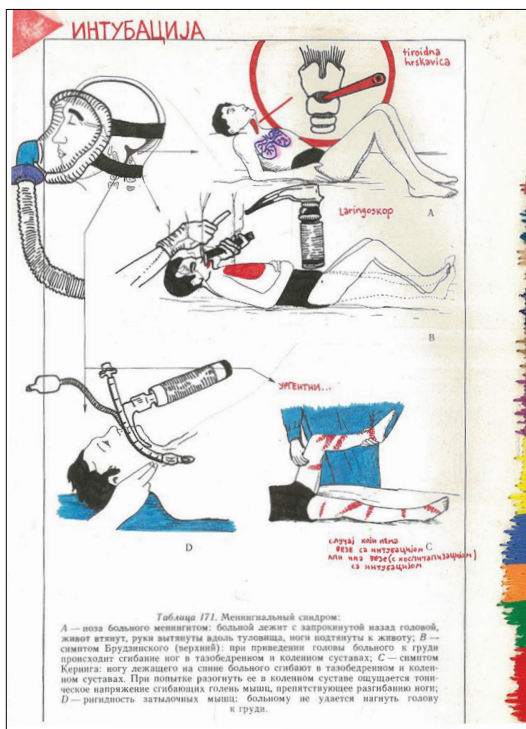
тексту, представља рефлексију на актуелна дешавања током пандемије коронавируса или отвара поглед ка реперкусијама владајућих идеологија из не тако далеке историје југословенског наслеђа на садашње дневнополитичке околности. Другим речима, *Неуройашологија Београда* и *Panic Book* обележени су савременим тренутком, мада се као материјал у коме се интервенише користе књиге или уџбеници из другог времена, друштвено-идеолошког миљеа или из различитих природних или друштвених дисциплина. Управо ликовна интервенција и свест о интермедијским релацијама цртежа с текстом, и даље с другим визуелним изразима, трансформишу присвојене књиге, које се употребљавају као интерактивни материјал за актуелне уметничке књиге као документе савременог тренутка, блиске данашњем становнику глобалног света.

На први поглед, књиге у којима је извршена цртачка интервенција могу изгледати као уметничке свеске (sketchbooks) односно као другачија врста уметничке праксе. Уметничке свеске ствараоци су, кроз историју уметности, од Леонарда да Винчија и Гоје до Пола Сезана и Дејвида Хокнија, користили као средство бележења опсервација спољашњег света или развоја потпуно нових имагинативних замисли. Овакав процес рада у свескама открива посматрачу више о процесу рада и развоју идеје уметничког дела него што представља довршен уметнички рад, мада се многе уметничке свеске могу третирати и као заокружено и завршено уметничко дело. Процес рада у медију уметничке свеске често на различите начине обухвата дневнички карактер, било да се ради о интимним визуелним забелешкама комбинованим с писаним текстуалним траговима, било да је у питању рефлексија о идејама ван интимног круга збивања. Иако својом формом подсећају на књиге, имају корице, листају се, и оно по чему се уметничке свеске разликују од књига уметника је мањи степен експериментисања с материјалима и концептуалним разматрањима која се односе на појам књиге, што се од уметничке праксе као што је медиј уметничке свеске, у крајњем случају, ни не очекује.

Дневнички карактер карактеристичан за изражавање у уметничким свескама може се приметити у књизи уметнице Иване Аранђеловић *Неуройашологија Београда*. У питању су, међутим, дневничке цртачке белешке и коментари који у себи садрже снажан друштвени аспект јер се односе на период дешавања изазваних специфичним феноменом који је усисао и захватио у свој ковитлац читав свет, уздрмао глобалне системе, политичке структуре, међуљудске односе и појединачне животе и чији се почетак поклапа с почетком пандемије вируса ковид 19. Овом књигом уметница Ивана Аранђеловић лоцира локалне аномалије, апсурдности и често шокантне начине на које се друштвени систем у коме живимо суочавао с пандемијом у првој години од избијања, а затим и трајања континуираних таласа коронавируса. С обзиром на то да је период

строгих карантина, увођење нових мера превенције, подељеност друштва у односу на могућност вакцинације, нетранспарентност медијског извештавања и нејасне одлуке кризног штаба у коме је мишљење епидемиолога често занемаривано, унело потресе не само у физичко већ и у ментално здравље и расуђивање грађана, Ивана Аранђеловић као књигу у којој црта бира *Анаџомско-клинички атлас неуроџологије*, издат у Минску, у бившем Совјетском Савезу, 1978. године. Атлас је тип књиге који у себи најчешће садржи мапе, дакле визуелни материјал с текстуалним одредницама, који осим планета, територија, путева може мапирати тела и органе у медицинске сврхе. Атласи су штампани у већим форматима како би могли да репродукују обиље детаља мапа, тако да избор атласа за уметничку интервенцију цртежом представља одличан стратегијски поступак у стварању књиге уметника. Атлас из области неуропатологије, науке која проучава болести ткива нервног система, засноване на хируршким биопсијама и обдукцијама тела, представља изванредан избор за тему и дешавања које Ивана Аранђеловић прати, анализира и уметнички визуелним интервенцијама и коментарима бележи, трансформишући уџбенички атлас, који присваја и на тај начин што на првој страни, уместо аутора, уноси своје име и презиме као и годину дешавања, 2020.

Ауторство је упечатљиво оправдано јер Ивана Аранђеловић користи мноштво цртежа људског тела и органа који су штампани у атласу, допуњује их сопственим цртежом и забелешкама који представљају окидач за колективна сећања на годину која је уследила одмах након избијања пандемије ковид 19. Лица добијају маске, у књигу се увлачи цртеж коронавируса, руке се перципирају у контексту опреза, у близини очних живаца неизбежан је сузавац, људске фигуре постају пацијенти, лекари, полицајци, грађани који протестују или су закључани у самоизолацији, студенти којима се нуде предавања путем астралне пројекције или ђаци који пак похађају холограмску наставу. Цртеж је прецизан и у сталном дијалогу је с одштампаним цртежима и текстом у атласу. Ивана Аранђеловић, која већ има низ овако реализованих уметничких књига на најразличитије теме, од којих је поједине урадила још у време студија на Академији уметности у Новом Саду, у *Неуроџологији Београда* показује изванредно цртачко умеће које је присутно и на њеним сликама великог формата. Специфични дневнички записи Иване Аранђеловић успели су да нам својим црнохуморним изразом и широком палетом боја и расположења дочарају апсурдност ситуација у којима смо се нашли, које су нас опседале кроз информативне медије и од којих је зависио наш свакодневни живот из сата у сат. Овај маестрални рад омеђен је корицама које су добиле ауторску обраду текстилом и везом.

Ивана Аранђеловић, *Неурологија*
Београда (2020—2021)

Рад Немање Николића *Panic Book* обухвата књигу уметника, велики број цртежа на страницама књиге који се посебно, као просторна инсталација, излажу у галеријском простору, и анимираног филма који је монтиран управо од мноштва сукцесивних цртежа изведених на страницама књиге, тако да се добија утисак да се анимација одиграва директно у отвореној књизи чије се стране листају. Овде можемо направити паралелу са феноменом познатим као *flip book*, који се користио за серију цртежа увезених у малу књигу, чијим се листањем великом брзином креирала илузија кретања и утисак анимираних сцена.² Ове књижице, изузетно популарне крајем 19. и почетком 20. века, биле су познате као џепни биоскопи и представљале су везу између књиге, серије цртежа и анимиране слике, односно, биле су претходник кинематографа.³ Немања Николић, приликом креирања рада *Panic Book*, био је свестан свих поступака који се

² <http://www.flipbook.info/history.php>, приступљено, 19. 2. 2022.

³ Кинематограф је уређај за пројекцију филмова који су изумели браћа Лимијер. Био је уједно филмска камера, машина за копирање и пројектор.

користе у продукцији анимације овим путем и врло вешто их је применио, уводећи и музику као саставни део анимираног филма. Аутор је још у време студија експериментисао с мноштвом цртежа у које је транспоновао филмске кадрове из Хичкокових филмова, чији су крајњи резултат представљале кратке анимације. „*Panic Book*, на тај начин истражује интермедијске релације цртежа и појединачних Хичкокових секвенци, насталих као процес стварања аудио-визуелне инсталације. Симултано низање нацртаних филмских фрагмената даје илузију константности Хичкоковског саспенса”.⁴ Мотиви из филмова које Немања Николић транспонује у цртеже су следећи: паника, праћење, потеря, бекство, страх, посматрање, поглед.

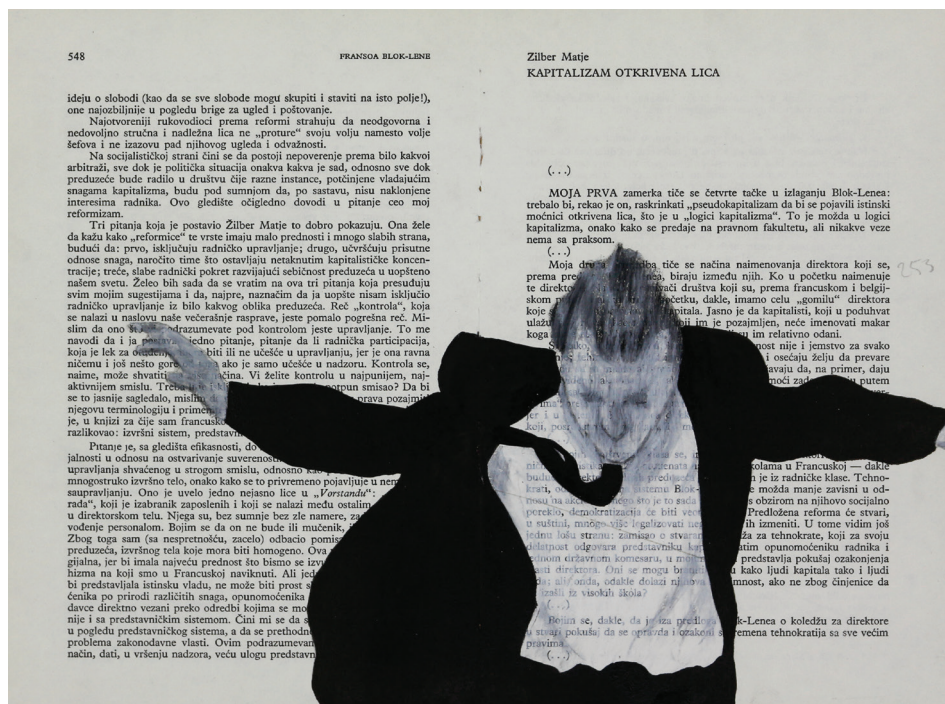
Немања Николић, *Panic Book*, 2015, књига, цртежи и видео-инсталација, WAP Art Space, Сеул, 2018.

У време када је аутор правио прву скицу или *storyboard*⁵ за *Panic Book*, у породичној библиотеци својих родитеља пронашао је уџбенике *Марксизам и савремено друштво* и *Марксизам и самоуправљање*, који су врло експли-

⁴ Николић, Немања, *Нацрти за један избрисиви зајлеш*, Београд: ПроАртОрг, 2020.

⁵ Сториборд је стварање визуелног сценарија на папиру, у форми блиској стрипу, где се разматра сваки аспект будућег филма.

цитно наводили opasnost ideoloških pretњи po tadašnju državu u kojoj smo živeli, Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju kako od strane Sovjetskog Saveza tako i od strane zapadnog liberalnog kapitalizma. Od tog trenutka Nemaња Nikolić почео је да прикупља књиге и часописе из периода социјалистичког самоуправљања као материјал за рад, односно кренуо је у процес цртања сцена из Хичкокових филмова с мотивима претње, панике и бекства на страницама књига које су се управо бавиле овом тематиком у контексту живота у држави која је егзистирала између источног и западног блока у време хладноратовске кризе. Додатни мотив који је аутора подстакао да сцене из филма пренесе у цртеж и нови контекст књига марксистичке провенијенције је изразита комплексност којом Хичкок прилази односу актера својих филмова и архитектонског окружења. Међутим, у раду Немање Николића филмски актери пренети у цртеж који је у крајњој продукцији анимиран налазе се у једном новом дискурзивном окружењу идеолошки засићеног текста, који поступком реконтекстуализације постаје логичан амбијент и значењски активан у сценама страха, потере и посматрања.

Немања Николић, *Panic Book*, 2015, књига, цртежи и видео-инсталација, WAP Art Space, Сеул, 2018.

Оно што *Panic Book* чини актуелним је поновна појава рехабилитације хладноратовских тензија у савременом свету, која сада обухвата паралелне претње на линији актера великих сила Америке и Кине односно Америке и Русије. Након слома источног блока, крајем осамдесетих година 20. века, глобални свет је у великој мери постао једнодимензионалан с тачке гледишта економског модела развоја неолибералног капитализма и његовог идеолошког апарата који је преузео примат у обликовању будућности без алтернативе. Самоуправно социјалистичко уређење, нестало након дезинтеграције Југославије и њеног уласка у транзицијску бесконачност, у данашњим интердисциплинарним и теоријским трагањима за новим моделом, који би могао да постане алтернатива постојећем, поново се пак проучава и откривају се неке од вредних тековина овог система у односу на права радника и животни стандард, једнакост полова и обуздавање бруталних тржишних и корпорацијских игара. Чак је и избијање пандемије ковид 19 у неким круговима у почетку доживљавано као потрес који би могао да уздрма владајућу неолибералну парадигму. Међутим, иако је то тема за неки други текст, она у овом контексту повезује тематику књиге Иване Аранђеловић *Неуропајологија Београда* и књигу Немање Николића *Panic Book*. Уколико говоримо о делу Николића као објекту, треба нагласити да је он састављен од компилација текстова из марксистичких уџбеника униформног средњег формата, изузетно погодног за сукцесивне цртачке интервенције и омеђен је, што се може и видети на почетку анимираног филма, корицама књиге *Филозофија социјалистичког самоуправљања*, мада се корице могу заменити и другим корицама неког од уџбеника из доба самоуправног социјализма.⁶

Стратегије постмодернизма унеле су у уметност и културу хибридно-ност, хипертекст, цитирање, апропријацију и отвориле су простор за преиспитивање појмова ауторства као и могућност комплекснијег сагледавања односа оригиналног и масовно произведеног дела, високе уметности и популарне културе. Таква слобода носи са собом посебну одговорност када је реч о избору метода и процедура уметничких пракси примењивих у односу на проблематику која се жели учинити видљивом, као и широку ерудицију и информисаност при довођењу у везу наизглед удаљених реалности. Занимљиво је пратити на који начин савремени уметници, упознати с актуелним стратегијама у области визуелне уметности, примењују интерактивне тактике којима ступају у дијалог с инхерентно интерактивним медијем као што је књига те обликују нова дела која можемо назвати књигама уметника.

⁶ <https://www.nemanjanikolic.com/works/panic-book/>, приступљено 12. 1. 2022.

ЛИТЕРАТУРА

1. Николић, Немања, *Нацрт за један избрисиви зајлеш*, Београд: Про-АртОрг, 2020.
2. Сретеновић, С. Дејан, *Од регимејда до дигиталне копије, Айропријација као стваралачка процедура у уметности 20. века*, докторска дисертација, Филозофски факултет, Универзитет у Београду, 2021, <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/3236?show=full>
3. Hassan, Ihab, *The Postmodern Turn, Essays in Postmodern Theory and Culture*, Ohio University Press, 1987.

FROM A MASS-PRODUCED BOOK TO A UNIQUE ARTIST'S BOOK

APPROPRIATION AS A METHOD IN THE CREATION OF ART BOOKS

Summary

Text explores artist's books as a wide and expansive field of experimentation and metamorphosis in the field of visual arts, which crosses the boundaries of dimensions and media and is inspired in a variety of ways by searching for an answer to the question: What a book could be or what a book as a means of communication could transfer? The text examines the ways in which contemporary visual artists use the method of appropriation in the sphere of creating artist's books using the examples of artist Ivana Arandelović's book *Neuropathology of Belgrade* (2020–2021) and Nemanja Nikolić's artist's book and animated film *Panic Book* (2012–2015). Considering the local context and characteristics, the text illuminates the basic aspects of appropriation as an act of creation that reaches for, artistic or non-artistic, existing books as material for the constitution of a new artistic creation. The artists that are the focus of this essay choose books printed in high circulation and, by appropriating the product of mass production and through the procedures of artistic appropriation and intervention, create a new unique work of art.

Keywords: artist's book, appropriation, mass production, uniqueness, hybridity

ОД МАЛЕ ИЗЛОЖБЕ ДО НАГРАДЕ GRAND PRIX. КЊИГА УМЕТНИКА И МГЛЦ¹

Божидар Зрински

Међународни графички ликовни центар,
Љубљана

УДК: 7.012:096

069.5:[7.012:096(497.4)]"2000/2003"

Сажетак

Текст је посвећен релативно кратком периоду између 2000. и 2003. године, кад је у МГЛЦ-у заживела ревитализована изложбена активност у контексту истраживања и представљања књиге уметника као медија изражавања. Неколико изложби и пројеката подстакло је даљи развој и богату стваралачку делатност, повезивање различитих институција, продуцената и издавача. Књига уметника је од изложеног уметничког дела постала део архива и сталне збирке музеја. Књига уметника је тако у контексту систематичног истраживања и представљања јавности од релативно мале, међународно засноване изложбе *Уметности од стране до стране* (Umetnost od strani do strani) за кратко време доживела институционални препород и успех с потврдом у склопу 25. међународног графичког бијенала на којем је централна изложба била посвећена значају мултипликованог лика као средства комуникације у облику књига уметника, часописа, ревија, фотокопија, ауторских плаката, часописних интервенција, графичких листова и слично.

¹ МГЛЦ – Међународни графички ликовни центар је специјализовани музеј и продуцент графичке и савремене уметности која се заснива на наслеђу графичког бијенала и уметности штампе 20. века. Град Љубљана основао га је на иницијативу дугогодишњег руководиоца љубљанског графичког бијенала и директора МГЛЦ-а др Зорана Кржишника, 25. децембра 1986. МГЛЦ од самих почетака обавља бројне делатности које се међусобно преплићу и допуњавају. Чува обимну збирку графика и ауторских књига, насталих после Другог светског рата. Радови из збирке могу се видети у студијском кабинету, а постоји и јавно доступна библиотека. Најпрепознатљивија делатност установе је графички бијенале, који у свету важи за најстарију графичку приредбу и непрекидно траје од 1955. године.

У тексту бих желео да се посветим релативно кратком периоду између 2000. и 2003. године, када је у МГЛЦ-у, у контексту истраживања и представљања књиге уметника као медија изражавања, заживела ревитализована изложбена активност. Неколико изложби и пројеката подстакло је даљи развој и богату стваралачку делатност, повезивање различитих институција, продуцената и издавача. Књига уметника је од изложеног уметничког дела постала део архива и сталне музејске збирке.

Клод Клоски (Claude Closky) је 2001. године у сарадњи са издавачком кућом Onestar press објавио књигу уметника под насловом *Coloriage* (Бојанка).² Штампана је у 250 нумерисаних примерака. Била је изложена на 25. графичком бијеналу у Љубљани, а један примерак сада чини део сталне поставке уметничких публикација МГЛЦ-а. Књига је занимљива из више разлога. Заснована је једноставно, јер садржај чини репродукована мрежа од 24 квадрата на свакој страници. Власник књиге може да обоји сваки од квадрата техником која му одговара, или, како саветује Клоски: „Можете да употребите фломастере, бојице, графитну оловку или пастеле.“ На одређен начин приказује ограничен, али празан простор који можемо ликовно да уредимо на свој начин. Књигу видим као алегорију за различите оквире делатности које је МГЛЦ почео да развија крајем деведесетих, чиме је обогаћивао изложбену делатност, отварао изложбени програм и проширивао појам разумевања савремене графичке продукције. МГЛЦ је у то време био добро заснована мрежа која је почела да се боји кроз измене у организацији графичког бијенала као једне од основних делатности. Ово су пратиле друге делатности, допуњавајући или чак надограђујући промене. Графички студио постајао је све значајнији продукциони центар за радове приказане на графичком бијеналу, а и сам музеј се све интензивније признавао као важна продукциона подршка новим идејама, осмишљеним посебно за графички бијенале. Изложбена делатност, којом је утемељивао своје основно посланство (истраживање и представљање штампане уметности од друге половине 20. века наовамо), ширила се и допринела је промоцији, дискусији и представљању особености савремене графичке продукције. МГЛЦ није више био усмерен само на класичну графичку продукцију домаћих и страних аутора из области штампане уметности, уметничке ефемере, књиге уметника и других ауторски заснованих публикација, као што су часописи, постери, плакати, зинови.

МГЛЦ је 2000. године у сарадњи с Француским културним институтом у Љубљани и кустосом Гајем Шрененом (Guy Schraenen) припремио изложбу под насловом *Уметности од стране до стране*.³ Њено језгро је

² Claude Closky, *Coloriage*, Onestar Press, Pariz, 2001.

³ *Umetnost od strani do strani*, Француска збирка књига уметника и других публикација, изложба, MGLC, 26. 10 – 3. 12. 2000.

чинио француска збирка књига уметника, које је француски институт предао на управљање графичком центру. Својим ретким, али врло драгоценим радовима били су представљени и неки домаћи аутори, као што су група Охо, Франци Загоричник, Миха Малеш и Вено Пилон. Изложба је представљала важан увод у препознавање уметничке изразне форме у облику књиге уметника, почетак њеног истраживања, представљања јавности и систематичног сакупљања у оквиру сталне поставке МГЛЦ-а. У словеначком културном простору ревитализовала је идеју о књизи као уметничком делу које није луксузни уметнички производ него се њена вредност огледа у садржини.

24. *Графички бијенале* 2001. био је обележен одређеним глобалним уметничким променама и осавремењеном унутрашњом организационом структуром.⁴ Његова централна изложба је први пут у историји овог догађаја била постављена кураторски, и то избором радова који су се односили на шире значење графике, где нема вредносног разликовања између графике и штампе. Изложбу је припремила кураторка Бреда Шкрјанец, укључивши у њу и неколико књига уметника, а најприметнији је каталог графичког бијенала, који се појављује као један од изложбених простора односно простор уметничких интервенција. Посебан склоп бијенала представљао је такозвани *Off biennale*. Уметничка дела била су представљена у контексту јавног простора, новинских и плакатних пројеката, телевизијских и радио-емисија. У првом плану су биле медијска распршеност уметничких дела и њихова изражајност⁵.

Године 2002. у МГЛЦ-у се могла погледати једна од најзначајнијих међународно утемељених ретроспективних изложби маргиналне, али кључне авангардне продукције од двадесетих година 20. века до савремених токова, с нагласком на периоду између 1960. и 1980. године, под насловом *Out of Print*. Била је представљена збирка центра Archive for Small Press & Communication, који је 1974. основао Гај Шренен (Guy Schraenen). Јединствена колекција, настала под паролом „архив као уметнички концепт“, обухвата више од 35.000 дела звуковне поезије, књига уметника, музичких дела, плаката, видео-уметност, документацију о перформансама, mail art, фотографије, објекте, мултипле, часописе, грамофонске плоче, разгледнице, касете итд. Међу ауторима се налазе најзначајнији ствараоци XX века. Изложено је било више од 700 радова из архива, који, како се види из наслова изложбе, нису више доступни и нису бесплатни, него већином чине део поставки музеја и галерија. Посебну јединицу је чинила такозвана студијска соба, у којој су за читање били доступни обимна документацијска грађа, изводи из уметничких публикација, секундарна

4 24. *mednarodni grafični bienale*, MGLC, 10. 6 – 16. 9. 2001, katalog, MGLC, Ljubljana, 2001.

5 Scott Lash: Sklepi: komunikacije, kod in kriza reprodukcije. u 24. *mednarodni grafični bienale. Off-bienale: Informacija – Dezinformacija*. MGLC, Ljubljana, 2001, str. 4–32..

литература о различитим уметничким тематским склоповима. У више од 30 фасцикли могле су се наћи информације о више од 1.000 уметника, уметничких дела, документацијска грађа. На располагању су били машина за фотокопирање и грамофон за слушање звучних снимака. Последњи сегмент изложбе, који се мењао у складу с њеним пресељењем у друга културна окружења, представљао је публикације локалних аутора с нагласком на словеначким и хрватским уметницима.⁶

Јубиларни, 25. графички бијенале 2003. године кустос Кристоф Шери (Christophe Cherix) осмислио је као комплексан склоп састављен од централне изложбе бијенала, пратеће документарне изложбе о историји графичког бијенала и међународног симпозијума под насловом *Продуценџи*, у оквиру којег су учесници дискутовали о односу уметника и издавача, о значењу мултипла и њиховој дистрибуцији. Централна изложба бијенала заснивала се на значењу мултипликоване слике као средства комуникације. Изложена дела, као што су ауторске књиге, новине и часописи, фотокопије, ауторски плакати, новинске интервенције, новински пројекти и графички листови, били су повезани тиме што су документовали замисли уметника о реализованим или нереализованим прошлим или будућим пројектима.⁷ Значајан прилог за сталну збирку МГЛЦ-а и збирку уметничких публикација чинили су откуп и донације радова изложених на бијеналу. Тако је део сталне збирке МГЛЦ-а постала и књига уметника *Plots on Loan* америчког уметника Рејмона Петибона (Raymond Pettibona).⁸ Књига литографија настајала је више од седам година и приказује логичан наставак уметниковог истраживања медија цртежа у комбинацији речи и визуелне слике. Штампана је 2001. године у Њујорку у 250 примерака. Петибон је у почетку био активан на панк-рок андерграунд сцени, а касније је стасао у признатог уметника, који је својим целовитим осликавањем и муралима представио свој рад и на Венецијанском бијеналу и документима XI књига *Plots on Loan* представља преплитање речи и слике, које не тежи смисаоној и логично уређеној целини. Може се прелиставати као неповезана целина гласова, одјека, замисли, најразличитијих визуелних и литерарних цитата. Њена структура чува „наративни замах“ карактеристичан за Петибонову употребу речи и слика, које налазимо на његовим цртежима, али и на његовим панковским флајерима и раним омотима грамофонских плоча, нудећи стварни увид у комплексне иконографије, референце и игре речима које чине део његове уметности.⁹ Међународни жири 25. графичког бијенала стога му је доделио главну награду, *grand prix* графичког бијенала.

6 *Out of Print, obsežna retrospektiva knjig umetnika in drugih publikacij, razstava*, MGLC, Ljubljana, 19. 2 – 24. 3. 2002.

7 25. *mednarodni grafični bienale*, MGLC, 10. 6 – 28. 9. 2003, katalog, MGLC, Ljubljana, 2003.

8 Raymond Pettibon, *Plots on Loan*, New York, 2000.

9 Božidar Zrinski, Raymond Pettibon, „Plavanje med besedo in podobo“, u 26. *grafični bienale Ljubljana, Spremljevalne razstave*, MGLC, Ljubljana, 2005, str. 264–292.

Књига уметника је тако у контексту систематичног истраживања и представљања јавности, од релативно мале међународно засноване изложбе *Умешности од стране до стране* за врло кратко време доживела институционални препород и потврђени успех у склопу међународног графичког бијенала.

ЛИТЕРАТУРА:

1. *24. mednarodni grafični bienale*, MGLC, 10. 6 – 16. 9. 2001, katalog, MGLC, Ljubljana, 2001.
2. Scott Lash, „Sklepi: komunikacije, kod in kriza reprodukcije“, u *24. mednarodni grafični bienale. Off-bienale: Informacija – Dezinformacija*. MGLC, Ljubljana, 2001, str. 4–32.
3. *25. mednarodni grafični bienale*, MGLC, 10. 6 – 28 . 9. 2003, katalog, MGLC, Ljubljana, 2003.
4. Božidar Zrinski, Raymond Pettibon, „Plavanje med besedo in podobo“. u *26. grafični bienale Ljubljana, Spremljevalne razstave*, MGLC, Ljubljana, 2005, str. 264–292.
5. *9 + 9, Knjige umetnika in umetniki*, MGLC, 20. 11. 2010 – 8. 2. 2011, katalog, MGLC, Ljubljana, 2010.
6. *Velike! Dela iz zbirke Mednarodnega grafičnega likovnega centra*, MGLC, 28. 6 – 11. 12. 2012, katalog, MGLC, Ljubljana, 2012.
7. Anne Thurmann-Jaes in collaboration with Susanne Vögte, *Manual for Artists' Publications, Cataloging Rules, Definitions, and Descriptions*, Research Centre for Artists' Publications Weserburg, Museum of Modern Art, Bremen, 2010.

**FROM A SMALL EXHIBITION TO THE AWARD GRAND PRIX.
THE ARTIST'S BOOK AND MGLC**

Summary

The text focuses on the relatively short period between 2000 and 2003, when MGLC revitalized exhibition activity in the context of researching and presenting the artist's book as an expressive medium. Several exhibitions and projects stimulated further development and rich creative activity, networking between various institutions, producers and publishers. The artist's book, however, went from being an exhibited work of art to becoming part of the museum's archive and permanent collection. Thus, in the context of systematic research and presentation to the public, from the relatively small internationally designed exhibition *Art from page to page*, in a very short time, the artist's book experienced an institutional revival and success with confirmation as part of the *25th International Graphic Biennale*, at which the central exhibition focused on multiplied images as means of communication in the form of artist's books, newspapers, magazines, photocopies, author's posters, newspaper interventions, graphic sheets and the like.

УЉАНИ ПАТУЉАК ИЛИ ДЕЦА И ЊИХОВЕ КЊИГЕ

Јана Вуковић

*Alambik – Atelier, Galerie & Bibliothek
Лајпциг, Немачка*

УДК: 7.012:096

Већ приликом грађења контура унутар којих би се ова скица угнездила наишла сам на проблематику дефинисања процеса у ком деца *праве* књиге. Глаголи *правити* или *стварати* не могу чврсто да стоје иза чудеса која у том процесу настају. Ни глагол *писати*, јер да, деца пишу књиге, али ове књиге су много више од писане речи. Да, деца и *илустрирују* ове књиге, али оне су много више од визуелног доживљаја. Деца измишљају, обликују, штампају и повезују своје књиге. И о томе ћу да пишем. О књигама које су изникле из дечје маште. О књигама деце уметника. О дечјим уметничким књигама. И све то на примеру једне управо такве књиге – *Уљани ђаџуљак живи у ђреси иза ђоклојца*¹ (Der Ölzwerg wohnt in Tiegel hinter der Klappe), на којој је током неколико година радила тада шестогодишња девојчица Лара Букхарт (Lara Burkardt), и која је настала уз помоћ и подршку институције која је „црвена нит на дечјем путу до њихових књига“, а то је Бухкиндер Лајпциг (Buchkinder e.V. Leipzig) у Немачкој.

¹ У даљем тексту ћу користити скраћени назив књиге – *Уљани ђаџуљак*, назив који и сама ауторка користи.

Па да кренемо.

Пре неколико година сам се сасвим случајно први пут сусрела с *Уљаним ђашуљком* док је књига била још у процесу штампе – и то ситоштампе, како је првобитно било замишљено, а после одштампаног целог тиража – све је потпуно одбачено. Штампа је била на новинском папиру који се сав извитоперио и увио под тежином и пуноћом боје – све је било црно, јако и густо и шушкало је и шкрипутало чак и при најмањем додиру. Понека бела словца су вирила с тих великих папира који су се сушили и ја сам покушавала да ухватим и упијем те речи и неколико облика не знајући уопште о чему се ради. Од тада, па до пре неколико месеци када сам добила завршену књигу, о *Уљаном ђашуљку* нисам много више знала.

Отприлике у исто време почело је и моје интересовање за дечје књиге уметника / дечје уметничке књиге. Да бих почела причу о томе, треба најпре да видимо шта је то књига уметника уопште, а то разумети захтева сагледавање с неколико страна, јер јасне и прецизне дефиниције нема. Постоје различита гледишта о томе која правила би, условно речено, књига уметника требало да поштује – од тога да има наративни део, да од традиционалне књиге посуђује облик, а моје лично мишљење јесте да „[књига уметника] своје обрисе добија вербализацијом, гдје аутор-умјетник експлицитно каже *ово је књига умјешника*“, ² ма каквог облика то уметничко дело било.

Међутим, све ово је веома тешко пресликати на дечје уметничке књиге. Тешко је чак и поставити тезу шта дечје уметничке књиге јесу. А неупитно је да постоје. И ја овде тапкам у мраку, јер теорија, документација или било какав писан траг на глобалном нивоу о овој теми – скоро да не постоји. Једина светлица за коју могу да се закачим и коју могу да посматрам и истражујем јесте управо Бухкиндер.

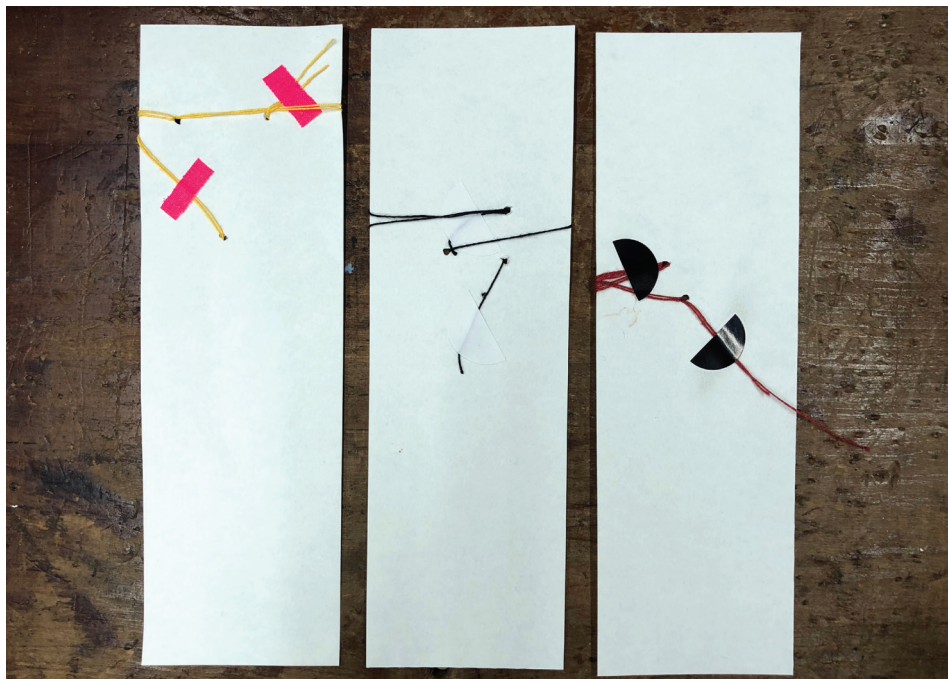
Бухкиндер³ из Лајпцига (у слободном преводу бих их назвала Књишка деца) јесте институција која постоји већ 20 година – и која штити и бори се за чисту и неспутану слободу дечјег стваралаштва, пружајући им могућност изражавања управо кроз књигу. До сада имају више од седам стотина објављених књига, а пре десетак година основали су и вртић *Бухкингерџарџен* (Buchkindergarten)⁴ који има радионицу за књиге опремљену материјалима, алатима, штампарским пресама и врло битно – пратећу педагошку подршку неопходну да деца предшколског узрастају самостално и (у недостатку примеренијег глагола опет онај с почетка) *праве* своје књиге. И сто двадесеторо деце годишње која имају приступ тој радионици.

² Јана Вуковић, *Тежина*, писани део завршног рада на мастер академским студијама, ментор О. Батајић Сретеновић, Факултет примењених уметности, Београд, 2017.

³ Више информација о самој институцији, њеном раду, програму и активностима можете пронаћи на њиховом сајту <https://www.buchkinder.de/>.

⁴ <https://www.buchkindergarten.de/>

Игром случаја, ја сам посетила вртић и током месец дана свакодневно посматрала настајање дечјих књига. Тамо се књиге рађају сваког дана – књиге различитих формата, форми и облика, повеза, садржаја. Неке настају у тренутку, а некима је потребно неколико година. Неке су неме, неке су гласне, неке ћуте, неке вичу, неке шапућу, неке се скривају по кутијама, неке висе са штрика, много дивних буде исецкано, згужвано, прецртано, бачено. Неке никада нико неће видети. Неке ће видети многи. Али најбитније од свега – грешака нигде и никада нема.

Слика 1: Пример дечје књиге уметника: триптих под називом *Књића 1, Књића 2 и Књића 3*. Беа (3), 2021.

Ако неко помисли да се грешка ипак понекад догоди – као, на пример, у случају штампе *Уљаној ђаџуљка* – промашио би целу идеју иза које стоји Бухкиндер. Идеју да грешке као такве не постоје већ да постоје драгоцене неочекивани резултати из којих се учи. Када је Лара видела и у рукама држала своју шушкаву, у ситоштампи одштампану књигу – знала је и осећала да то треба да се мења. Њена књига требало је да буде тиша, као противтежа богатом и гласном садржају на самим странама. И штампа је промењена. *Уљани ђаџуљак* је сада добио оригиналне графике у високој штампи, на тежем папиру, и почео да живи свој велики живот.

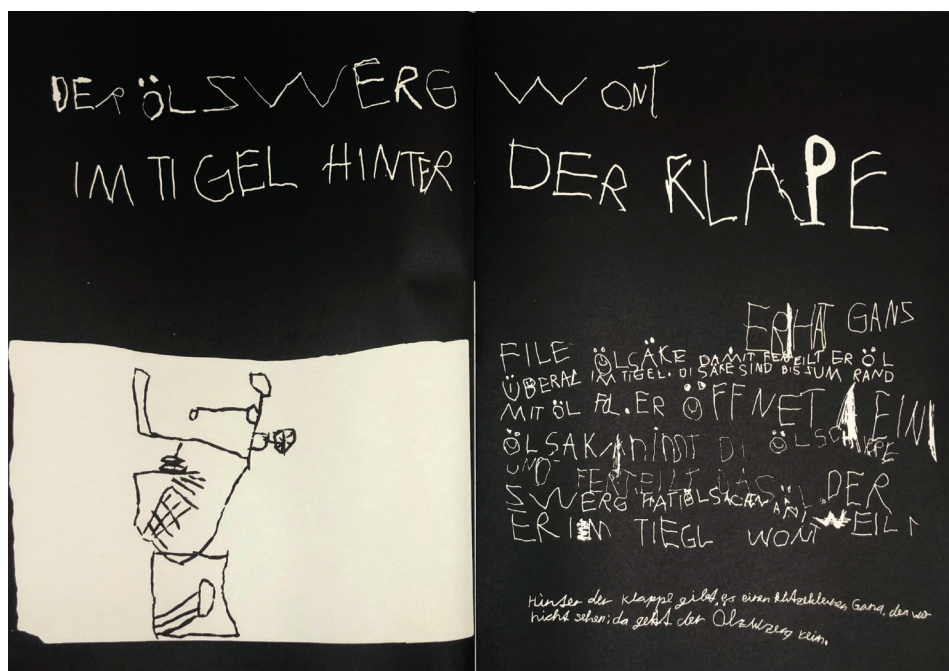
Слика 2: Корице књиге *Уљани ђаџуљак*, Лара Буркхарт

Велики живот, јер и књига је – велика. Пола метра висока, захтева потпуну пажњу, мир и концентрацију да би се посматрала, мирисала, дотакла, листала, осећала, а можда и читала.

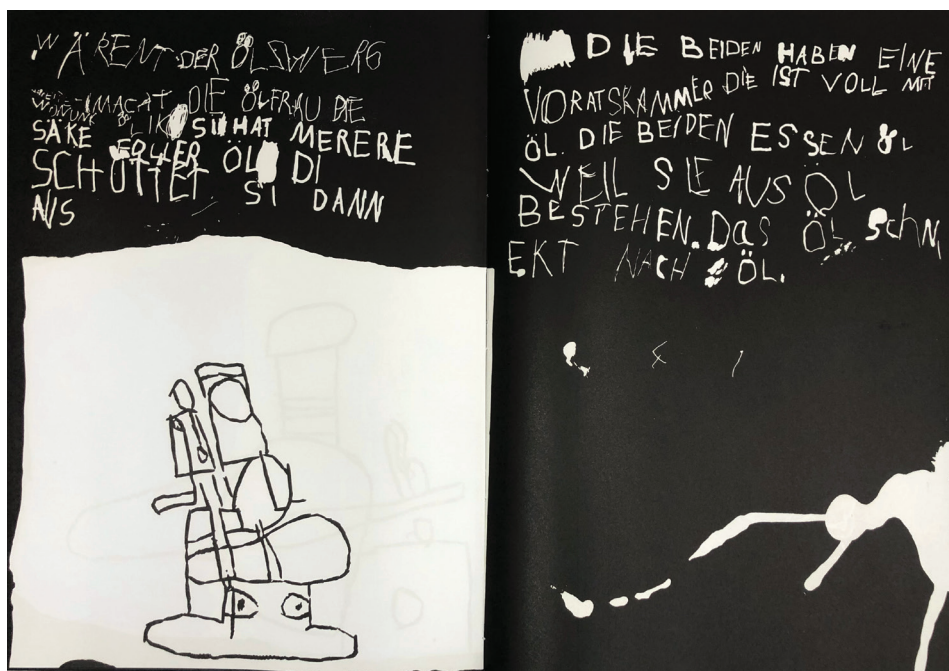
И таква је стигла до мене и то је био други пут да сам се сусрела с *Уљаним ђаџуљком* о ком бих желела да напишем неколико речи.

Прича о *Уљаном ђаџуљку*, иако битна јер нам описује функционисање (микро)света из дечје перспективе, у мојој интерпретацији и анализи припада последњем нивоу разумевања и посматрања ове књиге као такве. Сматрам да чак ни познавање језика који књига користи није нужно ни пресудно да би се у овом – могу без задршке да кажем – уметничком делу – уживало. Да, постоји наративни део и прича је грађена по правилима приповедања, али ја бих то тренутно оставила по страни.

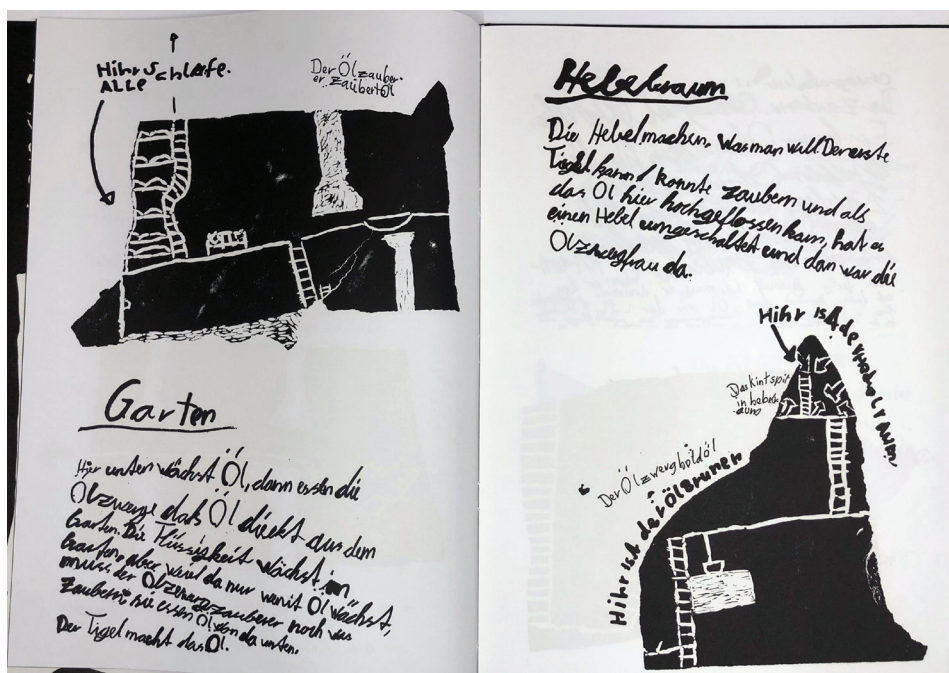
Пажњу бих пребацила на *начин* на који је књига писана. На почетку овог рада споменула сам да је рађена у периоду од неколико година. Током тих неколико година, тачније од шесте до десете године живота, Ларин свет се драстично мењао. Мислим пре свега на то да је у питању био период поласка у школу и у књизи јасно могу да се виде и препознају фазе промена, на пример, самог рукописа. На почетку постоји чист дечји приступ у распоређивању облика слова по страницама приликом грађења речи (Слика 4), док се то скоро потпуно изгубило пред сам крај књиге и остало тек негде у назнакама и траговима (Слика 5).

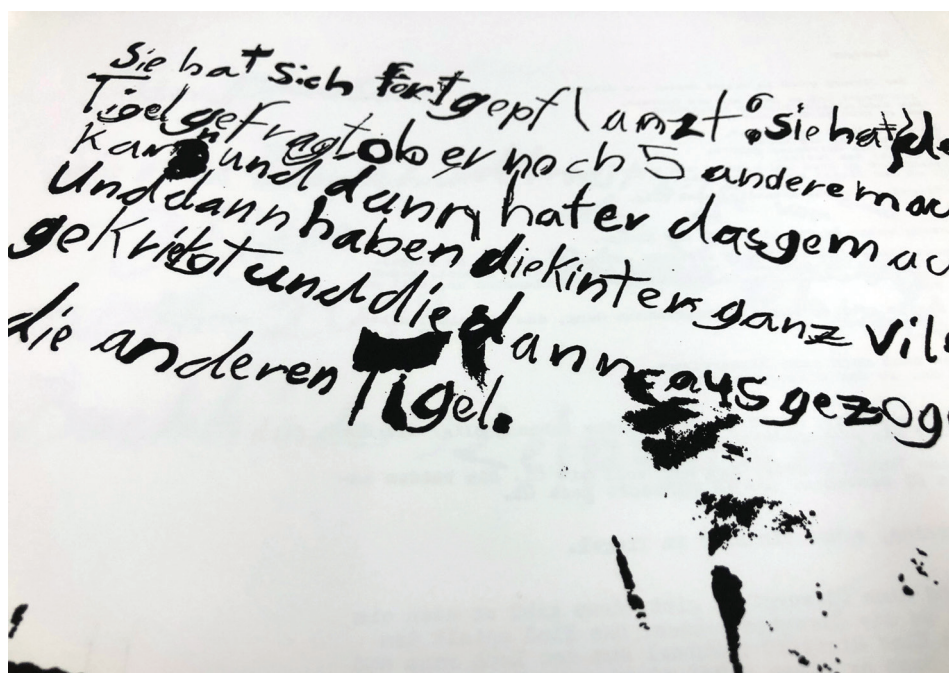
Слика 3: Једна од двостранице књиге Уљани ђашуљак

Слика 4: Двостраница из ранијег периода настајања књиге Уљани ђашуљак

Слика 5: Двостраница из каснијег периода настајања књиге Уљани йашуљак

Слика 6: Деталј рукописа из ранијег периода настајања књиге Уљани йашуљак

Овде сада могу да се препознају рукописни сегменти, јаснија и стабилнија *правилно, школски* научена слова, а и потреба да се дају прецизнија појашњења и упутства шта се тачно дешава на цртежима. Тако да одједном препознајемо мноштво стрелица које искачу са страна и указују нам, на први поглед, на скривене и завучене собе и собичке у којима живи Патуљак са својом породицом. А у Ларином свету, они живе без постојања боја.

Боја као основни ликовни елеменат скоро да је неодвојива од дечјег цртежа. Зависно од узраста, број боја и начини на који их дете користи варирају. Деца, за разлику од одраслих, скоро увек бирају да се изразе кроз боје – јер је то подсвесно најдиректнији и најефикаснији начин да се пренесу емоције. Одсуство боје у дечјим цртежима, условљено је, рекла бих, доступношћу материјала и врло ретко⁵ је то лични избор детета. Лара свесно и намерно осликава свет у тој штампарској преси црно-бело. На руку јој иде и чињеница да је црна боја најзаступљенија боја у традиционалним штампарским техникама за које се и преса из њене књиге користи. А у једној од тих техника је ова књига и штампана. За високу штампу коришћени су оригинални Ларини ланорези илустрација и полимерски клишеи за текст, а књига је штампана у црној уљаној боји.

Можда је најбитнији моменат у животу ове књиге одлазак Патуљка у музеј. Дословно. У музеј Колумба⁶ у Келну. Колумба је један од ретких музеја у свету који између осталог чува и излаже дечје радове. Посвећен је стваралаштву и развоју човека и човечанства и у својој колекцији поседује радове од раног средњег века до данас. Поставке се мењају једном или двапут годишње, а концепт је такав да уз експонате не постоји пратећи текст, нема података о аутору и не постоји одређени хронолошки или стилски ред.⁷ Ово омогућава да се дечји радови пронађу тик поред радова светски познатих уметника или поред радова старих неколико стотина година. Тиме се публици даје простор да дела упија одвојено и независно од имена и наслеђа које ауторство са собом носи. Колумба препознаје значај и важност очувања и подстицања дечјег стваралаштва, а резултат је дугогодишња сарадња с Бухкиндером на различитим нивоима. Колумба у свом депоу чува готово све дечје књиге које је *Бухкиндер* објавио, а редовно излаже радове деце из вртића у оквиру пројекта КЗ.⁸ А у јулу 2020. године поставили су изложбу посвећену управо овој књизи *Уљани ђаџуљак*. Књига, скице, процес рада, делови рукописа и илустрације које нису ушле у финалну верзију књиге, затим оригинални

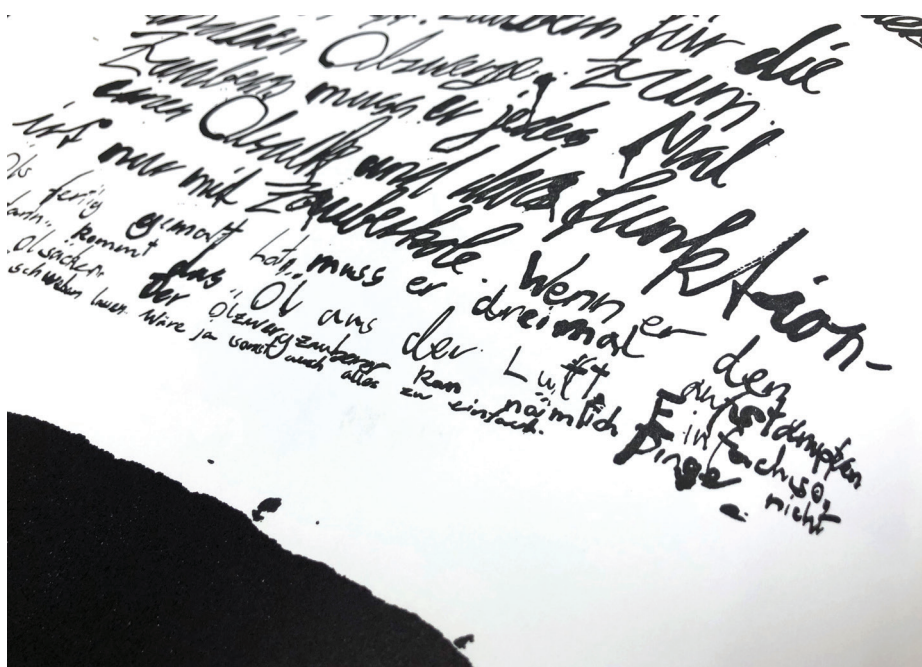
⁵ Ово је моје лично мишљење и остављам могућност да можда није у складу с реалношћу.

⁶ <https://www.kolumba.de>

⁷ <https://en.wikipedia.org/wiki/Kolumba>

⁸ Информације о самом пројекту и сарадњи могу се пронаћи на њиховим сајтовима – <https://www.buchkinder.de/k3/>

линорези и плоче – све је то било представљено у Армаријуму – тамном и тихом изложбеном простору музеја – где је током два месеца публика могла да се упознаје с овим уметничким делом.⁹

Слика 7: Деталј рукописа из каснијег периода настајања књиге Уљани Ђашуљак

Какав ће бити живот Патуљка надаље – видећемо. А ја сада, на концу овог рада, схватам колико велики он заиста јесте. Схватам и да деца и даље *стварају*. И ствараће. И *ишу*. И писаће. И *цртају*. И цртаће. И шарају. Описују. Причају. Доживљавају. Приповедају. Објашњавају. Обликују. Изражавају се. И играју се.

Деца живе.

Ја ћу да их пратим, посматрам, учим. Понешто можда да запишем и напишем.

Али највише да уживам.

И још нешто – Ларину књигу можете да слушате и гледате баш, ево, овде и сада – https://www.youtube.com/watch?v=Sy_nSf94LIw

Уживајте и ви.

⁹ Неколико фотографија о овој изложби можете погледати на овом линку – https://www.kolumba.de/index.php?language=ger&cat_select=1&category=47&artikle=780

ПРЕВОДИ И ПРЕВОЂЕЊЕ БИБЛИОТЕКАРСКЕ ЛИТЕРАТУРЕ КОД НАС – ИСТОРИЈА, СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ

Небојша Ковачевић – Преводиоци,
библиотекари, библиографи – неколико
прича једне заједничке повести

Ана Савић – Како смо преводили
библиотекарство: преводилачка делатност
Народне библиотеке Србије

Добрила Бејенишић – Значај превођења за
развој струке: на примеру литературе из
области библиотекарства

ПРЕВОДИОЦИ, БИБЛИОТЕКАРИ, БИБЛИОГРАФИ – НЕКОЛИКО ПРИЧА ЈЕДНЕ ЗАЈЕДНИЧКЕ ПОВЕСТИ

Небојша Ковачевић

*Народна библиотека Србије,
Београд*

УДК: 02:81'255.2

02 Лазић К. Б.

02 Аранитовић Д.

02 Ковачевић Љ.

Сажетак

Рад се бави проблемима превођења библиотекарске литературе на српски језик. Кроз неколико прича о библиографима, библиотекарима, преводиоцима (Ксенија Б. Лазић, Добрило Аранитовић, Љиљана Ковачевић) приказује се како општа слика преведених дела и самог превођења у нашој струци тако и појединачни изузетно значајни доприноси на овом пољу (текуће библиографије, терминолошки речници, преводи зборника *Библиотека као ојледало Васељене* и дела *Интелектуална основа организовања информација* И. Свенонијус). У раду се указује и на значај институционалних доприноса (кроз часописе, едиције и институције) у овој области библиотекарског рада, али и на могуће теме за даља истраживања.

Кључне речи: библиотекарство, стручно превођење, библиографије, библиотекари-преводиоци

Идеја да темат у *Гласнику Народне библиотеке Србије* добије наслов „Преводи и превођење библиотекарске литературе код нас – историја, стање и перспективе“, као и сама формулација наслова сугеришу да је тема довољно значајна да би имала некакву историју, на основу које би се могли извући разни закључци. Ови закључци би могли да нам помогну да опишемо постојеће стање те да на основу тога кажемо нешто и о перспективама преводилачке делатности у области библиотекарства.

Настојали смо да у радовима¹ представимо ставове колегиница које у делатности о којој је реч имају значајно непосредно, практично искуство, али и способност да о свом и раду својих колега говоре на једном општијем, теоријском нивоу.

Као што је из ове „историчности“ теме очигледно, најпре се поставило методолошко питање. Историјски приказ је потпуно оправдан и за тему о којој се релативно мало (или само узгредно) писало нуди полазни оквир – систематизовати оно што је урађено, дати о томе одређени суд и тиме отворити тему за даља истраживања. То је, као што ће заинтересовани читаоци видети, основни приступ радова у темату.

У овом, уводном раду темата се ради о нешто измењеној методологији: уз нужну историчност библиографског рада, суштина није у историји, већ у одређеном „избору по сродности“. Тако је рад у ствари путовање кроз неколико личних „историја“ или историја рада људи (библиографа, библиотекара и преводилаца)* за које сам сматрао да на најбољи начин описују настојања да библиотекарство код нас не остане изолована, маргинализована делатност, већ да, колико је то за једну малу културу и мали језик могуће, ипак прати макар основне токове онога што се у нашој струци дешава у свету.

Можда је најзгодније и најлогичније на ово путовање кренути од библиографија. Свако ко се бави библиографијама библиотекарске литературе, па у том смислу и преводима те врсте литературе, неминовно ће се ослонити на рад колегинице Ксеније Б. Лазић (1928–2001). Њена констатација о малом обиму библиотекарске литературе на нашем језику остаје и данас веродостојан опис ситуације за почетни период који је настојала да обухвати својим библиографијама: „Прелиставајући књиге и све оно што третира проблем библиотекарства код нас, човеку се намеће мисао како је мали број и обим публикација те врсте у односу на стручну

¹ Ради се о наредна два рада у темату у овом броју *Гласника Народне библиотеке Србије*: Ане Савић: „Како смо преводили библиотекарство: преводилачка делатност Народне библиотеке Србије“ и др Добриле Бегенишић: „Значај превођења за развој струке: на примеру литературе из области библиотекарства.“ (Прим. аут.)

* Асоцијативна веза наслова текста с поднасловом књиге Данила Киша *Гробница за Бориса Давидовича: седам ђојлава једне заједничке ђовести* настоји да нагласи место тог индивидуалног, личног и непоновљивог у свакој безличној „историји“. (Прим. аут.)

литературу других грана културно-просветне делатности".² Прегледом њених библиографија, у којима после низа извештаја и правилника о раду библиотека, већином прављених према пруским или француским узорима, као да се више случајно, тек 1941. године појављује, на пример, *Психологија јавне библиотеке* Николаја Александровича Рубакина (Николай Александрович Рубакин),* у преводу Данила Миловановића с француског језика.³ К. Лазић педантно бележи све ове преводилачке издавачке „случајеве“ и пружа реалну слику оскудног стања преведене грађе на српском језику до средине шездесетих година прошлог века. Зато се, уз текуће библиографије Југословенског библиографског института (YUBIN), библиографски радови Ксеније Б. Лазић могу сматрати поузданом основом за сва проучавања библиотекарске литературе, па и преводне.

Објављиване у *Годишњаку Народне библиотеке Србије*, потом у *Библиошекару* или као монографске публикације, ове библиографије сведоче како о труду једног библиографа тако и о чињеници да је у дужем периоду (од краја педесетих до почетка осамдесетих година прошлог века) било могуће да се тим послом бави једна особа. Ову ситуацију примећује и мр Здравка Радуловић у Рецензији за *Српску библиошекарску библиографију монографских публикација 1974–2009* Ана Савић: „Библиографије Ксеније Б. Лазић објављиване у часопису *Библиошекар* представљале су неку врсту текуће библиографије из ове области”.⁴ На исту улогу свог библиографског претходника изричито указује и ауторка наведеног дела А. Савић: „Избор критеријума за почетну годину бележења издања у оквиру *Српске библиошекарске библиографије монографских публикација 1974–2009* указује на намеру аутора да настави рад Ксеније Б. Лазић, као и да се омогући континуирано праћење објављених радова у области библиотекарства”.⁵ Труд Ксеније Лазић није остао непримећен, јер је за свој библиографски рад 1991. године добила Награду „Милорад Панић-Суреп”, али је свакако још значајнија она другачија награда: признање колега да се кроз њене библиографије формирао поуздан оквир за преглед библиотекарске литературе на нашем језику.⁶

2 Ксенија Лазић, „Библиотекарска литература (књиге, брошуре и часописи) на југословенском подручју од 1945. до краја 1959.”, *Годишњак Народне библиотеке Србије* 1960: 240.

* Николай Александрович Рубакин (1862–1946) – знаменити руски библиограф, проучавалац књиге и творац библиопсихологије. (Прим. аут.)

3 Ксенија Лазић, Исто, стр. 307; Николај А. Рубакин, *Психологија јавне библиотеке*, (Београд: Шт. Привредник, 1941).

4 Здравка Радуловић, рецензија у: *Српска библиошекарска библиографија монографских публикација 1974–2009*, Ана Савић (Београд: Народна библиотека Србије, 2020), 8.

5 Ана Савић, *Српска библиошекарска библиографија монографских публикација 1974–2009*, (Београд: Народна библиотека Србије, 2010), 16. На овај след и континуитет указује и библиографија у наведеној књизи, на страницама 31–32. (Прим. аут)

6 Борјанка Трајковић, „Ксенија Б. Лазић (1928–2001)”, *Сусрети библиографа у сјајном на гр Георгија Михаиловића* Год. 13. 2002: 41–43.

У библиографијама Ксеније Лазић још од почетка осамдесетих година указује се још једно библиографско (и потом преводилачко) име, значајно за нашу тему. У *Југословенској библиошкеарској библиографији за 1982. годину* четири библиографске јединице се односе на четири библиографије Добрила Аранитовића (1946) – библиографија часописа *Венац* и три филозофске библиографије (Лефевра, Блоха и Маркузеа) на језицима народа Југославије.⁷ Аранитовић, по образовању филозоф, ће се, осим као библиограф, ускоро појавити и као преводилац с руског језика.

Као и у избору тема својих библиографских радова, Аранитовић ће и у избору преведених дела бити за нашу средину оригиналан и самосвојан.⁸ За разлику од библиографског опредељења Ксеније Лазић, Аранитовић се никада није потпуно определио ни за једну од својих бројних делатности: није остао само библиограф, библиотекар, филозоф, културни радник, преводилац... Увек је био све то. Истовремено, овај необичан спој упорности и интересовања у једној личности омогућио му је да временом у свакој од ових делатности оствари јединствене домете.

У погледу превода с руског језика изборио је за себе посебно место: од почетних радова из области филозофије, теорије и историје културе и руске религијске филозофије природно и спонтано је прелазио на праксу и филозофију библиотекарства. Аранитовић није вештачки кидао везе између различитих области културе већ их је својим преводима афирмисао и изводио на светло дана. Враћајући поново у наш културни простор велику руску културу књиге и читања, која је у ранијем периоду постојала само кроз сувопарне социјалистичке приручнике с краја четрдесетих година прошлог века, Аранитовић је постао пример библиотекара који библиотекарској струци враћа патос, самосвест и етику.

Говорећи о посебном месту и специфичном преводилачком учинку Аранитовића првенствено се мисли на статус који је својим радом изборио: од преводиоца је постао и приређивач, уредник и тумач. Овај став се (и статус) лако може доказати на конкретним примерима. Као на примеру односа према Николају Фјодоровичу Фјодорову (Николай Фёдорович Фёдоров) (1829–1903), великом руском мислиоцу и библиотекар у музеј-библиотеци Румјанцева у Москви. Преводилачким трудом Аранитовића усамљени мислилац руског „сребрног века“, познат пре свега по наизглед ексцентричним изјавама о „заједничком делу“ у коме „очеви оживљавају синове“ и долази до свеопштег васкрсења мртвих, добио је у нашој култури заслужено место које се може поредити с оним које има други велики библиотекар, Хорхе Луис Борхес (Jorge Luis Borges). Аранитовић је преко

7 Ксенија Лазић, „Југословенска библиошкеарска библиографија за 1982. годину“, *Библиошкеар* 1988: 99, 121–122.

8 Душан Мартиновић, „Добрило Аранитовић: прилог за биобиблиографију“, *Глас библиотеке* 2008: стр. 129–132.

превода појединачних радова објављених у часописима⁹ стигао до велике синтезе у свом изузетном зборнику *Библиошека као ојледало васељене*,¹⁰ где су радови о Фјодорову окосница првог поглавља о „Поетици и филозофији библиотекарства”. У седам радова већ објављених и нових превода у првом поглављу ове јединствене књиге Аранитовић је својим избором нагласио и успоставио везу два већ поменута библиотекарска великана – Фјодоров и Борхес тиме трајно остају идеални узор у библиотекарском Пантеону.

Девет тематских кругова наведеног зборника третира девет незаобилазних питања библиотекарства као струке: митологија и самосвест, етика, рационалност, информатичка цивилизација, библиографија и организација знања, култура читања, библиотеке и школа и библиотерапија. Да бисмо боље разумели значај превода текстова из овог зборника, послужићемо се и увек несигурном статистиком:* од укупно 893 (од тога 387 монографских публикација) преведене јединице на српски језик, које су стручно класификоване у област библиотекарства по неком од критеријума у библиографској бази COBISS.SR, с руског језика је преведено 96 дела (20 монографских публикација). Само у зборнику о коме је реч с руског језика преведено је 46 чланака.

Али, у овом случају не ради се само о броју. Пре свега, ради се о квалитету избора који је осим целине библиотекарства као струке обухватио и најактуелнија питања, али и за сваку струку, а посебно у времену владавине технологије и прагматизма за оне из области хуманистичких наука, важна питања утемељења и смисла (које Аранитовић насловима поглавља дефинише као „поетику, филозофију и митологију” библиотекарства).

У овом (не)случајном избору дела и људи, који ипак остаје избор „по сродности”, у преводима из једне потпуно друге, данас доминантне библиотекарске традиције, попут Аранитовићевог зборника, издваја се једна сасвим другачија књига. И један умногоме другачији, а суштински сличан преводилац.

Ради се о Љиљани Ковачевић (1944–2016), библиотекару Народне библиотеке Србије. По образовању архитекта, полиглота, духа отвореног за

9 Ради се о следећим Аранитовићевим преводима о делу Фјодорова: Михаил Епштајн, „Фигура понављања: филозоф Николај Фјодоров и његови књижевни прототипови”, *Лешојис Машице српске* Год. 178, књ. 469, св. 6 (2002): 910–920; Наталија Андрејевна Петрова, „Николај Фјодорович Фјодоров о књизи, библиотекар у и библиотеци”, *Глас библиотеке* Бр. 10 (2003): 43–51; Анатолиј Николајевич Вањејев, „Филозофија библиотеке у теоријском наслеђу Николаја Фјодоровича”, *Квартал* Бр. 1 (2003): 62–65.

10 Добрило Аранитовић, ур., прев., *Библиошека као ојледало васељене: ојледи из савремене руске науке о библиотекарству*, (Београд: Службени гласник; Инђија: Градска библиотека, 2009), 23–94. За зборник је Д. Аранитовић 2009. године награђен Наградом „Стојан Новаковић”, једном од три које је добио. (Прим. аут.)

* Претраживање је обављено у Узајамној бази COBISS.SR 23. и 24. априла 2022. године. Веома прегледна и корисна статистика која се односи на монографске публикације у периоду од 1974. до 2009. године може се пронаћи у већ поменутој библиографији Ане Савић *Српска библиотекарска библиографија монографских публикација 1974–2009*. (Прим. аут.)

иновације у библиотекарству, заинтересована за системе класификације, Љ. Ковачевић је брзо и лако увидела нове путеве и могућности аутоматизације, нормативизма и интернета. Ипак, за разлику од многих који су ове новине прихватили без претходног темељног знања, па тиме и некритички, Љиљана Ковачевић је иза себе имала и искуство израде тезауруса¹¹ (на класичан начин) и рада у периоду који данас по озбиљности, свакако идеализовано протоком времена, изгледа као „херојско доба“.

У периоду у коме је енглески језик постао доминантан то се значајно одразило и на преводе стручне библиотекарске литературе. За временско раздобље које се увелико поклапа с професионалним ангажовањем Љиљане Ковачевић, а које је обрађено у већ поменутој *Српској библио-ошкарској библиографији монографских публикација 1974–2009*¹² Ане Савић, од укупно 81 преведене монографске публикације (изузимајући преводе са српског језика), 46 преведених дела је с енглеског језика. По другом, већ наведеном критеријуму превода по стручној класификацији, из Узајамне базе COBISS.SR, а без временског ограничења, од укупно 893 преведене публикације (387 монографских публикација), с енглеског језика су преведене 322 публикације (98 монографских публикација).

Ови статистички подаци говоре о бројевима, али не о темама* и квалитету. Љиљана Ковачевић је, осим самосталних, ауторских радова из већ наведених области библиотекарства, у преводилачки посао с немачког и енглеског језика кренула од најзахтевније грађе: превођења упутстава, стандарда, таблица за класификацију...¹³ Ипак, у њеном преводилачком раду се издвајају два сегмента, плод преводилачке, професионалне и стваралачке зрелости. У питању је превод класичне књиге Илејн Свенонијус *Интелектуална основа организовања информација*¹⁴ и рад на различитим верзијама и медијским платформама библиотекарских терминолошких речника или речника библиотекарства и информационих наука (од 2002. до 2017. године).¹⁵

11 Ljiljana Kovačević: *Tezaurus za uređenje prostora: arhitektura, građevinarstvo, prostorno planiranje, urbanizam*, (Београд: Народна библиотека Србије, 1996).

12 Ана Савић, Исто, 26.

* У наведеној библиографији Ане Савић постоји и занимљива тематска статистика за наведени период, која се односи на читав корпус монографске библиотекарске литературе, а не само на преводни део. (Прим. аут.)

13 Види: Добрила Бегенишић, „In memoriam: Љиљана Ковачевић (1944–2016)”, *Гласник Народне библиотеке Србије* Година 16, бр. 19, 2017, 213–220 (Библиографија радова Љиљане Ковачевић).

14 Илејн Свенонијус, *Интелектуална основа организовања информација*, превела с енглеског Љиљана Ковачевић (Београд: Народна библиотека Србије; Београд: Clio, 2007).

15 1. Ljiljana Kovačević, Vesna Injac-Malbaša, Dobrila Begenišić, *Bibliotekarski terminološki rečnik [multimedija]: englesko-srpski : srpsko-engleski = Dictionary of Librarianship: English-Serbian : Serbian-English*, (Београд: Народна библиотека Србије, 2002). (1 електронски оптички диск (CDROM)); 2. Ljiljana Kovačević, Vesna Injac, Dobrila Begenišić, *Bibliotekarski terminološki rečnik: englesko-srpski, srpsko-engleski*, (Београд: Народна библиотека Србије, 2004); 3. Ljiljana

Код превода књиге Илејн Свенонијус дошло је до срећног споја који је у преводилаштву и у животу реткост. Књига Илејн Свенонијус је покрила огромно поље организовања информација или, како се наводи у књизи, „...она одражава праксу и теорију које су развијене у области библиотекарства и информационих наука. Она усваја и следи концептуални оквир који организовање информација посматра као употребу специјалног описног језика, названог *библиографски језик*“.¹⁶ Таква књига захтевала је и пронашла достојног преводиоца. Довољно искусног и упућеног у проблеме теорије информација и класификације, али и довољно „несигурног“ и без гордости да би свако своје преводилачко решење проверио и упоредио с могућим алтернативама.

Од кључних термина, који излазе из оквира „чистог“ библиотекарства и прелазе у област онтологије језика и методологије науке, до отворености за нову библиотекарску терминологију која је у времену писања књиге била тек у настанку и далеко од широке прихваћености, превод Љиљане Ковачевић успешно изражава ову хотимичну дихотомију која постоји између термина из различитих области. Превод овог дела је на неки начин фиксирао нашу стручну терминологију у области библиотекарства и информационих наука, али и потврдио укрштање путева којима се кретао рад Љиљане Ковачевић. Путева успостављања терминологије кроз рад на термилошким речницима.

Пажљивији читалац ће поред беспрекорног преводилачког стила и садржинске строгости превода књиге И. Свенонијус свакако приметити и баланс који Љиљана Ковачевић успоставља својим преводилачким напоменама. Не толико бројне да представљају оптерећење за основни текст, оне увек показују и преводилачку свест о ономе што у погледу класификације И. Свенонијус назива „семантичка препрека“, а Добрило Аранитовић из филозофског и преводилачког угла „феноменом непреводивости“.¹⁷ Наравно, преводилачка рефлексја о овим проблемима није карактеристична за превођење стручних текстова, али у најкомплекснијим преводима и највишим донетима наши преводиоци не само да су се с њом суочили

Kovačević, Dobrila Begenišić, Vesna Injac-Malbaša, *Rečnik bibliotekarstva i informacionih nauka [Elektronski izvor]: srpski, engleski, nemački* (Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2014). ((URL: <http://rbi.nb.rs/sr/home.html>); 4. Ljiljana Kovačević, Dobrila Begenišić: *Rečnik bibliotekarstva i informacionih nauka: nemačko-srpski/srpskonemački = Wörterbuch der Bibliotheksund Informationswissenschaft: Deutsch-Serbisch/Serbisch-Deutsch* (Beograd: Narodna biblioteka Srbije = Belgrad: Serbische Nationalbibliothek, 2015); 5. Ljiljana Kovačević, Vesna Injac-Malbaša, Dobrila Begenišić, *Rečnik bibliotekarstva i informacionih nauka: englesko-srpski, srpskoengleski = Dictionary of Library and Information Sciences: English-Serbian, Serbian-English*, (Beograd: Narodna biblioteka Srbije = Belgrade: National Library of Serbia, 2017).

¹⁶ Илејн Свенонијус, Исто, 9.

¹⁷ Термин позајмљен из једног необјављеног превода Д. Аранитовића. Ради се о тексту М. Л. (Мария Леонардовна) Алексееве (Марије Леондардовне Алексејеве) „Осмысление феномена непреводимости философами XX столетия“ („Како су филозофи у XX веку схватили феномен непреводивости“), *Войросы философии* бр. 2 (2014): 164–171. (Прим. аут.)

него су је и успешно демонстрирали. На примеру само два термина из књиге И. Свенонијус, кроз напомене преводиоца о појмовима „медијум“¹⁸ и „онтологија“,¹⁹ видимо до које дубине је преводилац разумео текст да би могао да га успешно коментарише и олакша разумевање нашем читаоцу.

Из свега што је до сада речено на овом кратком путовању кроз „дела и дане“ наших библиографа, библиотекара и преводилаца јасно је да се с развојем струке и повећањем броја преведених дела наметала потреба за успостављањем и стандардизацијом терминолошког речника за област библиотекарства. Ова потреба за нормирањем и класификовањем и по самој природи области о којој је реч библиотекарима није страна. Ипак, од раних покушаја Унесковог речника *Vocabularium bibliothecarii* из 1953. (с преводом на хрватско-српски 1965. године)²⁰ до настојања Лазара Чурчића,²¹ Смиље Мишић²² и још неколико текстова вредних пажње, конкретан резултат је стигао тек с учешћем у међународном пројекту *Multilingual dictionary of library terminology* (Вишејезички речник библиотекарске терминологије). Кроз терминолошке речнике (тројезичне и двојезичне) на различитим медијима (CD, веб и штампана издања), библиотекари су напредовали на путу стандардизације терминологије своје области, а преводиоци су добијали поуздан инструмент и оквир за свој рад.

Догодило се оно што је било и најлогичније. Управо су се најцењенији преводиоци (не само) библиотекарске литературе нашли на овом послу који није без разлога толико времена остајао необављен. Поред Љиљане Ковачевић, на терминолошким речницима су радиле колегинице Весна Ињац-Малбаша (1960–2015), преводилац с француског и енглеског језика и др Добрила Бегенишић (1970), преводилац с немачког језика. О овим јединственим речницима (в. фусноту бр. 12) писани су бројни прикази, а њихових четрнаест хиљада одредница на српском језику, посебно преко својих онлајн верзија, остаје широко доступан и поуздан ослонац онима који се данас одваже да се баве превођењем библиотекарске литературе. Већ је примећено да је овакав посао обично ствар институција и тимова, али, на срећу, успели смо да у једном временском периоду од петнаестак година на окупу имамо групу квалитетних преводилаца. Све три колегинице су имале и довољно рада у библиотекарству, свака од њих и више десетина књижевних и стручних превода и темељно опште и стручно образовање. На срећу, као и у раније поме-

18 Илејн Свенонијус, Исто, 18–19.

19 Исто, 37, 54.

20 Anthony Thompson, *Rječnik bibliotekarskih stručnih izraza = Vocabularium bibliothecarii*, превели dr. Dana Čučković, prof. Šime Jurić, (Zagreb: Školska knjiga, 1965).

21 Лазар Чурчић, „За српскохрватски библиотекарски терминолошки речник“, *Библиошкар* Год. XIV, бр. 3 (1962), 222–225.

22 Смиља Мишић, „Израда српскохрватског библиотекарског речника: терминолошки проблеми“, *Библиошкар* Год. XIII, бр. 4 (1961): 227.

нутим случајевима, значај овога преводилачког рада није прошао незапажено: 2016. године колегиницама Љ. Ковачевић и Д. Бегенишић за књигу *Речник библиотекарства и информационих наука: немачко-српски/српско-немачки* је додељена Награда „Стојан Новаковић”. Вољом судбине, овај тим више никада неће радити у том саставу, али њихови речници и преводилачки радови ће омогућити колегама да у својим преводима не крећу увек од почетка.

Ако бисмо се с личних преводилачких судбина поново вратили на објективније и донекле емоција лишене библиографске увиде, на основу броја и квалитета библиографских јединица за преведена дела свакако бисмо могли да издвојимо неколико часописа. То су пре свега *Библиотекар*, *Годишњак Библиотеке Матице српске* и *Гласник Народне библиотеке Србије*. Ако бисмо се мало детаљније упустили у анализу преведених текстова, преводилаца и уредника/чланова редакција, у разним улогама бисмо поново наишли на колеге које су у овом кратком и прилично субјективном тексту већ поменуле.

Исти случај је и с две значајне едиције Народне библиотеке Србије: Савремена библиотека и Б плус у саиздаваштву издавачке куће Clio и Народне библиотеке Србије. О овим аспектима преводилачке делатности у области библиотекарства више можете да прочитате у текстовима нашег темата, али ове две едиције су пре свега доказ да добро осмишљени подухвати могу да трају у дугом временском периоду и да доносе трајне вредности.

Из методолошких разлога, који су назначени на почетку овог текста, ван фокуса су остале бројне теме специфичне за превођење у нашој средини. То су пре свега питања културног и стручног јединства библиотекара с подручја које се еуфемистички назива „ови простори” или „Југоисточна Европа”, преводи на „оно/или са онога” што се назива „наш језик” или „језици” и значај веза с блиским језицима из бивше државе, као што је словеначки или македонски језик. Утицај превода с тих језика на нашу стручну праксу и терминологију такође би захтевао додатна истраживања. Питања превођења и превода су увек блиско повезана и с политичким утицајима и усмерењима друштва, што такође може да буде предмет неког посебног проучавања.

У овом кратком прегледу могућих тема (као и у читавом темату) само су поменута питања избора грађе за превођење, преводилачких компетенција и проблем избора преводилаца. И не само то: ако се за библиотекаре (макар у предмедијском времену) везивала анонимност као усуд посла којим се баве, потпуно је оправдано рећи да то у истој мери важи и за преводиоце. Ово се посебно односи на преводиоце чланака, па није реткост да уопште није лако доћи до њихових имена у тексту који су превели, а подаци о њима су још брижљивије скривени.

Вук Стефановић Караџић је, критикујући наш менталитет, неорганизованост и кратко памћење, у *Даници* за 1826. годину написао: „Енглези, и Французи, и Нијемци, и сами Руси, и данашњи дан иду по Грчкој и по Талијанској, и троше небројено благо тражећи оваке остатке стари Грка и Латина, а ми још не знамо, ни у својој кући шта имамо!”²³ Могло би се рећи да се исти принцип заборавља и незнања односи и на људе, па да често у једној малој средини и струци „не знамо ни кога имамо.”

Овај текст би у првом реду требало разумети као покушај да од заборавља спасемо рад одређених људи или сећање на њих. Истовремено, то можда и јесте један од могућих одговора на питање о смислу библиографије, превода или било каквог нашег деловања, у струци као и у животу.

²³ Вук Стефановић Караџић, „Почетак описанија Српски намастира”, *Даница: забавник за годину 1826*: стр. 2.

БИБЛИОГРАФИЈА:

1. Kovačević, Ljiljana, Dobrila Begenišić, Vesna Injac-Malbaša. *Rečnik bibliotekarstva i informacionih nauka [Elektronski izvor]: srpski, engleski, nemački*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2014. ((URL): <http://rbi.nb.rs/sr/home.html>).
2. Kovačević, Ljiljana, Vesna Injac-Malbaša, Dobrila Begenišić. *Bibliotekarski terminološki rečnik [multimedija]: englesko-srpski : srpsko-engleski = Dictionary of Librarianship: English-Serbian : Serbian-English*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2002. (1 elektronski optički disk (CDROM)).
3. Kovačević, Ljiljana, Vesna Injac-Malbaša, Dobrila Begenišić. *Rečnik bibliotekarstva i informacionih nauka: englesko-srpski, srpsko-engleski = Dictionary of Library and Information Sciences: English-Serbian, Serbian-English*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije = Belgrade: National Library of Serbia, 2017.
4. Kovačević, Ljiljana. *Tezaurus za uređenje prostora: arhitektura, građevinarstvo, prostorno planiranje, urbanizam*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 1996.
5. Thompson, Anthony. *Rječnik bibliotekarskih stručnih izraza = Vocabularium bibliothecarii*, preveli dr. Dana Čučković, prof. Šime Jurić, Zagreb: Školska knjiga, 1965.
6. Алексеева, М. Л. „Осмысление феномена непереводимости философами XX столетия”, *Вопросы философии* бр. 2 (2014): 164–171
7. Аранитовић, Добрило, ур., прир. и прев. *Библиотека као ојледало васељене: ојледи из савремене руске науке о библиотекарству*. Београд: Службени гласник; Инђија: Градска библиотека, 2009.
8. Аранитовић, Добрило. „Наша библиографија и наша Утуљена баштина”, *Сусрети библиографа у спомен на др Георгија Михаиловића* Год. 13. 2002: 101.
9. Бегенишић, Добрило. „In memoriam: Љиљана Ковачевић (1944–2016)”, *Гласник Народне библиотеке Србије* Година 16, бр. 19, 2017: 211–220.
10. Вањејев, Анатолиј Николајевич. „Филозофија библиотеке у теоријском наслеђу Николаја Фјодоровича”, *Квартал* Бр. 1 (2003): 62–65.
11. Епштајн, Михаил. „Фигура понављања: филозоф Николај Фјодоров и његови књижевни прототипови”, *Лешојис Машице српске* Год. 178, књ. 469, св. 6 (2002): 910–920

12. Карацић, Вук Стефановић. „Почетак описанија Српски намасти-ра“, *Даница: забавник за годину 1826*: стр. 2
13. Лазић, Ксенија Б. „Библиографска грађа о библиотекарству у Србији од 1868. до 1944: (књиге, брошуре и чланци у књигама)“. *Библиошкар* бр. 4. 1963: 285–312
14. Лазић, Ксенија. „Библиотекарска литература (књиге, брошуре и часописи) на југословенском подручју од 1945. до краја 1959“, *Годишњак Народне Библиотеке Србије* 1960: 240–261.
15. Лазић, Ксенија. „Југословенска библиотекарска библиографија за 1982. годину“, *Библиошкар* 1988: 55–163.
16. Мартиновић, Душан. „Добрило Аранитовић: прилог за биобиблиографију“, *Глас библиотеке* 2008: стр. 119–159.
17. Милуновић, Драгана. „Библиотекарски термилошки речник: на проби времена и корисника“. Приказ Библиотекарски термилошки речник: енглеско-српски, српско-енглески, Љиљана Ковачевић, Весна Ињац-Малбаша, Добрила Бегенишић. *Гласник Народне библиотеке Србије* Год. 7, бр. 1 2005: 479–481.
18. Мишић, Смиља. „Израда српскохрватског библиотекарског речника: термилошки проблеми“, *Библиошкар* Год. XIII, бр. 4 (1961): 227–241.
19. Петрова, Наталија Андрејевна. „Николај Фјодорович Фјодоров о књизи, библиотекару и библиотеци“, *Глас библиотеке* Бр. 10 (2003): 43–51.
20. Рубакин, Николај А. *Психологија јавне библиотеке*. Београд: Шт. Привредник, 1941.
21. Савић, Ана. *Српска библиошкарска библиографија монографских публикација 1974–2009*, Београд: Народна библиотека Србије, 2010.
22. Свенонијус, Илејн. *Интелектуална основа орјанизовања информација*, превела с енглеског Љиљана Ковачевић. Београд: Народна библиотека Србије; Београд: Clío, 2007.
23. Трајковић, Борјанка. „Ксенија Б. Лазић (1928–2001), *Сусрећи библиографа у спомен на др Георгија Михаиловића* Год. 13. 2002: 41–43.
24. Чурчић, Лазар. „За српскохрватски библиотекарски термилошки речник“, *Библиошкар* Год. XIV, бр. 3 (1962), 222–225.

Nebojša Kovačević

*National Library of Serbia,
Belgrade*

TRANSLATORS, LIBRARIANS, BIBLIOGRAPHERS – A FEW STORIES OF A COMMON HISTORY

Summary

The subject of this article is the issue of translating professional library literature into the Serbian language. A few stories about bibliographers, librarians and translators (Ksenija B. Lazić, Dobrilo Aranitović, Ljiljana Kovačević) demonstrate an overview of translated work and translations in our profession, as well as a few individual significant contributions in this area (current bibliographies, terminological dictionaries, translations of the anthology "Library as a Mirror of the Universe" and the work "Intellectual Foundation of Information Organization" by I. Svenonius). In addition, this article denotes the importance of institutional contributions (via magazines, editions, institutions) in this area of library work, as well as possible topics for further research.

Keywords: librarianship, professional translation, bibliographies, librarians-translators

КАКО СМО ПРЕВОДИЛИ БИБЛИОТЕКАРСТВО:

ПРЕВОДИЛАЧКА ДЕЛАТНОСТ НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ

Ана Савић

*Народна библиотека Србије,
Београд*

УДК: 02:81'255
027.54:655.4/.5(497.11)
016:02

Сажетак

Предмет овог рада је анализа издавачке делатности Народне библиотеке Србије. У фокусу су преводи стручне библиотекарске литературе у оквиру три велика издавачка пројекта: *Гласник Народне библиотеке Србије*, едиција Савремена библиотека и едиција Б плус. Стручни чланци објављују се у *Гласнику Народне библиотеке Србије*, монографске публикације у оквиру едиције Савремена библиотека и, као заједнички издавачки подухват Народне библиотеке Србије и издавачке куће Сlio, у оквиру едиције Б плус. Шири контекст обухвата преглед развоја стручног преводаштва Народне библиотеке Србије од краја Другог светског рата до данас, фазе његовог успона и стагнације и улогу у развоју српског библиотекарства и позиционирања у светској библиотекарској заједници. Библиографије преведених дела у оквиру две споменуте едиције илуструју разноликост тема које су биле актуелне у одређеном временском периоду, заступљеност језика с којих су се дела преводила и континуитет развоја преводачке делатности Народне библиотеке Србије. У разматрање су узета и питања преводачких компетенција и утицај превођења стране литературе на стандардизацију стручне терминологије.

Кључне речи: преводачка делатност, стручно превођење, издаваштво, библиотекарска литература, библиотекарска терминологија

У периоду снажног успона библиотекарства у Југославији после Другог светског рата стручно преводилаштво развијало се интензивно у свим областима знања, а постепено и у библиотечко-информационој делатности. Сасвим је јасно да је мултиетничка заједница с врло развијеним међународним односима преводилачком раду пружала пуну подршку и придавала му велики значај. Превођењем је била омогућена комуникација између етничких заједница, с једне стране, и духовно, културно, интелектуално и политичко присуство Југославије у свету, с друге стране.¹ Талас експанзије југословенске културе дао је снажан замајац свим њеним областима. Послератно доба за југословенско и српско библиотекарство било је фаза „процвата“ ове делатности. Крупне друштвене промене и убрзани развој културе дали су подстрек наглом оснивању бројних библиотека и њиховог организационог и стручног уређења, што је условило и успостављање модерних теоријских и практичних принципа домаћег библиотекарства. У Србији су се оснивале библиотеке готово свих типова, па и покретне, Народној библиотеци Србије поверена је улога централне библиотеке и носиоца организационих послова библиотечке мреже у земљи, организовали су се библиотекарски курсеви, основана је Средња библиотекарска школа, Библиографски институт, Друштво библиотекара НР Србије и његово стручно гласило *Библиошечкар*. Убрзо се издаваштво афирмисало као значајна делатност српских библиотека и, поред националних докумената и домаћих стручних радова којима се формира темељ савремене библиотечке теорије, почињу да се објављују и преводи стручних радова страних аутора на српски језик. У *Гласнику Народне библиотеке Србије* објављен је превод дела књиге *Библиошке некад и сад* Хајнриха Улендала.² У рубрици Преглед књига стручног гласила Друштва библиотекара НР Србије за 1948. годину Слободан Јовановић објављује приказ *Приручника за синдикалне библиотеке* А. Кибрика у преводу на српски језик који је радила Бисенија Лукић.³ Ова два превода спомињемо као неке од првих трагова превођења стручне библиотекарске литературе на српски језик. Преводи стручних радова на српски језик пружали су увид у светске токове, те су почели значајно да стандардизују домаћу стручну терминологију и утицали су на промене стручних и организационих процедура и процеса рада. Скромно почиње да се преводи стручна литература и са српског на стране језике, што поред других циљева доприноси и културној промоцији наше земље у иностранству.

1 Vladimir Pavlović, *O prevodilaštvu i prevodiocima* (Beograd: Multiservis, 1995), 7.

2 Ана Вукобрат, „Гласник Народне библиотеке Србије”, *Гласник Народне библиотеке Србије* бр. 1 (2019): 11.

3 Слободан Јовановић, „А. Кибрик: Приручник за синдикалне библиотеке. Превела с руског Бисенија Лукић, Београд, 1948. ‘Синдикална библиотека’, 19”, приказ *Приручник за синдикалне библиотеке*, А. Кирбик, *Библиошечкар*, 1948, 77–78

Приоритети Народне библиотеке Србије у послератном периоду били су реконструкција, попуњавање, организовање и заштита фондова и, разумљиво, фокус није толико био на развоју издавачке, па самим тим ни преводилачке делатности. У вези с формирањем фондова и организацијом рада Народне библиотеке Србије, чињеница да је први српски државни библиотекар Филип Николић користио литературу из тада савременог европског библиотекарства, пре свега на немачком језику, и примењивао праксу угледне пруске школе, илуструје рану потребу за коришћењем стране стручне литературе, за шта је потребно познавање страних језика. Иако та литература није званично превеђена и објављивана код нас, снажно је обележила домаће библиотекарство омогућивши уплив пруске школе на којој је српско библиотекарство и засновано. Ослањајући се управо на ову школу, Филип Николић је у 19. веку поставио темеље организације и рада Народне библиотеке Србије.

За разлику од претходног периода у коме су доминирали двосмерни преводи с језика и на језике југословенских народа, анализа издавачке продукције из области библиотекарства у Србији од седамдесетих година 20. века до краја прве деценије 21. века показује растући тренд броја преведених наслова са страних језика. Највише превода из области библиотекарства било је с енглеског језика. У овом периоду Народна библиотека Србије пролазила је пут од усељења у наменски подигнуту зграду као централна матична библиотека, с обновљеним и сређеним фондом књига, формираним каталозима, с развијеном издавачком делатношћу до унапређене организације и технологије рада, интензивираним међународним везама и фазе убрзаног развоја. Преводилачка делатност била је и даље скромна, претежно су се преводила на српски језик дела од општег значаја за културу и уметност, а неколико дела из области домаћег библиотекарства објављена су као двојезична издања.

После ових првих, невеликих преводилачких корака и периода стагнације, јачање међународне стручне сарадње и интензивирање присуства Народне библиотеке Србије у међународним пројектима почетком 21. века ревитализовали су преводилачки рад и, опрезно и с пуном пажњом, започело је усмеравање развоја ове делатности и формулисање њеног циља и намене у установи културе којој ова делатност није примарна. Циљеви су били праћење међународних токова како с аспекта теорије тако и примењеног библиотекарства, осавременавање домаће библиотечке праксе, потпора стручном усавршавању, стандардизација стручне терминологије и постизање компатибилности процедура и метода које се примењују код нас с онима прихваћеним у међународној библиотекарској заједници. У остваривању ових циљева преводилачки рад развијао се углавном у три правца. Стручни чланци објављују се у *Гласнику Народне библиотеке Србије*, монографске публикације у оквиру едиције *Савремена библиотека* и као

заједнички издавачки подухват Народне библиотеке Србије и издавачке куће Clio у оквиру едиције Б плус.

ГЛАСНИК НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ

Гласник Народне библиотеке Србије покренут је 1940. године када је изашло пет двоброја, заправо годишња библиографија публикација које су обавезним примерком стигле у Библиотеку. Уследила је пауза од двадесет година и часопис је поново покренут 1961. године као *Годишњак Народне библиотеке НРС*, али у њему није било превода. Овај часопис се покреће по трећи пут 1979. године и тада такође без превода у свом садржају. Замајац преводилачкој делатности у Народној библиотеци Србије дат је ревитализовањем *Гласника Народне библиотеке Србије* 1999. године са знатно промењеном концепцијом. Примењен је концепт груписања радова у оквиру рубрика, међу којима је и рубрика Избор која „доноси изабране преводе савремене стране стручне литературе, извештаје и одабране прилоге са међународних скупова библиотекара и докумената међународних асоцијација библиотека и библиотекара”.⁴

Године које су уследиле можда су биле и најплодније када је реч о броју објављених стручних чланака у *Гласнику*, али и о њиховом квалитету. Ново уредништво 2006. године уводи организацију радова по тематима, у оквиру којих покреће бројне релевантне теме у којима се рефлектују нове мисија и визија Народне библиотеке Србије, установе с тада већ трасираним путем ка савременој европској националној библиотеци и пуноправним чланством међународне библиотечарске заједнице. У складу с тим, снажнија је била и потреба за преводињем стручних радова како би се српско библиотечарство развијало у правцу остваривања циљева сагласних с европском и светском перцепцијом улоге библиотека у 21. веку. Преводилачка делатност Народне библиотеке Србије у овом периоду достиже своје највише домете, успоставља се нова парадигма. Полако се формира тим који на предлог уредништва *Гласника* и угледних стручњака из области библиотечко-информационе делатности преводи пажљиво изабране стручне радове. У овај тим се уводе и још неафирмисани библиотечари с афинитетом ка развијању библиотечке теорије и лингвистичким истраживањима, који су заинтересовани за унапређење делатности. Њима су се поверавали текстови лингвистички и садржински мање захтевни како би постепено овладавали техником превода и оформили се као самостални преводиоци стручне литературе. Овај пут од библиотекара до преводиоца стручне библиотечарске литературе од пресудног је значаја за квалитет и превода и развоја преводилачке делатности Народне библиотеке

⁴ Ана Вукобрат, „Гласник Народне библиотеке Србије”, *Гласник Народне библиотеке Србије* бр. 1 (2019): 17–18.

Србије с обзиром на то да нису сви преводиоци по образовању лингвисти. „Prevodilac je pre svega stručnjak. Stručnost u pozivu prevodioca ne znači obavezno da je prevodilac po obrazovanju lingvista. Praksa pokazuje da ima izvrsnih prevodilaca koji su po obrazovanju ekonomisti, pravnici, lekari. Veliki broj prevodilaca pripada tehničkoj inteligenciji. Ipak, ako po obrazovanju nije obavezno lingvista, dobar prevodilac je to po vokaciji.”⁵

Кључна за квалитет превода сваког рада је редакција превода која је била поверена стручњацима с мултидисциплинарним знањима и богатим искуством. Сваки превод објављен у *Гласнику Народне библиотеке Србије* претходно је прошао стручну и језичку редакцију. Превођени текстови су откривали стручном аудиторијуму нове тенденције у струци, наговештавали промене, преносили релевантне информације и упознавали га с примерима добре праксе.

Бројни су циљеви превођења, а онај који су преводиоци директно остваривали је стандардизација и иноваторство. Иновација и стандардизација језика су, поред других важних циљева превођења, основни квалитет превода стручне литературе, често занемарен. Иноваторство је једна од особина првенствено превођења стручне литературе. Преводац често уводи нову реч или јој даје потпуно другачије значење у новом контексту, одлучује да ли ће неки термин бити усвојен као туђица или ће се ослонити на богатство матерњег језика. Тиме се терминологија обликује, прилагођава и осавремењује. У том смислу, стручни преводи објављени у *Гласнику Народне библиотеке Србије* сасвим сигурно су један од главних показатеља кретања стручне терминологије, али и база за њен даљи развој.

Богатство у стручном, лингвистичком и терминолошком смислу превода стручних радова објављених у *Гласнику Народне библиотеке Србије* прелива се и на обимније преводе објављиване као монографије, а превођене у истом маниру и уз поштовање стандарда постављених у *Гласниковим* преводима. Целину преведених стручних чланака у *Гласнику Народне библиотеке Србије* најадекватније би било приказати у облику библиографије радова и то би требало да представља предмет посебног истраживања.

ЕДИЦИЈА САВРЕМЕНА БИБЛИОТЕКА

Један од главних циљева покретања едиције Савремена библиотека био је „објављивање међународних стандарда, приручника и водича чиме би се допринело побољшању и уједначавању рада у библиотекама у Србији и убрзало повезивање свих библиотека у Србији у један јединствен систем узајамне каталогизације”.⁶ „Темељни принципи ‘Савремене библио-

⁵ Pavlović, Vladimir. О prevodilaštvu i prevodiocima (Београд: Multiservis, 1995), стр. 99.

⁶ Добрила Бегенишић, „Едиција Савремена библиотека Народне библиотеке Србије”, *Панчевачко читалиште* год. 3, бр. 4 (2004): 71.

теке' су квалитет, информативност, актуелност, компетентност, едукативна и подстицајна компонента, усклађивање рада са светским стандардима, укључење у светски развој библиотекарства и информационих наука."⁷ Од 2002. године до данас, иако су се мењали, чланови редакција едиције су избором страних издања која су преведена и објављена настојали да очувају и прошире принципе на којима се едиција темељи. Од укупно 26 издања у едицији Савремена библиотека објављен је 21 превод. Библиографија ових превода налази се у прилогу рада.

Својом специфичношћу посебну групу превода чине стандарди кровне библиотеке организације Ифле. Њихову специфичност чине њихова намена, примена, организација текста и терминологија, због чега преводјење ове врсте докумената представља посебан изазов. Преводац нема много простора за креативност, а често је принуђен и на готово дослован превод зарад очувања термилошке прецизности и очувања чврсте структуре текста. Доследност је овде неопходна како у примени стандардизоване терминологије тако и у утврђеној синтакси. Тиме се постиже недвосмисленост као основни постулат текста стандарда. Превођење стандарда подразумева повећану одговорност ради постизања сврхе стандарда у остваривању јединствених процеса, кодификованих система и одређивања начина функционисања библиотека. Они имају и најизразитији утицај на стандардизацију терминологије, те је врло важна граница између традиције и иноваторства, одомаћивања и отуђивања, и прилагођавања самог текста духу српског језика уз очување атмосфере изворног текста. Јасно је да су за процес преводјења ове специфичне групе публикација од пресудног значаја познавање струке и лингвистичке компетенције преводиоца.

ЕДИЦИЈА Б ПЛУС

У сарадњи са издавачком кућом Сlio Народна библиотека Србије објављивала је преводе у оквиру заједничке Едиције Б плус / Б+. Овај јединствени пројекат, у чијој је основи сарадња једне издавачке куће и централне националне библиотеке, обједињавао је интерес за више сродних области: библиотекарство, информатику, издаваштво, музеологију, архивистику и конзервацију. Крајем 2003. године формиран је Уређивачки савет ове едиције и дефинисан је њен профил. „У Едицији Б+ објављују се одабрана савремена дела из библиотекарства и информационих наука. Издања Едиције Б+ намењена су широком кругу стручњака за ове области, библиотекарима, информатичарима, студентима, издавачима, књижарима, свим посленицима књиге и електронских медија. Едицију Б+

⁷ Народна библиотека Србије, „Едиција Савремена библиотека”.

карактеришу информативност, актуелност, углед и компетентност аутора и преводилаца, складан спој теоријског и практичног приступа, равнотежа између историјске и савремене тематике, као и едукативна и подстицајна компонента објављених наслова.”⁸ Иако је ова едиција српску издавачку продукцију обогатила са свега пет издања превода, наметнула се као промотер неговања вишег стандарда издаваштва уопште, а нарочито стручне литературе. По броју јединица скромна, али садржински богата и разновидна библиографија ових издања се налази се у прилогу рада.

КОМПЕТЕНЦИЈЕ

Многи библиотекари преводиоци, без формалног оспособљавања за преводилачки рад, ослањајући се прво на међусобно преношење знања и искуства и касније углавном на сопствене стечене компетенције, водили су се у својим преводима деценијама успостављаним критеријумима. Уз то, остваривали су блиску сарадњу с преводиоцима формираним кроз студије језика и књижевности. Строга примена утврђених критеријума имала је за циљ одржање високо постављеног квалитета превода, доследност у примени стандардизоване стручне терминологије и лакше ширење круга преводилаца.

Евидентно је да се преводилачке компетенције библиотекара који се баве превођењем разликују од тренутно важећих теоријских модела, али задовољавају већину компоненти које чине преводилачке компетенције. Међутим, показало се да је поседовање једне од важних компоненти преводилачких компетенција, а то је „стручна област” односно блискост преводиоца са ’стручним еснафом’, предност која развија способност усклађивања свих начела преводилаштва са специфичностима стручног текста и да је можда и кључна за квалитет стручних текстова. „Imajući u vidu da su nazivi kompetencija (bilingvalna, instrumentalna, strateška itd.) istovremeno pokazatelji ključnih svojstava i centralnih sposobnosti, „stručnu oblast” bismo ipak svrstali pod jedan aspekt vanjezičke kompetencije, zato što smatramo da bi u fokusu te kompetencije trebalo da bude sposobnost sticanja različitih znanja o pojavama u svetu koji nas okružuje, spremnost da se njima ovladava u skladu sa potrebama trenutne prevodilačke situacije. U pogledu ovladavanja nekom strukom (značenjem osnovnih pojmova, njihovim terminološkim ekvivalentima, značajem prevođenja određenog dokumenta u prostoru i vremenu) ili elementima kulture tj. nazivima institucija, značenjem praznika, običaja i religija, sistemom vrednosti i značajem njihovog prevođenja u određenom prostoru i vremenu, nema bitnih razlika. Prevodilac koji prepoznaје takve elemente u tekstu i sposoban

⁸ Гордана Љубановић, „Нова библиотека стручне литературе: Едиција Б+”, *Панчевачко чишће*, год. 3, бр. 4 (2004): 72.

je da pronade potrebne informacije o njima, moći će i da primeni adekvatnu strategiju u prevodu. Drugim rečima, prevodilac se ne može na studijama pripremiti za pojedine stručne oblasti, jer su one u profesionalnoj delatnosti promenljive i nepredvidive.”⁹ Поштовање основних законитости стручног превођења и критеријума препознавања доброг превода, формално стицање компетенција и неформално усавршавање библиотекара који су себе пронашли у улози преводиоца, алати су помоћу којих се дошло до превода с успостављеним балансом између одомаћивања и отуђивања, архаизације и модернизације, одржана је структура језика, испуњени су постулати тачности и употребљивости, и очувана је лингвистичка и духовна атмосфера текста.

ЗАКЉУЧАК

Оснаживање преводилачке делатности и све амбициознији преводилачки подухвати одржавају континуитет објављивања превода који чине један од значајних праваца издавачке продукције Народне библиотеке Србије. Тиме је настављена традиција приближавања светске библиотекарске праксе посредством превода стране литературе на српски језик. Незаменљиви у међународној размени стручних искустава и упознавању с примерима добре праксе, преводи су незаобилазни сегмент корпуса стручне библиотекарске литературе. У том корпусу већ сада је запажену улогу остварила едиција Савремена библиотека. *Гласник Народне библиотеке Србије* је мањим по обиму, али не и значају, преведеним прилозима на српски језик постао стручно гласило од кога се очекује да у сваком броју донесе стручне актуелности међународне праксе.

Преводилачка делатност Народне библиотеке Србије обогатила је стручну терминологију и додатно допринела њеном систематизовању, чиме се подржава и потврђује самосталност струке. Преводи који су објављени, заједно с другим изворима, представљају значајну грађу за формирање микротезауруса и макротезауруса. Тиме ова делатност отвара путеве другим пројектима које треба препознати као пројекте од националног значаја.

Истраживачка доследност и објективност налажу и осврт на чињеницу да не постоји реципроцитет између стручних текстова преведених са страних језика на српски и домаћих стручних текстова преведених на неки од страних језика. Недовољно је издања која је Народна библиотека Србије објавила као двојезична, углавном српско-енглеска, или делимично двојезична. Главни аргумент за потврду тезе да би квалитативна надградња преводилачке делатности Народне библиотеке Србије чинила

⁹ Eraković, Borislava. *Kompetencije stručnih prevodilaca između teorije i prakse: istraživanje tržišta rada Srbije (2005–2017)* (Novi Sad: Filozofski fakultet, 2018), str. 94.

политика активнијег превођења стручних текстова српских библиотекара на стране језике била би чињеница да српско библиотекарство има своје специфичности чије би приближавање међународној стручној јавности обогатило светску библиотекарску теорију и праксу. Уз то, треба имати у виду и да смер превођења зависи и од тога да ли неки језик спада у језике широке или ограничене распрострањености, па би иницијатива изворног објављивања радова на неком од страних језика или њихово превођење требало да буде на домаћим стручњацима. Без сумње, промоцији српског библиотекарства у свету допринело би и снажније фокусирање на превођење теоријских дела српских библиотекара на стране језике, у првом реду на енглески као *lingua franca*.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бегенишић, Добрила. „Едиција Савремена библиотека Народне библиотеке Србије”. *Панчевачко читалиште* год. 3, бр. 4 (2004): 71.
2. Вукобрат, Ана. „Гласник Народне библиотеке Србије”. *Гласник Народне библиотеке Србије* бр. 1 (2019): 9–24.
3. Eraković, Borislava. *Kompetencije stručnih prevodilaca između teorije i prakse: istraživanje tržišta rada Srbije (2005–2017)*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2018.
4. Јовановић, Слободан А. „А. Кибрик: Приручник за синдикалне библиотеке. Превела с руског Бисенија Лукић, Београд, 1948. ‘Синдикална библиотека’, 19”. Приказ *Приручник за синдикалне библиотеке*. А. Кирбик. *Библиотекар*, 1948.
5. Љубановић, Гордана. „Нова библиотека стручне литературе: Едиција Б+”. *Панчевачко читалиште* год. 3, бр. 4 (2004): 72–73.
6. Народна библиотека Србије. „Едиција Савремена библиотека”, <https://www.nb.rs/pages/article.php?pf=1&id=2943&url=%2Fpages%2Farticle.php%3Fpf%3D1%26id%3D2943> преузето 3. 1. 2022.
7. Pavlović, Vladimir. *O prevodilaštvu i prevodiocima*. Beograd: Multi-servis, 1995.

HOW WE TRANSLATED LIBRARIANSHIP: TRANSLATION ACTIVITY OF THE NATIONAL LIBRARY OF SERBIA

Summary

The subject of this paper is the analysis of the publishing activities of the National Library of Serbia. The focus is on translations of professional library literature within three major publishing projects: *The Herald of the National Library of Serbia*, Contemporary library edition and B plus edition. Professional articles are published in the *Herald of the National Library of Serbia*, monographic publications within the edition Contemporary Library and as a joint publishing endeavor of the National Library of Serbia and the publishing house Clio within the edition B plus. The broader context includes an overview of the development of professional translation activities of the National Library of Serbia from the end of the Second World War until today, the phase of its rise and stagnation and its role in the development of Serbian librarianship and its positioning in the world library community. Bibliographies of translated works within the two mentioned editions illustrate the diversity of topics that were current in a certain period of time, the presence of languages from which the works were translated and the continuity of development of translation activities of the National Library of Serbia. The issues of translation competencies and the influence of translating foreign literature on the standardization of professional terminology were also taken into consideration.

Keywords: translation activity, professional translation, publishing, library literature, library terminology

БИБЛИОГРАФИЈА ЕДИЦИЈЕ САВРЕМЕНА БИБЛИОТЕКА

1

БУДУЋНОСТ прошлости / Паул Климпел, Елен Ојлер (приређивачи)
; са немачког превела Добрила Бегенишић. - Београд : Народна библиотека Србије, 2019 (Београд : Ретро принт). - 271 стр. : илустр. ; 22 cm.
- (Едиција Савремена библиотека / Народна библиотека Србије ; књ. 25)

Превод дела: Der Vergangenheit eine Zukunft. - Тираж 500. - Стр. 11-13:
Увод / Елен Ојлер и Паул Климпел. - О приређивачима: стр. [272-273].
- Напомене и библиографске референце уз текст. - Садржи биобиблио-
графске податке о ауторима уз сваки рад.

ISBN 978-86-7035-453-1 (картон)

02:004(082)

025.85:004.056.5(430)(082)

2

ВИКЕРИ, Брајан С., 1918-2009

Informaciona nauka u teoriji i praksi / Brajan S. Vikeri, Alina Vikeri ;
prevela s engleskog Milena Matić ; redaktorka prevoda Gordana Ljubanović.
- 3. revidirano i prošireno izd. - Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2011
(Beograd : Standard 2). - XIV, 531 str. : graf. prikazi ; 22 cm. - (Edicija
Savremena biblioteka / [Narodna biblioteka Srbije] ; knj. 18)

Prevod dela: Information Science in Theory and Practice / Vickery Brian C.,
Vickery Alina. - Tiraž 500. - Str. 511-515: Informaciona nauka kao - nauka /
Gordana Ljubanović. - Registar.

ISBN 978-86-7035-236-0 (karton)

002:025.4.03/.06

316.776

007:004

3

ГОРМАН, Мајкл, 1941-

Skraćeni AACR2 : na osnovu revizije iz 2002. godine, dopunjene 2004.
godine / priredio Majkl Gorman ; prevela sa engleskog Ana Savić ; redaktor
prevoda Gordana Ljubanović. - Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2006

(Beograd : Standard 2). - 196 str. ; 22 cm. - (Edicija Savremena biblioteka / [Narodna biblioteka Srbije] ; knj. 10)

Prevod dela: The Concise AACR2. - Tiraž 500. - Rečnik: str. 164-171. - Registar.

ISBN 86-7035-148-X (karton)

025.31

4

DRUŠTVENO čitanje : platforme, aplikacije, oblaci i tagovi / Hose-Antonio Kordon-Garsija ... [et al.] ; sa engleskog prevela Vesna Gluščević. - Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2017 (Beograd : Retro print). - 316 str. : ilustr. ; 22 cm. - (Edicija Savremena biblioteka / Narodna biblioteka Srbije, Beograd ; knj. 22)

Prevod dela: Social Reading / José Antonio Cordón-García ... [et al.]. - Tiraž 500. - Bibliografija: str. 298-313. - Registar.

ISBN 978-86-7035-409-8 (karton)

028:004.738.5

519.688:655.25

002:004.08

5

ISBD(G) : Opšti međunarodni standardni bibliografski opis / [priređivač] Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija = [edited by] International Federation of Library Associations and Institutions ; prevod prerađenog izdanja iz 2004. godine [Ljubica Pavlović]. - Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2005 (Beograd : Zuhra). - 46 str. : tabele ; 29 cm. - (Edicija Savremena biblioteka / [Narodna biblioteka Srbije])

Prevod dela: ISBD(G) : General International Standard Bibliographic Description. - Tiraž 500. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Registar.

ISBN 86-7035-124-2 (broš.)

006.44:025.31(100)

025.31(083.74)

011/016(083.74)

6

ISBD(ER) : Međunarodni standardni bibliografski opis elektronskih izvora : dopunjen na osnovu ISBD(CF) Međunarodnog standardnog bibliografskog opisa računarskih datoteka / [priređivač] Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija = [edited by] International Federation of Library Associations and Institutions ; [preveo Predrag Đukić]. - Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2006 (Beograd : Standard 2). - 122 str. ; 22 cm. - (Edicija Savremena biblioteka / [Narodna biblioteka Srbije] ; knj. 9)

Prevod dela: ISBD(ER) : International Standard Bibliographic Description for Electronic Resources. - Tiraž 500. - Na koricama beleška o delu. - Registar.

ISBN 86-7035-145-5 (karton)

006.44:[025.31/.32:004(100)
025.31/.32:004(083.74)
011/016(083.74)

7

ISBD(M) : Međunarodni standardni bibliografski opis monografskih publikacija / [priređivač] Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija = [edited by] International Federation of Library Associations and Institutions ; превод прерађеног издања из 2002. године [Добрила Бегенишић, Биљана Ракочевић]. - Београд : Народна библиотека Србије, 2004 (Београд : Зухра). - 90 стр. : табеле ; 29 см. - (Едиција Савремена библиотека / [Народна библиотека Србије])

Превод дела: ISBD(M) : International Standard Bibliographic Description for Monographic Publications. - Тираж 500. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Регистар.

ISBN 86-7035-100-5 (брош.)

006.44:025.31/.32(100)
025.31/.32(083.74)
011/016(083.74)

8

ISBD(NBM) : Međunarodni standardni bibliografski opis neknjižne građe / [priređivač] Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija = [edited by] International Federation of Library Associations and Institutions ; [prevela Biljana Kalezić]. - Prerađeno izd. - Beograd : Narodna

biblioteka Srbije, 2006 (Beograd : Original). - 128 str. ; 22 cm. - (Edicija Savremena biblioteka / [Narodna biblioteka Srbije] ; knj. 11)

Prevod dela: ISBD(NBM) : International Standard Bibliographic Description for Non-Book Materials. - Tiraž 500. - Registar.

ISBN 86-7035-149-8 (karton)

025.31/.32:084/087(083.74)

006.44:[025.31/.32:084/087(100)

011/016(083.74)

9

ISBD(CR) : Међународни стандардни библиографски опис серијских публикација и других континуираних извора : прерађено издање ISBD(S) Међународни стандардни библиографски опис серијских публикација / [приређивач] Међународна федерација библиотечких удружења и институција = [edited by] International Federation of Library Associations and Institutions ; превод прерађеног издања из 2002. године [Биљана Илић]. - Београд : Народна библиотека Србије, 2004 (Београд : Зухра). - 148 стр. : табеле ; 30 см. - (Едиција Савремена библиотека / [Народна библиотека Србије])

Превод дела: ISBD(CR) : International Standard Bibliographic Description for Serials and Other Continuing Resources. - Тираж 500. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Регистар.

ISBN 86-7035-109-9 (брош.)

006.44:025.31/.32(100)

025.31/.32(083.74)

011/016(083.74)

10

IFLA/UNESCO смернице за развој јавних библиотека / у име Секције јавних библиотека припремила Радна група којом је председавао Филип Џил ; [преводио Гордана Љубановић]. - Београд : Народна библиотека Србије : Библиотека града Београда, 2005 (Београд : Зухра). - 99 стр. ; 29 см. - (Едиција Савремена библиотека / [Народна библиотека Србије] ; књ. 7)

Превод дела: The Public Library Service. - Тираж 500. - Предговор: стр. 5.

- Стр. 79-88: О важности ствари / Митко Маџунков. - Библиографија: стр. 89-93. - Регистар.

ISBN 86-7035-127-7 (НБС; брош.)

027.022

11

КУЛЦЕР, Гудрун

Библиотеке услуге за особе трећег животног доба : понуде за старије особе / Гудрун Кулцер ; са немачког превела Добрила Бегенишић. - Београд : Народна библиотека Србије, 2017 (Београд : Ретро принт). - 115 стр. : илустр. ; 22 cm. - (Едиција Савремена библиотека / [Народна библиотека Србије] ; књ. 20)

Превод дела: Bibliothek der dritten Lebensphase / Gudrun Kulzer. - Тираж 500. - О ауторки: стр. [117]. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 109-115.

ISBN 978-86-7035-400-5 (картон)

027.6-053.9(430)

12

КУПЕРМАН, Лари

Управљање библиотеком са једним запосленим / Lari Kuperman ; са engleskog превела Irena Buzić. - Београд : Народна библиотека Србије, 2017 (Београд : Retro print). - 113 стр. : илустр. ; 22 cm. - (Edicija Savremena biblioteka / [Narodna biblioteka Srbije] ; knj. 21)

Превод дела: Managing the one-person library / Larry Cooperman. - Тираж 500. - О аутору: стр. 11. - Напомене и библиографске reference уз текст. - Библиографија уз свако поглавље. - Регистар.

ISBN 978-86-7035-403-6 (karton)

025(035)

13

МЕГИЛ, Кенет А.

Корпоративна меморија : управљање документима и информацијама у доба знања / Kenet A. Megil ; [превела Vesna Gluščević]. - Београд : Народна

biblioteka Srbije, 2007 (Beograd : Original). - 171 str. ; 22 cm. - (Edicija Savremena biblioteka / [Narodna biblioteka Srbije] ; knj. 12)

Prevod dela: Corporate Memory / Kenneth A. Megill. - Tiraž 500. - O autoru: str. 5. - Rečnik: str. 163-166. - Preporučena literatura: str. 149-160. - Registar.

ISBN 978-86-7035-173-8 (karton)

002

004

14

MEĐUNARODNI standardni bibliografski opis : (ISBD) : po preporukama Radne grupe za ISBD odobrio Stalni odbor Sekcije IFLA-e za katalogizaciju / [priređivač] Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija = [edited by] International Federation of Library Associations and Institutions ; prevela sa engleskog Ana Savić ; redakcija prevoda Vesna Injac. - Uvodno objedinjeno izd. - Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2009 (Beograd : Original). - 1 knj. (razl. pag.) ; 32 cm. - (Edicija Savremena biblioteka / [Narodna biblioteka Srbije] ; knj. 15)

Prevod dela: International Standard Bibliographic Description. - Listovi u slobodnom uvezu. - Tiraž 500. - Str. VII-XII: Uvod / Elena Eskolano Rodriguez. - Rečnik: str. E-1 - E-15. - Registar.

ISBN 978-86-7035-208-7 (karton)

025.31/.32(083.74)

006.44:[025.31/.32(100)

011/016(083.74)

15

MEĐUNARODNI standardni bibliografski opis : (ISBD) : po preporukama Radne grupe za ISBD odobrio Stalni odbor Sekcije IFLA-e za katalogizaciju / [priređivač] Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija = [edited by] International Federation of Library Associations and Institutions ; prevela sa engleskog Ana Savić. - Objedinjeno izd. - Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2016 (Beograd : Retroprint). - 368 str. ; 22 cm. - (Edicija Savremena biblioteka / [Narodna biblioteka Srbije] ; knj. 19)

Prevod dela: International Standard Bibliographic Description. - Str. 13-21: Uvod / Elena Eskolano Rodriguez. - Rečnik: str. 333-357. - Registar.

ISBN 978-86-7035-381-7 (karton)

025.31/.32(083.74)

006.44:[025.31/.32(100)

011/016(083.74)

16

PRIRUČNIK za UNIMARC : format za normativne podatke / [priredila] Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija ; [prevela i priredila Ljiljana Kovačević ; redaktor prevoda Gordana Popović-Bošković]. - Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2004 (Beograd : Zuhra). - 221 str. : tabele ; 29 cm. - (Edicija Savremena biblioteka / [Narodna biblioteka Srbije])

Prevod dela: UNIMARC Manual. Authorities Format. - Tiraž 500. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Registar.

ISBN 86-7035-108-0 (broš.)

025.32:004(035)

17

UNAPREĐIVANJE bibliotečkih usluga za osobe s invaliditetom / priredila Kortni Dejns-Džouns ; [prevela sa engleskog Dragana Milunović ; redaktor prevoda Vesna Injac]. - Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2009 (Beograd : Original). - 166 str. : tabele ; 22 cm. - (Edicija Savremena biblioteka / [Narodna biblioteka Srbije] ; knj. 14)

Prevod dela: Improving Library Services to People With Disabilities. - Tiraž 500. - Str. 9-10: Uvod / Kevin Keri. - Str. 11-12: Predgovor / Kortni Dejns-Džouns. - O autorima priloga: str. 13-16. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 151-160. - Registar.

ISBN 978-86-7035-207-0 (karton)

026/027-056.26(082)

18

UPUTSTVA za normativne zapise i uputnice ; & Uputstva za predmetne normativne i uputne jedinice / [priredila] Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija = [prepared by] International Federation of Library Associations and Institutions ; [prevela i priredila Ljiljana Kovačević]. - 2. izd. - Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2005

(Beograd : Zuhra). - 115 str. : tabele ; 29 cm. - (Edicija Savremena biblioteka / [Narodna biblioteka Srbije])

Prevodi dela: 1. Guidelines for Authority Records and References - GARR ; 2. Guidelines for Subject Authority and Reference Entries - GSARE. - Tiraž 500. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 86-7035-125-0 (broš.)

006.44:025.321]:004

006.44:025.43]:004

19

FUNKCIONALNI zahtevi za bibliografske zapise : završni izveštaj / [priredila] Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija, Radna grupa IFLA za funkcionalne zahteve za bibliografske zapise ; [preveo Bogoljub Mazić]. - Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2005 (Beograd : Zuhra). - 127 str. : tabele ; 30 cm. - (Edicija Savremena biblioteka / [Narodna biblioteka Srbije] ; knj. 6)

Prevod dela: Functional Requirements for Bibliographic Records. - Tiraž 500. - Str. 7-9: Predgovor srpskom izdanju / Gordana Popović-Bošković. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Registar.

ISBN 86-7035-126-9 (broš.)

025.31

20

ХИГИНС, Сјузан И.

Javne biblioteke i službe za mlade / Sjuzan I. Higinis ; prevela s engleskog Vesna Gluščević ; redaktorka prevoda Vesna Injac. - Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2009 (Beograd : Original). - 138 str. : ilustr. ; 22 cm. - (Edicija Savremena biblioteka / [Narodna biblioteka Srbije] ; knj. 16)

Prevod dela: Youth Services and Public Libraries / Susan E. Higgins. - Tiraž 500. - O autoru: str. 13. - Bibliografija: str. 111-126. - Registri.

ISBN 978-86-7035-209-4 (karton)

027.022-053.6

027.625

21

ХИЛ, Мајкл В.

Uticaј informacije na društvo : ispitivanje njene prirode, vrednosti i upotrebe : prevod drugog prerađenog i dopunjenog izdanja / Majkl V. Hil ; [prevela sa engleskog Ana Savić]. - Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2008 (Beograd : Original). - 350 str. : graf. prikazi ; 22 cm. - (Edicija Savremena biblioteka / [Narodna biblioteka Srbije] ; knj. 13)

Prevod dela: The Impact of Information on Society / Michael W. Hill. - Tiraž 500. - O autoru: str. 5. - Registar.

ISBN 978-86-7035-179-0 (karton)

316.776

659.2/.4

007:004

174:659.2/.4

ПРИЛОГ 2:

БИБЛИОГРАФИЈА ЕДИЦИЈЕ Б+

1

БАРБИЈЕ, Фредерик, 1952-

Istorija knjige / Frederik Barbije ; prevela sa francuskog Ljiljana Mirković. - Beograd : Clio : Narodna biblioteka Srbije, 2009 (Beograd : Compact Druck). - 432 str. ; 21 cm. - (B plus)

Prevod dela: Histoire du livre / Frédéric Barbier. - Tiraž 1.000. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 428-432.

ISBN 978-86-7102-335-1 (Clio; karton)

002(091)

655.11

2

ЂАРДУЛО, Антонио

Zaštita i konzervacija knjiga : materijali, tehnike i infrastruktura / Antonio Đardulo ; prevela sa italijanskog Sanja Ćorović. - Beograd : Clio : Narodna biblioteka Srbije, 2005 (Beograd : Taš). - 213 str. ; 21 cm. - (B plus / [Clio])

Prevod dela: La conservazione dei libri / Antonio Giardullo. - Prilozi: str. 175-201. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 205-209.

ISBN 86-7102-217-X (Clio; karton)

025.7/.8

3

ЛЕ КОАДИК, Ив-Франсоа

Nauka o informacijama / Iv-Fransoa Le Koadik ; prevela sa francuskog Vesna Injac-Malbaša. - Beograd : Clio : Narodna biblioteka Srbije, 2005 (Beograd : Taš). - 133 str. : ilustr. ; 21 cm. - (B plus)

Prevod dela: La science de l'information / Yves-François Le Coadic. - Tiraž 1.000. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 133.

ISBN 86-7102-218-8 (Clio; karton)

001.102

4

ЛУЦИЈУС, Вулф Д. фон, 1938-

Ekonomika izdavačke delatnosti : ekonomske, pravne i organizacione osnove / Wulf D. fon Lucijus ; prevele s nemačkog Marija Jeknić, Mirjana Osatović, Dubravka Milovanović. - Beograd : Clio : Narodna biblioteka Srbije, 2011 (Subotica : Rotografika). - 432 str. : graf. prikazi, tabele ; 22 cm. - (B plus)

Prevod dela: Verlagswirtschaft / Wulf D. v. Lucius. - Tiraž 1.000. - Napomene uz tekst. - Registri. - Bibliografija: str. 413-420.

ISBN 978-86-7102-367-2 (Clio; karton)

655.4/.5:33(430)

655.4/.5:34(430)

5

СВЕНОНИЈУС, Илејн

Intelektualna osnova organizovanja informacija / Ilejn Svenonijus ; prevela s engleskog Ljiljana Kovačević. - Beograd : Narodna biblioteka Srbije : Clio, 2007 (Beograd : Donatgraf). - 301 str. ; 22 cm. - (B plus)

Prevod dela: The Intellectual Foundation of Information Organization / Elaine Svenonius. - Tiraž 1.000. - Str. 284-290: O inteligentnom organizovanju informacija / Nebojša Kovačević. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 260-283. - Registar.

ISBN 978-86-7102-264-4 (Clio; karton)

025.3/.4

001.102

ЗНАЧАЈ ПРЕВОЂЕЊА ЗА РАЗВОЈ СТРУКЕ: НА ПРИМЕРУ ЛИТЕРАТУРЕ ИЗ ОБЛАСТИ БИБЛИОТЕКАРСТВА

Добрила Бејенишић
Народна библиотека Србије,
Београд

УДК: 02:81'255.2

Сажетак

У раду ћемо се бавити стручним превођењем у области библиотекарства и његовим значајем за развој струке. Стручно превођење веома је битна карика у развоју сваке струке пошто омогућава брзо повезивање на међународном нивоу, праћење и преузимање страних искустава, стандардизацију рада у складу с међународним прописима, али и развој сопствене стручне терминологије која представља основ за развој и унапређење делатности. У раду ћемо дати преглед развоја стручног превођења библиотекарске литературе кроз стручне часописе, а бавићемо се и процесом настанка и развоја библиотекарске терминологије на српском језику и значајем и улогом стручних преводаца у том процесу.

Кључне речи: стручно превођење, библиотекарство, библиотекарска терминологија, стручни преводиоци

Историја превођења стара је колико и историја човечанства. С развојем друштва и превођење је попримало нове облике и прилагођавало се друштвеним нормама датог тренутка. Развојни пут превођења као феномена почео је од усменог, као најстаријег облика превођења, па до онлајн алата за машинско превођење који се све више усавршавају. Опште позната је чињеница да друштвено-историјски токови утичу на развој језика. Превођење се развило као начин за споразумевање говорника различитих језичких заједница приликом њихових контаката. У најранијим фазама развоја друштва до контаката је долазило углавном услед ратова, а у каснијим периодима услед напретка друштва, успостављања међународних веза и повезивања језичких заједница на пољу науке и технике. Усмено превођење почело је интензивно да се практикује током Првог светског рата у контактима дипломата. Према мишљењу западних теоретичара историја симултаног превођења почиње на Париској мировној конференцији, одржаној 1919. године, док је други кључни момент био Нирнбершки процес после Другог светског рата, када је већ и техника дозвољавала знатно савршенији вид усменог превођења. Друге врсте превођења углавном су везане за културне, научне и индустријске везе међу народима.

Технолошки напредак друштва допринео је развоју стручног превођења, што се може датирати у период после Другог светског рата када међународна научна и техничка сарадња доживљава процват. Развој стручног превођења условио је и настанак научне дисциплине која се бави проучавањем језика струке, а која почиње да се развија средином прошлог века, а успон доживљава у последњим деценијама двадесетог века услед наглог развоја науке и технологије, раста производње, трговине, електронске и дигиталне револуције и умрежавања.

Језик струке користи се као начин комуникације између стручњака за одређене области. Главна обележја су јасност, прецизност, логичност и кохерентност, а главна разлика између језика струке и општег језика огледа се на пољу лексике, мада постоје и неке специфичности у области граматике. У језику струке тежи се избегавању двосмислености и једнозначној употреби речи,¹ карактеристична је употреба дефинисаних појмова, дакле термина. Из тог разлога веома је битно постојање стручних термиолошких речника. Основ за развој терминологије и за њено дефинисање на националном нивоу представља корпус преведене стручне литературе. Језик струке постао је међународно средство комуникације међу стручњацима и научницима, а највећи део стручне литературе објављује се на енглеском

¹ Сибиновић, Миодраг, *О превођењу: приручник за преводиоце и инокоресјоденте*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1983, стр. 24.

језику. Значај језика струке огледа се и у чињеници да се он изучава на не-филолошким департманима на свим високошколским установама широм света, па и код нас.

РАЗВОЈ СТРУЧНОГ ПРЕВОЂЕЊА ИЗ ОБЛАСТИ БИБЛИОТЕКАРСТВА

Библиотекарство као струка има веома дугу традицију на практичном пољу деловања, док се као научна дисциплина почело развијати доста касно, и то најпре у оквиру филологије, да би се после осамосталило и кренуло својим путем. Библиотекарство је данас веома уређена област која успева да буде конкурентна на тржишту информација модерног доба. Велики значај на том развојном путу имало је повезивање на међународном нивоу и размена искустава међу земљама, а битну карику у том ланцу имала је стручна литература. Наши стручњаци спознали су веома рано значај праћења стране литературе. Прва интересовања показана су одмах након Другог светског рата. Ово је период када почиње интензиван развој науке и технике и међународних контаката, што је то имало утицаја и на развој библиотекарства. Најпре се огледало у приказима страних публикација у стручним гласилима, а тек након тога почињу да се објављују и преводи стране литературе у облику чланака, а у мањем обиму и књига.

Развој стручног превођења најбоље може да се прати кроз стручне часописе и библиографије. Увидом у библиографију часописа *Библиошечкар*, и у сам часопис који је почео да излази као гласило Друштва библиотекара Србије 1948. године, јасно је да је интересовање за страну литературу показано веома рано. Већ у првом броју *Библиошечкара*, објављеном 1948. године, у рубрики Преглед књига, у којој су приказиване књиге, библиографије и приручници, имамо приказ публикација: Е. И. Шамурин: *Каталоџизација официјалних и ведомствених изданиј*, Москва, 1947, *Bibliografický katalog Československe republiky*, Прага, 1945, али и приказ књиге *Приручник за синдикалне библиотеке* А. Кибрика, која је преведена на српски 1948. године, као и приказ књиге *Чување библиотечких фондова* Ј. В. Григорјева, која је издата у Москви 1946. године. Овде је и приказ Библиотекарске школе Колумбијског универзитета у Њујорку. Чињеница да је у првом броју *Библиошечкара* значајна пажња посвећена страним искуствима говори да се осећала велика потреба за страном литературом. Већ у првом броју наговештава се потреба за публикацијама које могу пружити помоћ у свакодневном раду библиотекара као што су чување и обрада фонда, али и образовање библиотекара. Од самог почетка библиографија је била предмет интересовања наших библиотекара (страна искуства, методологија и начин израде). И у наредним бројевима *Библиошечкара* редовно се објављују прикази стране стручне литературе.

У првим годинама после рата видљива је била идеолошка обојеност пошто је доминирало интересовање за публикације објављене на руском и осталим словенским језицима, и за праксу у тадашњем Совјетском Савезу и земљама бившег источног блока. Ипак, врло брзо почињу да се објављују и прикази публикација на другим језицима. Тако већ у другом броју *Библиошекара* (1949) имамо приказ публикација на енглеском језику, приказ плана Америчког удружења библиотекара (*School Libraries for today and tomorrow*, Chigaco, American Library Associaton, 1945) према коме би требало уредити школске библиотеке. Из броја у број спектар тема и језика се шири. Тематски су обухваћени, поред већ поменутог уређења библиотека, и област каталогизације и класификације, израда библиографија, библиотечка администрација, УДК систем. Први приказ публикације на француском језику објављен је 1950. године (Bach Charles Henry, *Petit guide du bibliothécaire*, Paris, 1948). Први приказ књиге на немачком језику објављен је 1953. године. Био је то приказ каталога изложбе одржане у Прунк сали у Бечу (*Abendländische Buchmalerei. Katalog der Ausstellung im Prunksaal Mai-Oktober 1952*, Wien, 1952). У наредним годинама број приказа се увећава, а заступљени су сви светски језици. Преовладава број приказа с руског и енглеског језика, мада и француски не заостаје.

Први преводи бележе се такође одмах после рата. Прва два су објављена 1948. године, оба с руског језика. У питању су књиге: *Приручник за синдикалне библиотеке* А. Кибрика и *Библиошекарство у СССР-у* В. Е. Васиљченка. Године 1950. објављен је превод књиге *Шта је писао и говорио Ленин о библиотекама*. Почетком седамдесетих година почињу да се објављују преводи с француског и немачког језика, али у занемарљиво малом броју. Прва књига преведена с немачког била је *Povijest knjižnica: pregled od njihovih početaka do današnjih dana* Алфреда Хесела, објављена 1977. године, а прва књига преведена с француског била је *Povijest knjige: od antike do danas* Свенда Дала, објављена у преводу 1979. године. Од почетка осамдесетих година па до 1990. године у потпуности преовладавају преводи с енглеског језика, било да су у питању чланци или књиге. Без обзира на тренд увећања превода, њихов број у односу на потребе струке није био довољан.

У периоду ратних збивања на просторима бивше Југославије, током деведесетих година и међународних санкција уведених Србији, међународна сарадња је потпуно замрла, а тиме и преводјење стручне литературе. У првим годинама после рата, опет почињу да се објављују преводи стране стручне литературе, најпре у *Годишњаку Библиотеке Мајнице српске*, а од 1999. године и у *Гласнику Народне библиотеке Србије* који је поново покренут те године. У *Годишњаку Мајнице српске* углавном су објављивани преводи с енглеског и понеки с руског језика, а у *Гласнику Народне библиотеке Србије* најзаступљенији је био енглески језик, али су објављивани и

преводи с француског, немачког и руског. Претраживањем COBIB.SR базе података у *Гласнику Народне библиотеке Србије* од укупно 559 објављених чланака скоро једну петину представљају преводи (101 чланак). Посматрано по језицима, статистике изгледају овако: 87 чланака преведено је с енглеског језика, пет с руског, четири с немачког и три с француског. Из ове статистике може се закључити да је преводној стручној литератури посвећивана значајна пажња и то у континуитету. Друга чињеница тиче се заступљености страних језика. Статистика јасно говори да се углавном преводи стручна литература с енглеског језика, чиме се потврђује теза о мањку стручњака који познају друге стране језике и о апсолутној доминацији енглеског. Занимљива је појава да и стручњаци чији је матерњи неки други језик објављују своје радове на енглеском, тако да се на тај начин преносе искуства и с других језичких подручја, али преко енглеског језика.

УЛОГА СТРУЧНИХ ПРЕВОДИЛАЦА

Посао стручног преводиоца веома је тежак и одговоран, а посебно имајући у виду чињеницу да се обично преводе текстови о новим достигнућима и сазнањима за које веома често у језику не постоји разрађена терминологија. Тако су преводиоци дужни да сами или у сарадњи с одговарајућим стручњацима решавају термилошке проблеме.² Није довољно да стручни преводилац одлично влада језиком изворником и циљним језиком. Потребна су и специфична термилошка знања за област коју преводи. Из тог разлога веома је тешко имати преводиоце који су специјализовани за већи број области. Најбоље резултате дају стручњаци који имају филолошко образовање, а који се специјализују за одређену стручну област. Што се тиче преводилаца стручне библиотекарске литературе, увидом у постојећи корпус може се закључити да су мањим делом заступљени професионални преводиоци који су специјализовани за област библиотекарства, а већим делом су то стручњаци из библиотекарства с добрим познавањем страног језика. Анализа постојећих текстова показала је да у случају превода с енглеског језика преовладавају преводиоци који у основи немају филолошко образовање, док у случају превода с других језика, као што су француски, немачки и руски, већину чине они који су по основном образовању филолози, а додатно су се специјализовали за област библиотекарства. Пут настанка стручних преводилаца веома је дуг и захтева континуиран процес учења. Преводилачки посао је много више од познавања специфичне лексике за одређену област. За успешан превод потребно је и веома добро познавање структуре језика, теорије и технике превођења,

² Сибиновић, Миодраг, *О превођењу: приручник за преводиоце и инокореспонденше*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1983, стр. 25.

преводачких поступака и метода, а незаобилазан је и културолошки аспект који увек у одређеној мери детерминише сваки превод. Посебно је питање познавања матерњег језика, у нашем случају српског, што се у значајном броју случајева показало као препрека. Овим чињеницама треба додати и незавидан статус преводаца уопште, а посебно стручних. Имајући у виду ове чињенице, јасно је да се ради о малом броју стручњака који могу да одговоре изазовима стручног превођења.

РАЗВОЈ СТРУЧНЕ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ ИЗ ОБЛАСТИ БИБЛИОТЕКАРСТВА НА СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Стандардизација стручне терминологије кључни је фактор развоја, препознатљивости и самосталности струке у чијим оквирима се развија. Питање стандардизације стручне терминологије постало је актуелно средином прошлог века када долази до наглог развоја науке и технике и интензивирања међународне сарадње.

Прекретницу у раду на терминологији из области библиотекарства на међународном нивоу означио је речник *Vocabularium bibliothecarii*³ који је издат под покровитељством Унеска 1953. године, а на основу кога је касније урађено неколико вишејезичних речника у које су били укључени и други национални језици, а међу њима и српскохрватски. Након објављивања овога речника, у многим земљама почео је рад на терминологији из области библиотекарства како на њеној стандардизацији тако и на њеном повезивању с великим светским језицима.

Значај развоја терминологије из области библиотекарства спознали су веома рано и српски (и југословенски) библиотекари. О томе сведоче дискусије које су шездесетих година вођене у стручном часопису *Библиошekar* на тему дефинисања и описа библиотекарске терминологије. Дискусију у *Библиошeкару* иницирала је управница библиотеке САНУ, Смиља Мишић, која се још 1961. године у свом чланку „Израда српскохрватског библиотекарског речника: термилошки проблеми“,⁴ објављеном такође у *Библиошeкару*, бавила значајем израде вишејезичних термилошких речника и сродних приручника енциклопедијског карактера наводећи као разлог све интензивнију међународну сарадњу библиотека и потребу да се наши стручњаци упознају с резултатима и достигнућима светског библиотекарства. Овом темом бавио се и Лазар Чурчић у свом раду „За српскохрватски библиотекарски термилошки речник“,⁵ објављеном у *Библиошeкару* 1962. године. Након паузе од две

3 Thompson, Anthony, *Vocabularium bibliothecarii*: English/French/German, Paris, 1953.

4 Мишић, Смиља, „Израда српскохрватског библиотекарског речника: термилошки проблеми“, *Библиошekar*, Год. XIII, бр. 4 (1961), стр. 227.

5 Чурчић, Лазар, „За српскохрватски библиотекарски термилошки речник“, *Библиошekar*, Год. XIV, бр. 3 (1962), стр. 222–225.

године, дискусија је актуелизована опет 1964. године када је Смиља Мишић упутила „Позив на дискусију”⁶ о библиотечарској стручној терминологији. У дискусију су се укључили библиотекари из Народне библиотеке Србије и других библиотека из Србије, представници Друштва библиотекара Хрватске, Народне библиотеке БиХ, Библиотеке Матице српске, Народне и универзитетске библиотеке из Скопља и библиотекари појединачно. Дискусије су се водиле у последњем двоброју из 1964. и у сва три двоброја из 1965. године, а предмет расправе било је дефинисање основних појмова који се односе на типове библиотека и њихове називе, као што је разграничење значења народне и националне, народне и јавне библиотеке, специјалне и научне библиотеке. Предмет расправе били су и термини који се користе приликом успостављања каталога, те називи за степене стручних звања и сл. Ове дискусије су обећавале пуно, али, нажалост, нису дале конкретне резултате.

Бављење библиотечарском стручном терминологијом замире све до краја осамдесетих година двадесетог века када се ова тема опет актуелизује. Године 1988. објављена су два веома значајна рада: „Приступ истраживањима српскохрватске терминологије библиотечарства” ауторке Љубице Ђорђевић⁷ и „Стандардизација стручне терминологије као предувјет знанственог рада у библиотечарству” Александре Хорват⁸ у којима се опет наглашава значај неговања и изграђивања терминологије из области библиотечко-информационе делатности и иницира наставак рада на том пољу. И ова иницијатива, нажалост, пропада, понајвише због ратних дешавања која су убрзо потом уследила.

На самом крају двадесетог века питање стручне библиотечарске терминологије опет постаје актуелно. И овај пут то је било условљено интензивирањем међународне сарадње која је била прекинута за време санкција и ратних дешавања из деведесетих година двадесетог века. На Четвртом саветовању библиотекара Србије једна тематска област посвећена је терминологији, а радови о терминологији објављени су у посебној књизи (књига 4) зборника *Библиотечарство на крају века*.⁹ Теми стандардизације библиотечке терминологије посвећено је девет радова. На овом саветовању констатовано је да су разговори о стандардизовању библиотечке терминологије вођени ретко и никада до краја, те да се посебно осећа недостатак свеобухватних и систематизованих вишејезичних речника. Убрзо након овог саветовања започео је рад на терминологији

6 Мишић, Смиља, „Позив на дискусију”, *Библиотечар*, Год. XVI, бр. 4 (1964), стр. 177–179.

7 Ђорђевић, Љубица, „Приступ истраживањима српскохрватске терминологије библиотечарства”, *Библиотечар*, Год. 40, бр. 1–2 (1988), стр. 27–40;

8 Хорват, Александра, „Стандардизација стручне терминологије као предувјет знанственог рада у библиотечарству”. *Библиотечар*, Год. 40, бр. 1–2 (1988), стр. 41–47.

9 *Библиотечарство на крају века: зборник радова*, књ. 4, Београд: Библиотечарско друштво Србије, 1999.

укључивањем у међународни пројекат *Вишејезички речник библиотекарске терминологије* који је крајем деведесетих година окупио учеснике седамнаест европских земаља, пре свега оних у којима се говоре такозвани „мали језици“. Народна библиотека Србије укључена је у пројекат 2000. године као национални координатор за српски језик. Као резултат рада на овом пројекту објављено је 2002. године интернет издање, а 2004. године штампано издање *Библиотекарској термиолошкој речника: енглеско-српској, српско-енглеској*.¹⁰ Рад на пројекту је настављен и након тога допуњавањем термина на енглеском језику и укључивањем немачког језика. Као резултат тих настојања објављен је тројезични онлајн *Речник библиотекарства и информационих наука: српски, енглески, немачки*.¹¹ Објављивањем овог речника који обухвата 14.000 одредница на српском језику завршена је једна значајна фаза рада на српској библиотекарској терминологији започета пре скоро шездесет година. Задатак за будућност остаје да се прати развој терминологије на светском нивоу и да се у складу с тим допуњава корпус српске терминологије као и да се српска терминологија повезује с другим светским језицима преко преводних термиолошких речника.

ЗАКЉУЧАК

За развој стручног превођења из области библиотекарства улагани су велики напори одмах након што је то постао тренд у свету после Другог светског рата, а у мери у којој су то дозвољавали кадровски ресурси у српском библиотекарству. Овде се пре свега мисли на стручњаке који су довољно познавали стране језике да би могли да прате страну стручну литературу. У најзначајнијим стручним часописима објављивани су најпре прикази, а потом и преводи чланака на теме које су у датом моменту биле актуелне. Број преведених чланака и књига ни у једном моменту није одговарао потребама струке, без обзира на велике напоре који су улагани. Први преводи чланака објављивани су у *Библиотекару*, а касније и у *Годишњаку библиотеке Матице српске* и *Гласнику Народне библиотеке Србије*. Анализа је показала да преовладавају преводи с енглеског језика, док су остали језици заступљени у занемарљиво малом броју. Без обзира на наизглед скроман корпус преведене литературе, ипак је настала стручна терминологија на српском језику и урађени су термиолошки речници који представљају добру основу за даља термиолошка истраживања.

Значајан део преведене литературе чине међународни стандарди, смернице и манифести чиме се доприноси умрежавању на светском нивоу и укључивању српске језичке заједнице у велику заједницу светских језика,

¹⁰ Ковачевић Љиљана, Весна Ињац, Добрила Бегенишић, *Библиотекарски термиолошки речник: енглеско-српски, српско-енглески*, Београд: Народна библиотека Србије, 2004.

¹¹ <http://rbi.nb.rs/sr/home.html> (пегледано 15. 4. 2022).

што је један од начина за промовисање српског библиотекарства на међународном нивоу.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Библиотекарство на крају века: зборник радова*, књ. 4, Београд: Библиотекарско друштво Србије, 1999.
2. Ђорђевић, Љубица. „Приступ истраживањима српскохрватске терминологије библиотекарства”, *Библиотекар*, Год. 40, бр. 1–2 (1988), стр. 27–40;
3. Ковачевић, Љиљана, Весна Ињац, Добрила Бегенишић. *Библиотечарски термиолошки речник: енглеско-српски, српско-енглески*, Београд: Народна библиотека Србије, 2004.
4. Мишић, Смиља. „Израда српскохрватског библиотекарског речника: термиолошки проблеми”, *Библиотекар*, Год. XIII, бр. 4 (1961), стр. 227–241.
5. Мишић, Смиља. „Позив на дискусију”, *Библиотекар*, Год. XVI, бр. 4 (1964), стр. 177–179.
6. Сибиновић, Миодраг. *О преводјењу: приручник за преводиоце и иностранскојојдење*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1983.
7. Thompson, Anthony, *Vocabularium bibliothecarii: English/French/German*, Paris, 1953.
8. Хорват, Александра. „Стандардизација стручне терминологије као предувјет знанственог рада у библиотекарству”, *Библиотекар*, Год. 40, бр. 1–2 (1988), стр. 41–47.
9. Чурчић, Лазар, „За српскохрватски библиотекарски термиолошки речник”, *Библиотекар*, Год. XIV, бр. 3 (1962), стр. 222–225.
10. <http://rbi.nb.rs/sr/home.html> (прегледано 15. 4. 2022)

Dobriša Begenišić

*National Library of Serbia,
Belgrade*

THE IMPORTANCE OF TRANSLATION FOR THE DEVELOPMENT OF PROFESSION: ON THE EXAMPLE OF THE LITERATURE FROM LIBRARIANSHIP FIELD

Summary

This paper will deal with professional translation in the field of librarianship and its importance for development of the profession. Professional translation is a very important part of the development of any profession, as it enables fast connection at the international level, following and taking over foreign experiences, standardization of work in accordance with international regulations, and also the development of its own professional terminology, which is the basis for the growth and improvement of the profession on the whole. This paper will give an overview of the development of professional translation of librarianship literature through professional journals, and deal with the process of creation and growth of librarianship terminology in the Serbian language and the importance and role of professional translators in that process.

Keywords: professional translation, librarianship, librarianship terminology, professional translators

СТРУКА

Нашаша Пешировић, Ташијана Домазети
– Нови портал Дигиталне Народне
библиотеке Србије: поглед кроз кључаоницу

Драјана Пантелић Ђукић – Радови Ватрослава
Бековића у Народној библиотеци Србије

НОВИ ПОРТАЛ ДИГИТАЛНЕ НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ: ПОГЛЕД КРОЗ КЉУЧАОНИЦУ

Нашаша Пејровић

Тајјана Домазет

*Народна библиотека Србије,
Београд*

УДК: 027.54:004(497.11)

Сажетак

У складу с дугорочним развојним планом и у циљу оптимизације начина пословања и праћења најновијих трендова у области дигитализације културног наслеђа јавила се потреба за развојем нове платформе за дигиталну библиотеку Народне библиотеке Србије. Нова Дигитална НБС настала је захваљујући идеји да се грађа представи на начин који ће одговарати потребама савремених корисника, уз унапређене могућности и пријатније визуелно окружење. Представљање грађе је конципирано на сасвим нови начин у односу на претходну Дигиталну, јер је претходни систем доводио до дуплирања објеката и отежавао откривање садржаја који није био груписан на одговарајући начин. С друге стране, постојала је и потреба да ново софтверско решење поједностави поступак додавања нових дигиталних објеката и метаподатака у циљу ефикаснијег рада.

Кључне речи: дигитална библиотека, метаподаци, дигитализација, НБС

Народна библиотека Србије је као један од циљева за (сада већ давну) 2003. годину поставила развој дигиталне библиотеке.¹ Током те године ске-ниране су прве књиге за колекцију *Српске дечије дигиталне библиотеке*, а почеле су и активности на дигитализацији новина *Политика*. У исто време је формирано Одељење за развој дигиталне библиотеке, а током 2004.² постављене су прве званичне странице Дигиталне библиотеке на сајту НБС. За Дан библиотеке, 2007,³ Дигитална НБС добија нови графички идентитет (издвајајући се из структуре сајта НБС), који затим бива унапређен 2009.⁴ Током 2014.⁵ почео је с радом нови портал Дигиталне НБС. Он у основи има апликацију *Serbia-forum*, коју је развио Математички институт САНУ (МИ-САНУ). Идеја на којој се заснива апликација⁶ *Serbia-forum* је обезбеђивање дигиталне доступности⁷ културног наслеђа Србије. Апликација се састоји од двадесет модула, који су међусобно независни и које је могуће надоградити. Године 2017.⁸ покренут је пројекат потпуне измене постојећег портала Дигиталне НБС у партнерству с МИСАНУ, а током 2018.⁹ осмишљен је нови дизајн на ком су даље радили програмери и стручњаци из МИСАНУ. Од 2018. до данас било је пуно промена у дизајну, као и у функционалностима нове Дигиталне јер су се, стицајем околности, мењали састави пројектних тимова у НБС и МИСАНУ. Коначна верзија представљена је јавности на Дан библиотеке, 28. фебруара 2022. године.

Сарадња са МИСАНУ почела је још 2013. године, када су развијени основни модули на којима се заснива Дигитална НБС, а наставила се ангажовањем њиховог тима за развој новог софтверског решења. Могућност за унапређење постојећег софтверског решења јавила се 2017. године, услед одлуке Министарства културе и информисања да значајније улаже у дигиталне сервисе.

1 Народна библиотека Србије, Извештај о раду за 2003. годину, стр. 3, 11, 20.

2 Народна библиотека Србије, Годишњи извештај о раду за 2004. годину, стр. 23.

3 Народна библиотека Србије, Годишњи програмски извештај за 2007. годину, стр. 5, 31.

4 Народна библиотека Србије, Годишњи програмски извештај за 2009. годину, стр. 7.

5 Народна библиотека Србије, Извештај о раду за 2014. годину, стр. 119–120.

6 Aleksandar Mihajlović [i dr.], "An overview of and innovative perspectives for the Serbia-forum cultural heritage digitization project", *Прејед Националног центра за дигитализацију* 25 (2014), 17–21, преузето 25. 3. 2022, <http://elib.mi.sanu.ac.rs/files/journals/ncd/25/ncd25017.pdf>

7 Aleksandar Mihajlović [i dr.], "Serbia Forum – Digital Cultural Heritage Portal", *In Proceedings of the 6th International Conference on Image and Signal Processing*, ICISP 2014, Cherbourg, France, 30 June–2 July 2014; pp. 265–271, преузето 25. 3. 2022, https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-3-319-07998-1_30.pdf

8 Народна библиотека Србије, Извештај о раду Народне библиотеке Србије у 2017. години, стр. 41.

9 Народна библиотека Србије, Извештај о раду за 2018. годину, стр. 48.

Унапређење се, пре свега, односи на нови графички идентитет, приказ дигиталних објеката, уједначавање метаподатака за све објекте и претраживање, уз прецизније исписе резултата претраге. Осим тога, обухвата и развој и унапређење модула који омогућавају лакше и брже додавање дигиталних објеката на оба језика и писма (ћирилица, латиница, енглески), али и програмско решење за миграцију из старе у нову Дигиталну НБС и редирекцију линкова како линкови из старе Дигиталне не би постали неактивни након преласка на нову.

Дигитална НБС је Java Web апликација која користи XML базу података eXist-db и контејнер сервлета Tomcat. Верзије програма су Јава 8, eXist-db 4.7 и Tomcat 7.¹⁰

НОВА ДИГИТАЛНА НБС

Током рада на развоју нове Дигиталне¹¹ са стручњацима из МИСАНУ разговарали смо о техничким функционалностима, као и о елементима које је неопходно изменити, а који су се показали као недостатак у претходној верзији. Том приликом, имали смо у виду два основна критеријума: унапређење корисничког искуства и унапређење ефикасности рада администратора. У те сврхе, најпре је осмишљен нови визуелни идентитет сајта и распоред грађе према основним збиркама, а затим се приступило размишљању о томе на који начин може да се истакне одређена грађа. Задржан је принцип тематских збирки из старе Дигиталне, али су оне сада истакнуте на насловној страни и могуће их је сортирати по жељеном редоследу. Тематске збирке садрже опис, а грађа унутар њих сортирана је према врсти. Испод тематских збирки, уведене су секције „Најновије” и „Издајамо”, како би се олакшало откривање нове грађе. Из истог разлога, покренуте су и странице Дигиталне НБС на друштвени мрежама – Фејсбук¹² и Твитер,¹³ а могуће им је приступити с насловне стране

¹⁰ За ове информације захваљујемо се програмерки из МИСАНУ, Николини Вукши, која је својим радом, преданошћу и иновативним идејама одговарала на све изазове и питања која смо постављале.

¹¹ Налази се на истој адреси као стара <https://digitalna.nb.rs/>

¹² Народна библиотека Србије, Дигитална НБС / Digital NBS, <https://www.facebook.com/DigitalNBS>

¹³ Народна библиотека Србије, Дигитална НБС / Digital NBS, https://twitter.com/digital_nbs

Дигиталне НБС. Овде се налази и имејл путем кога корисници могу да контактирају библиотекаре из Одељења за развој дигиталне библиотеке за сва питања која се тичу дигитализоване грађе. Ту је и веза ка порталу Европеане, организације која представља грађу из различитих институција културе широм Европе, с којом НБС сарађује од 2005,¹⁴ као и веза ка Агрегатору за Европеану, преко кога НБС доставља метаподатке библиотека у Србији овој међународној организацији у циљу промовисања српског културног наслеђа. У току је и израда додатног сегмента Дигиталне НБС, који ће садржати галерије најзанимљивијих фотографија и разгледница, затим и блогове и изложбе којима ће се представљати књижевници и уметници с нашег поднебља, као и богати фонд НБС.

Нова Дигитална НБС донела је другачији начин приказивања појединачних дигитализованих објеката. На почетној страници сваке збирке је листа објеката који су представљени уз скраћени скуп метаподатака. У листи се, с леве стране, виде умањени прикази грађе (тамнејлови), док су с десне стране метаподаци који се односе на аутора, годину издавања, место издавања и право коришћења. Наравно, уколико неки податак не постоји, неће бити приказан. Када се отвори страница одређеног дигиталног објекта (појединачног наслова), приказује се прегледач за веб-бук или PDF и сви метаподаци. Уведен је URN¹⁵ односно јединствена ниска слова и бројева која се додељује сваком објекту. Она представља идентификатор дигиталног објекта. Захваљујући томе, више се не ослањамо на ознаке које се везују за физичку грађу, као што је то био случај у претходној верзији Дигиталне, где је коришћена сигнатура. Поред URN-а, међу метаподацима су и наслов, аутор, година издавања, издавач, штампар, место настанка, физички опис, језик, права коришћења, Cobiss ID и линк ка PDF-у или увећаном приказу веб-бука који се отвара у новом прозору. Податак о правима коришћења грађе је обавезан и додаваће се за сваки нови дигитализован објекат, а ретроактивно и за постојеће дигиталне објекте пребачене с претходне верзије. Овај податак ослања се на међународне лиценце за ауторско право Creative Commons,¹⁶ чија је сврха пружање смерница корисницима о начину на који могу легално да користе и деле грађу доступну на Дигиталној НБС. Осим тога, приликом прве посете Дигиталној НБС корисницима се приказује страница с општим условима коришћења дигитализоване грађе¹⁷. Доступан је и Cobiss ID, јединствени идентификатор физичког примерка грађе. Овај податак уједно представља и везу ка каталогу НБС¹⁸ (или неке друге библиотеке чију грађу представљамо

¹⁴ Године 2005. је био TEL, а од 2008. је Европеана.

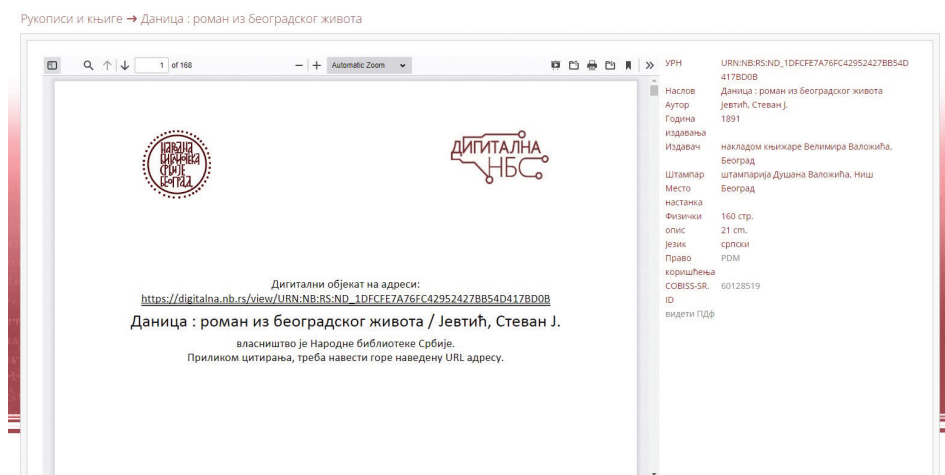
¹⁵ Wikipedia, "Uniform Resource Name", https://en.wikipedia.org/wiki/Uniform_Resource_Name

¹⁶ Creative Commons, <https://creativecommons.org/>

¹⁷ Народна библиотека Србије, Услови коришћења, <https://digitalna.nb.rs/Terms.jsp>

¹⁸ Izum, „Cobiss+“, <https://plus.sr.cobiss.net/opac7/bib/search?db=nbs>

на Дигиталној НБС), па корисници лако могу да пронађу где се физички примерак грађе налази, уколико им је то потребно.¹⁹ Уведена је и обавезна ревизија метаподатака, тј. ажурирање Cobiss записа у сарадњи с колегама из Одељења монографских публикација, Одељења серијских публикација и Одељења посебних фондова, пре објављивања на Дигиталној НБС, како би се избегли евентуални пропусти и непотпуни метаподаци и како би се записи обогатили елементима из нормативне базе аутора CONOR.²⁰

Пример приказа једног објекта – PDF прегледач с метаподацима и уводном страницом где су приказани *Услови коришћења*.

Како се поступак дигитализације заснива на поштовању прецизно одређених стандарда, почев од 2018.²¹ сва дигитализована грађа доступна на Дигиталној НБС мора да задовољи одређене критеријуме. Сликавна грађа је у JPG формату, минималне резолуције 300 dpi, а странице не смеју да буду мање од 1200 x 800 пиксела, тј. 0,95 MPIX. За текстуалну грађу²² уведена је пракса прављења рашчитаног PDF-а,²³ осим за стару књигу која

19 У циљу смањења могућности недозвољеног чувања и коришћења грађе онемогућено је преузимање дигитализованих објеката.

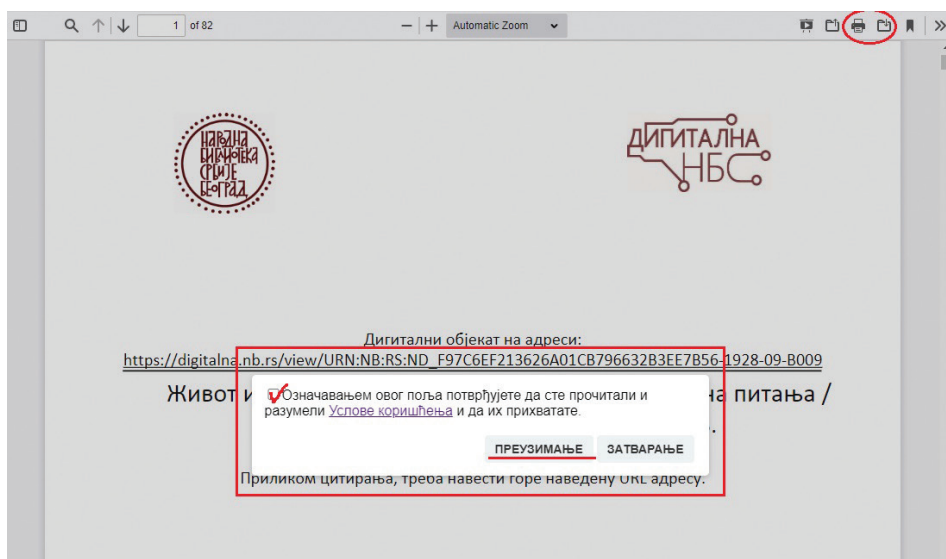
20 Izum, „CONOR нормативна база“, <https://plus.sr.cobiss.net/opac7/help/conor>

21 У оквиру пројеката „Процвет писмености“ и „Миграције кроз науку и уметност“ који су трајали од септембра 2017. до фебруара 2019. године.

22 Како би текст био добро рашчитан, и текстуална грађа се скенира по истим правилима као и сликовна грађа.

23 Рашчитавње се врши уз помоћ алата *Abby Fine Reader* или *DocWorks*. Када је у питању алат *Abby Fine Reader*, после аутоматског рашчитивања проверавају се само наслови и аутори, али не и комплетан текст. У плану је да се постепено и сви постојећи текстуални објекти ретроактивно претворе у рашчитани PDF.

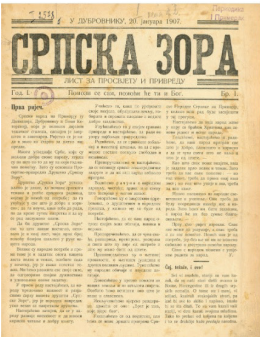
је излазила до 1867. године (она се приказује само као веб-бук). Како би се корисницима предочили услови коришћења²⁴ грађе у PDF формату и смањила ненамерна злоупотреба грађе, на почетку сваког PDF-а додате су странице које садрже правила о коришћењу. Линк ка PDF-у, који се налази као последњи на страници где је приказ објекта с метаподацима, отвара PDF у новом прозору. Корисник може да сачува PDF само уколико се сложи с условима коришћења који се приказују када се изабере опција за штампање или преузимање дигиталног објекта у горњем десном углу PDF прегледача (опција *Print* или *Download*).

Услови коришћења које је корисник у обавези да прихвати ако жели да преузме или штампа PDF

Приказ објекта у збирци *Периодике* значајно је измењен у односу на претходну Дигиталну НБС. За приказ доступних година уведена је временска линија. Избором године у простору испод ове линије отвара се нови прозор у коме су приказани месеци (уколико су означени на публикацији) и бројеви. Ту је наведен и укупан број дигитализованих бројева.

²⁴ Услови коришћења грађе се односе на све публикације у Дигиталној НБС, али су као додатне странице додате само на почетак PDF фајлова.

URN: [URN:NBN:RS:ND_F451FC482A27C79FA8B1749C5655BDDA](#)

Наслов
Српска зора : лист за просвету и привреду

Година
1907-1914

Издавач
Просветно-привредно друштво "Српска зора", Дубровник

Физички опис
31 ст: 36 ст

Језик
српски

Опис
Прилози: тир. или лат.: Од бр. 9 (1909) одговорни уредник Ђуро М. Марић; од бр. 1 (1911) управник листа Стјепан Кнежевић, одговорни уредник Ђ. Вукасовић; Од бр. 1 (1911) штампана Бокешке штампарије у Кот...

Види више
RDM

Право коришћења
Класификација
323.1(=163.41) (UDK)

Идентификатор
2787-5962 (ISSN)

COBISS-SR.ID
23381516

1907 1908 1909 1910 1911

дигитализовано: 146

1907 укупно бројева: 23

јануар фебруар март април мај јун јул август септембар октобар новембар децембар

1
бр. 1

Пример једног наслова из збирке *Периодика*

Из претходне Дигиталне задржали смо и презентовање садржаја на два писма српског језика као и на енглеском, на који се, осим основне навигације, преводе и описи збирки. Програмском дорадом омогућено је прављење страница и постављање метаподатака за оба писма српског језика и за енглески одједном, док је у старој Дигиталној било потребно сваку страницу правити засебно.

Један од великих изазова с којима смо се сусрели била је миграција постојећег садржаја са старог на нови сајт, с обзиром на огромну количину дигитализоване грађе, али и сасвим нови принцип њеног сортирања. Било је неопходно прегледати све збирке из претходне верзије Дигиталне, утврдити дупликате, упоредити их и одабрати боље верзије, а затим и направити мапирање према врсти грађе, односно, према пет основних збирки у новој Дигиталној. Инсистирали смо и на успостављању редирекције линкова са старе Дигиталне на нову, како бисмо избегли губљење података, да корисници који су сачували старе везе не би морали да траже грађу изнова, и да би грађа коју промовишемо на различитим локацијама (попут Европеане) остала доступна без додатних интервенција. Након извршене миграције, приступили смо тестирању линкова и утврђивању могућих пропуста.

ПОГЛЕД ИЗ УГЛА АДМИНИСТРАТОРА

Веома значајан фактор приликом развоја нове Дигиталне НБС било је и креирање једноставног радног окружења за администраторе како би се оптимизовао њихов рад. Услед тога, уведен је сасвим нови принцип додавања грађе и метаподатака. Метаподаци се како за претходну тако и за тренутну Дигиталну извозе из Cobiss-a у Comarc/B²⁵ (xml) формату, док се у обе верзије Дигиталне користи НЦД²⁶ шема метаподатака,²⁷ па је потребно извршити конверзију. У претходној верзији библиотекарџи су ручно покретали бројне скрипте за трансформацију метаподатака и користили различите програме (FileZilla, Putty, WinSCP), што је захтевало одређено знање, али и време. Тај поступак је сада аутоматизован. Осим тога, омогућено је додавање садржаја у два смера: од метаподатака до дигитализоване грађе и обрнуто. У оба случаја, могуће је додавање метаподатака за већи број дигиталних објеката. Тада је једино потребно водити рачуна о томе да се сви ти објекти налазе у оквиру једне од пет основних збирки Дигиталне. Када прво додајемо метаподатке, Дигитална врши раздвајање збирног записа у xml формату на појединачне записе. Метаподаци се конвертују у НЦД шему и за сваки запис се креира засебна страница с метаподацима и јединственим идентификатором (URN-ом), којој се онда придодaje и одговарајући дигитални објекат. Насупрот томе, када се прво додају дигитални објекти, онда се ручно праве странице за њих. Том приликом се такође аутоматски генерише URN, а затим се додаје дигитализована грађа. Касније се додају метаподаци (за један или више објеката). Они се с додатим дигиталним објектима повезују прављењем парова вредности Cobiss ID-а (из метаподатака) и URN-а (са странице где је постављен жељени дигитални објекат). На тај начин се успоставља веза између дигитализоване грађе и њених метаподатака. Овај принцип примењује се и када желимо да заменимо постојеће метаподатке новим, ажурираним.

Када смо размишљали о функционалностима које треба да буду доступне администраторима, имали смо у виду и потребу за што бржим и једноставнијим управљањем садржајем. Из тог разлога, поред опција за ефикасно додавање грађе, уведене су и опције за њено брисање, сакривање и груписање. Као што смо већ објаснили, грађа се у нову Дигиталну НБС смешта у 5 основних (физичких) збирки. Међутим, она се затим може комбиновати на разне начине у оквиру тематских и виртуелних

25 Tamara Butigan-Vučaji, „COBISS XML”, *Прејлед Националној центри за дигитализацију* 15 (2009), 1–7, preuzeto 25. 3. 2022, <http://elib.mi.sanu.ac.rs/files/journals/ncd/15/ncd15001.pdf>

26 Шема Националног центра за дигитализацију

27 „Preporuka formata meta-podataka za objekte digitalizovane nacionalne baštine”, http://www.ncd.org.rs/ncd_sr/standards/ncd_full_3_0.html

збирки. То се постиже захваљујући систему тагова односно јединствених ознака тематских и виртуелних збирки и њихових потколекција. Администратори имају могућност да на страници сваког појединачног дигиталног објекта додају таг једне или више збирки у којима дати објекат треба да се нађе. За додавање већег броја објеката одједном је иста опција доступна и на страницама сваке од пет основних збирки, где постоји могућност штриклирања жељених ставки.

Трећи фактор од значаја за администраторе су различити статистички подаци који се добијају применом различитих скрипти. Подаци као што су: укупан број објеката, број објеката по колекцијама, број виртуелних колекција, број PDF фајлова и веб-букова, али и једноставан извоз метаподатака по различитим категоријама (нпр. сви наслови периодике са Cobiss ID бројем и линком).

СТРУКТУРА НОВЕ ДИГИТАЛНЕ

Пет основних збирки (колекција) нове Дигиталне НБС су:

1. *Рукописи и књије,*
2. *Периодика,*
3. *Музика и звук,*
4. *Слике и*
5. *Карте.*

Увођењем ових основних збирки омогућено је систематично сортирање грађе. На тај начин је постигнуто да се сваки наслов поставља на Дигиталну само једном, па не долази до дуплирања, а унутар сваке од основних збирки може да се направи неограничен број виртуелних збирки, којима се промовишу доступни наслови и групише разнородна грађа према заједничкој теми.²⁸ Те виртуелне збирке се, у оквиру основних збирки, смештају у оквиру формалне или тематске потподеле. Формална потподела заснива се на типу грађе у ужем смислу, док тематска, као што сам назив говори, упућује на одређене издвојене теме. Осим тога, у кластерима с леве стране, доступно је додатно сужавање грађе према аутору, издавачу, години издања и језику публикације, а резултате сваке странице могуће је сортирати по наслову, аутору, месту и години издања, као и по најновије додатој грађи. За проналажење конкретног наслова или аутора доступне су основна и детаљна претрага. У детаљну претрагу могу се унети: наслов, аутор, издавач, опсег година, језик публикације и врста грађе.

²⁸ Идеја је да се основне колекције не мењају и не додају нове, али зато виртуелне могу да се додају по потреби.

У колекцији *Рукойиси и књиѣ* тренутно постоји 1.444 објекта, тј. наслова.²⁹
У формалној подели налазе се:

1. *Рукойисна књиѣ,*
2. *Шѣра шѣамѣана књиѣ и*
3. *Кѣшалоzi и библиоѣрафије.*

У тематској подели су:

5. *Срѣска књижевностѣ у 100 књиѣ,*
6. *Библиоѣекарствѣ,*
7. *Дечиѣ диѣиѣална библиоѣека и*
8. *Публикације о ЕУ.*

У колекцији *Периодика* има 217 објеката. У формалној подели налазе се:

1. *Календари, алманаси,*
2. *Рукойисна ѣериодика и*
3. *Сѣриѣ.*

У тематској подели су:

1. *Друшѣво, ѣолиѣика,*
5. *Књижевностѣ, уметѣностѣ, кулѣура,*
3. *Саѣира,*
4. *Илустѣровано, ѣоѣуларно, свакодневно,*
5. *Наука и*
6. *Сѣорѣ.*

Колекција *Музика и звук* има 645 објеката. У формалној подели има виртуелне збирке: *Шѣамѣане ноѣе* и *Музички рукойиси*, а у тематској су:

1. *Музичке ѣесмарице,*
2. *Кѣшалоzi издавачких куѣа,*
3. *Вирѣуелна бразда,*
4. *Комѣозиције ѣосвеѣене оѣварању НБС,*
5. *Лиѣурѣије и црквено ѣоѣање и*
6. *Звучне књиѣ.*

Колекција *Слике* састоји се од 4.014 објеката. У формалној подели су:

1. *Графике,*
2. *Разѣледнице,*
3. *Албуми,*
4. *Фоѣоѣрафије и*
5. *Харѣије од вредностѣи.*

²⁹ Сви подаци о броју објеката у збиркама су из марта 2022.

У тематској подели су виртуелне збирке:

1. *Светиојорска графика,*
2. *Београд,*
3. *Дунав,*
4. *Историјске шеме,*
5. *Порцелини,*
6. *Архитектура,*
7. *Народне ношње и народни мотиви,*
8. *Позоришни плакати,*
9. *Земун и*
10. *Дубровник.*

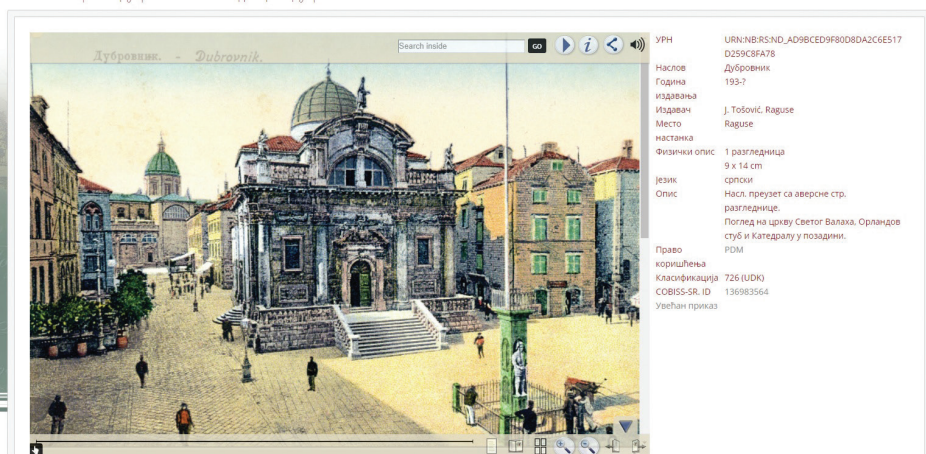
Пета колекција, *Карте*, тренутно садржи 139 објеката. Формална подела је на: *Планове и Атласе*, а у тематској подели су следеће виртуелне збирке:

1. *Београд,*
2. *Србија и*
3. *Регион.*

Према последњим подацима, у Дигиталној НБС постоји за сваки језик преко 85.000 страница, 6.459 наслова, 85 виртуелних колекција, 7 тематских колекција, 3.726 PDF докумената и укупно 1.065.293 слика, тј. дигитализованих страница.³⁰

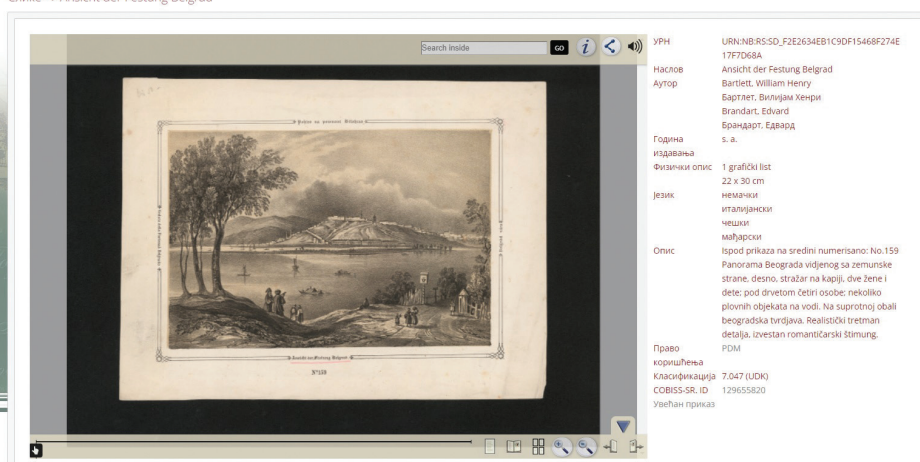
Посебну врсту виртуелних збирки чине издвојене тематске збирке, доступне на насловној страни Дигиталне. Најчешће су настале у склопу пројеката реализованих у сарадњи с Европеаном, али и услед других потреба за посебним истицањем грађе. За разлику од пет основних збирки, где је грађа груписана према врсти, код тематских збирки акценат је на заједничкој теми, па се могу комбиновати различите врсте грађе. На Дигиталној тренутно постоји седам оваквих збирки: *Велики рат*, *Дубровник*, *Индустријско наслеђе*, *Миграције кроз науку и уметност*, *Пољед на Дунав*, *Процвасти писмености* и *Соколски покрести*. Ове збирке су пребачене с претходне Дигиталне, изузев збирке *Дубровник*, која је прва тематска збирка креирана у новој Дигиталној. Од осталих се разликује и по томе што је, за сада, једина која није настала у оквиру пројеката с Европеаном. Обухвата десет књига из XVII и XVIII века, осам наслова периодичних публикација с краја XVIII и почетком XIX века и колекцију албума и разгледница која садржи 129 наслова.

³⁰ Подаци добијени 23. марта 2022.

Пример једне разгледнице из тематске збирке *Дубровник*

Виртуелне збирке омогућавају водитељима збирки да причају различите приче, а корисницима да лакше откривају доступан садржај. На пример, једна графика Дунава³¹ налази се у основној колекцији *Слике*, али и у виртуелним збиркама *Дунав* и *Графике*, као и у тематској збирци *Поглед на Дунав*.

Пример графике Дунава (на линку „увећан приказ“ може се погледати графика у новом прозору)

³¹ Дигитална Народна библиотека Србије, „Ansicht der Festung Belgrad“, https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_F2E2634EB1C9DF15468F274E17F7D68A

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Поред бројних иновација имплементираних у новој верзији Дигиталне НБС посвећени смо континуираном унапређењу система рада и корисничког искуства. С тим у вези, настојимо да пратимо светске трендове у струци и настављамо с усавршавањем начина презентовања дигитализованог садржаја. Постоји неколико идеја на које ћемо се усмерити у предстојећем периоду. На пример, с обзиром на то да се за текстуалну грађу на Дигиталну постављају рашчитани PDF-ови, следећи корак био би омогућавање претраге садржаја по пуном тексту. Осим тога, у плану је повезивање метаподатака и креирање базе аутора чија су дела доступна на Дигиталној. Размишљамо и о имплементацији IIIF³² стандарда за опис и приказ дигитализоване грађе, с обзиром на то да НБС већ ради на прилагођавању структуре Агрегатора за Европеану како би се омогућило достављање метаподатака партнерских библиотека које су већ имплементирале овај стандард Европеани.

32 „IIIF”, <https://iiif.io/>

1. Бутиган-Вучај, Тамара. „Дигитална народна библиотека Србије (ДНБС)“, *Прејлед Националној ценџра за дијитализацију* 1 (2003), стр. 40–42, <http://elib.mi.sanu.ac.rs/files/journals/ncd/1/d005download.pdf>
2. Бутиган-Вучај, Тамара. „Народна библиотека Србије на дигиталном путу“, *Бележница* 17 (2007), стр. 1014. <http://www.bibliotekabor.org.rs/2009/05/nbs-digitalni-put/>
3. Butigan-Vučaj, Tamara. „COBISS XML“, *Прејлед Националној ценџра за дијитализацију* 15 (2009), 1–7, preuzeto 25. 3. 2022, <http://elib.mi.sanu.ac.rs/files/journals/ncd/15/ncd15001.pdf>
4. Ињац, Весна. „Виртуелно путовање кроз српску баштину: дигиталне збирке Народне библиотеке Србије“, *Панчевачко читалиште* 10 (мај 2007), стр. 28–30, http://www.citaliste.com/casopis/pdf/Citaliste_br10.pdf
5. Mihajlović, Aleksandar [i dr.]. “An overview of and innovative perspectives for the Serbia-forum cultural heritage digitization project”, *Прејлед Националној ценџра за дијитализацију* 25 (2014), pp. 17–21, preuzeto 25. 3. 2022, <http://elib.mi.sanu.ac.rs/files/journals/ncd/25/ncd25017.pdf>
6. Mihajlović, Aleksandar [i dr.], “Serbia Forum – Digital Cultural Heritage Portal”, u *Proceedings of the 6th International Conferenc on Image and Signal Processing, ICISP 2014, Cherbourg, France, 30 June–2 July 2014*; pp. 265–271, preuzeto 25. 3. 2022, https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-3-319-07998-1_30.pdf
7. Народна библиотека Србије, „Народна библиотека Србије извештај о раду за 2003. годину“, стр. 3, 11, 20.
8. Народна библиотека Србије, „Народна библиотека Србије, Годишњи извештај о раду за 2004. годину“, стр. 23.
9. Народна библиотека Србије, „Народна библиотека Србије, Годишњи програмски извештај за 2007. годину“, стр. 5, 31.
10. Народна библиотека Србије, „Народна библиотека Србије, Годишњи програмски извештај за 2009. годину“, стр. 7.
11. Народна библиотека Србије, „Народна библиотека Србије установа културе од националног значаја, Извештај о раду за 2014. годину“, стр. 119–120.

12. Народна библиотека Србије, „Извештај о раду Народне библиотеке Србије у 2017. години“, стр. 41.
13. Народна библиотека Србије, „Извештај о раду за 2018. годину“, стр. 48.

*Nataša Petrović
Tatjana Domazet*

*National Library of Serbia,
Belgrade*

NEW DIGITAL REPOSITORY OF THE NATIONAL LIBRARY OF SERBIA:

A VIEW THROUGH A KEYHOLE

Summary

A long-term development plan and efforts to optimise work procedures and keep up with the latest trends in the area of cultural heritage and digitisation brought about the need to develop a new digital library platform of the National Library of Serbia. The new portal, Digitalna NBS, was developed following the idea of presenting digitised material in such a way as to suit the needs of contemporary users and offer improved functionalities and a new visual identity. The material is presented in a completely new way since the previous method often resulted in duplicate objects and made it difficult to discover new content due to it not being grouped properly. On the other hand, the new software has also simplified the process of adding new digital objects and metadata thereby facilitating everyday work.

Keywords: digital library, metadata, digitisation, NLS

РАДОВИ ВАТРОСЛАВА БЕКОВИЋА У НАРОДНОЈ БИБЛИОТЕЦИ СРБИЈЕ

Драјана Панџелић Ђукић
Народна библиотека Србије,
Београд

УДК: 75.071.1 Бековић В.
027.54:73/76(497.11)

Сажетак

У тексту је описано четрнаест цртежа и четири литографије Ватрослава Бековића који се чувају у Графичкој збирци Посебних фондова Народне библиотеке Србије. Овај ликовни опус представља сведочанство о уметнику који се игром судбине нашао у Кнежевини Србији и којем су ратне околности намениле да путује по Србији и бележи пејзаже, слике ослобођених предела као и места на којима су се одиграли ратни сукоби током Другог српско-турског рата. Реч је о уметничким документима с приказима ондашње Србије виђене кроз призму уметника који је, осим доприноса ратном цртежу и литографији, у овом опусу показао и своје умеће у изради нацрта за свечане војне нараменице.

Кључне речи: Народна библиотека Србије, Графичка збирка, Ватрослав Бековић, ратни цртеж, ратна литографија, еполете

У Графичкој збирци Посебних фондова Народне библиотеке Србије налази се опус радова Ватрослава Бековића (Загреб, 15. јула 1846 – Београд, после 1894),¹ који чине четири литографије и четрнаест цртежа оловком, од којих је три у комбинованој техници с акварелом. Њих су на чување Библиотеци оставили Јосиф² и његов син Анастас Мајзнер, који су обележили 56 година континуитета и развоја Народне библиотеке Србије.³

Мало се зна о животу Ватрослава Бековића пре доласка у Србију. О њему је писала Вања Краут, која је као извор за биографске податке о уметнику навела његову унуку Олгу Глигоријевић из Београда,⁴ а захваљујући томе што је Бековић радио као чиновник при Војном министарству Краљевине Србије, остала су забележена и његова сведочења.⁵ Тако знамо да је рођен у Загребу,⁶ од оца Павла и мајке Терезије, где је завршио три разреда основне школе и шест реалке и да је две године „слушао технику”.⁷ Три и по године учио је живопис на академији у Венецији, а потом још две у Фиренци, а изгледа и да је једно време боравио у Бечу где је учио архитектуру и медицину.⁸

1 Трагајући за годином Бековићевог рођења и смрти, крећемо се у распону од дванаест, односно десет година. По подацима из Народне енциклопедије српско-хрватско-словеначке, Бековић је рођен 1834. године, а преминуо 1885. године (Станоје Станојевић, *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, књ. 1, А–З (Нови Сад: Будућност; Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2001), 142). На полећини цртежа Мајданпека (Гр 825) година рођења уметника наведена је 1842, а 1894. година његове смрти. Узмемо ли као најмеродавнију годину ону која је навођена у званичним документима Министарства војног и изјаву Бековићеве унуке Олге Глигоријевић, коју је навела Вања Краут а која се помиње и у *Српском биографском речнику*, Бековић је живео и стварао од 1846. до 1894. године. (Види: *Књига личних и службених односа административних чиновника и војних љисара и официра Главне Генералштаба за 1883. годину*. Војни архив, п 14, к22, ф1 св 3; В. Краут, *Црљежи српских уметника 19. века (1800–1900. г)* (Београд: Народни музеј, 1974), 29; *Српски биографски речник* књ. 1, А–Б (Нови Сад: Матица српска, 2004), 465 (В. Ристић, аутор чланка)).

2 На полећини цртежа Гр 826 и Гр 827 уз име аутора прибележено је да су оба ова цртежа својина Јосифа Мајзнера.

3 Изузетно образовани, љубазни, савесни и посвећени библиотечком послу, помињу се као „темељи и стубови, на којима је лежала цела библиотека”. Јосиф (1828. Сушица, Чешка – 1893. Београд), познати чешки емигрант, на предлог Стојана Новаковића примљен је 1869. године за помоћника библиотекара Народне библиотеке Србије, и ту је остао 24 године, све до своје смрти. Као помоћник библиотекара одржавао је „континуитет установе и носио главни терет у вођењу њених послова.” Његов син Анастас (1863. Тулча, Добруца – 1930. Београд) од 1887. је 14 година радио као библиотечки приправник, да би од 1901. до 1925. био постављен за руковоца. (Михаило Подолски, *Два Мајзнера: (прилој за историју Народне библиотеке у Београду)* (Београд: [б. и.], 1941) стр. 1, 4, 5, 7; Мираш Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду* (Београд: Народна библиотека, 1960), стр. 128, 130).

4 Краут, *Црљежи српских уметника 19. века (1800–1900. г.)*, 29.

5 Документа о свом школовању Бековић није имао када су 1883. године прибележени ови подаци. *Књига личних и службених односа...*, Војни архив, п 14, к22, ф1 св 3.

6 У Загребу није сачуван траг о његовом одрастању, школовању, а ни потоњем контакту с уметницима и интелектуалном елитом хрватске престонице. Колико је гђа Дубравка Петек, водитељка збирке *Agriabiensia* у Библиотеци града Загреба успела да утврди, презиме Бековић тамо више не постоји, а за раздобље Бековићевог живота у Загребу нема података, бар не у јавно доступној грађи. Није обрађен у њиховој литератури, нити је оставио траг ни као уметник ни као појединац. Преписка с ауторком од 15. и 18. 9. 2020. године.

7 *Књига личних и службених односа...*, Војни архив, п 14, к22, ф1 св 3.

8 Миодраг Рогич. „Ватрослав Бековић, ратни сликар у српско-турском рату 1877–1878”, у: *Лесковачки зборник*, књ. 41 (2001), 241.

Желео је Бековић да неко време борави и у Русији,⁹ где је кренуо давне 1872. или 1873. године Дунавом, али га је болест зауставила у Кнежевини Србији. Ту је убрзо почео да ради и оформио породицу. Као учитељ цртања и краснориса радио је у Неготинској полугимназији у периоду од 1873. до 1879. године,¹⁰ а његово ликовно стваралаштво обележено је духом реализма, мада се попут својих савременика бавио и сакралним сликарством за које је било значајно више поруџбина.¹¹ Године 1875. оженио је Милеву, ћерку неготинског трговца Стеве Хаџимилојевића, с којом је касније добио сина и три ћерке,¹² а већ наредне године затекао га је српско-турски рат, па је током ратне 1876. године био ангажован при Крајинском бригадном штабу Народне војске, а у време примирја „вршио је дужност управника барутних магацина”.¹³ Пред Други српско-турски рат прекомандован је на дужност инжењерског официра за подизање утврђења у тврђави Фетислам (Кладово), да би у Другом рату једно време скицирао борбе на бојном пољу у Ак Паланци (Бела Паланка) и Пироту,¹⁴ а након заузећа Пирота градио је тријумфалне капије и припремао ко-нак за „Његово величанство”.¹⁵ Тај боравак у Пироту је прекинут када је Бековић позван у Врховну команду ради скицирања осталих борби и пре-дела на „новодобијеном земљишту”.¹⁶ У Главни ђенералштаб преведен је 1879. године за „контрактуалног дијурнисту” (дневничар) за цртање рат-них слика,¹⁷ а од 13. марта 1883. године радио је као писар I класе при Министарству војном, где је остао до 1894. године.¹⁸ Исте године Ватро-слав Бековић је и преминуо.

9 Краут, *Црпјежи српских уметника 19. века (1800–1900. и)*, 29.

10 *Календар са шемаџизмом Књажества Србије*: за године од 1873. до 1879.

11 Уметници српског реализма стварали су дела на којима је њихово интересовање усме-рено на садашњост, на сцене и људе из савременог живота, на пределе у којима ти људи живе... међутим били су усмерени и на црквене композиције за које је ипак било највише поруџбина. (Дејан Медаковић, *Српски сликари XVIII–XX века: ликови и дела* (Нови Сад: Матица српска, 1968), 220.) На простору Неготинске крајине оставио је Бековић иза себе: иконе за иконостас цркве у Јабучковцу, а ту је осликао и иконе за владарски и архијерејски трон; тронове старе Цркве Рођења Пресвете Богородице у Неготину; икону Светог Саве српског из старе неготинске цркве на којој је сачуван и потпис „ВАТРОСЛАВ БЕКОВИЋ / академички живописец / 1873.”; икону Светог Стефана Дечанског из 1890. године у Цркви Св. Николе у Видровцу (Види: Ненад Макуљевић, прир. *Сакрална топографија Неготинске крајине* (Неготин: Музеј Крајине, 2012), 24, 49, 79, 149).

12 Књића личних и службених односа виших и нижих официра Главног Ђенералштаба за 1889. годину, Војни архив, п 14, к22, ф1 св 7.

13 Књића личних и службених односа ..., Војни архив, п 14, к22, ф1 св 7.

14 Исто.

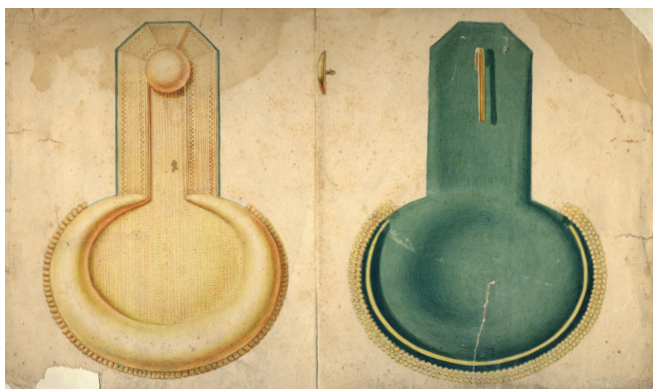
15 Исто.

16 Књића личних и службених односа..., Војни архив, п 14, к22, ф1 св 3.

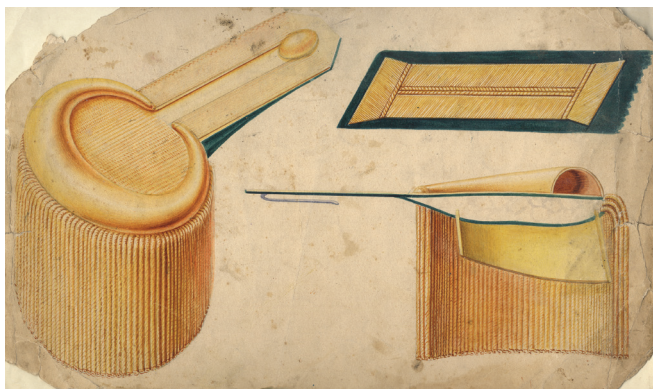
17 Књића личних и службених односа..., Војни архив, п 14, к22, ф1 св 7.

18 Књића личних и службених односа..., Војни архив, п 14, к22, ф1 св 3. (Од 1884. до 1894. годи-не радио је у: Инжењерско-техничком одељењу Министарства војног, Војно-географском одељењу Главног Ђенералштаба и у Артиљеријско-техничком одељењу Министарства војног (*Календар са шемаџизмом Књажества Србије*: за године 1884–1894)).

Имајући у виду Бековићево образовање и овај ангажман при Војном министарству, није необично да се међу његовим радовима које баштини Народна библиотека Србије нађу два нацрта за свечане војне нараменице (*Нацрт за еполете 1* и *Нацрт за еполете 2*).¹⁹ Оба нацрта приказују модел парадне еполете виших и нижих официра. Израђена су у комбинованој техници цртеж и акварел на папиру димензија 22 x 34 cm. На једном нацрту представљен је приказ с доње и горње стране еполете, а на другом по-дужни пресек, њен приказ у перспективи, као и јака за мундир.

Сл. 1: Ватрослав Бековић, *Нацрт за еполете 1*, 1882?

Сл. 2: Ватрослав Бековић, *Нацрт за еполете 2*, 1882?

¹⁹ Сигнатуре Гр 717 и Гр 718.

Бековићев пример свечане златне нараменице нема ознаке чина. Дршка је засечена на крајевима и оперважена златним ширитом. Горе је метално жуто испупчено дугме, с иглицом с доње стране која је служила да се еполета причврсти за мундир. Поље еполете испуњено је златном тканином, а ивица круга опточена златним оковом у виду полумесеца. С доње стране еполете је зелена чоја која је око дршке мало испуштена. Око круга нараменица има танких златних раздвојених реса, карактеристичних за еполете виших војних официра.²⁰

Како ова два Бековићева нацрта одговарају опису парадних еполета и јаке на мундиру официра, наведеном у Указу о новој униформи донетом крајем 1882. године,²¹ могуће је да је Бековић као већ афирмисан уметник, притом и војни упосленик, учествовао у изради решења ових војних ознака. У складу с тим, могло би се претпоставити да су они настали непосредно пре доношења Указа.²²

Нешто раније, Географско одељење Генералштаба у Београду издало је неколико Бековићевих литографија.²³ Четири се налазе и у Народној библиотеци Србије и представљају трајно уметничко сведочанство, документе о збивањима на превоју Св. Никола, на Равном Вучју и на простору Велике и Мале Копашнице у време Другог српско-турског рата (*Борба на Св. Николи*,²⁴ *Борба на Равном Вучју*,²⁵ *Борба на Великој и Малој Копашници*²⁶ и *Турци пошиснувши са Копашнице најуштају Грделички шеснац*²⁷). Литографије су истих димензија приказа 30 x 48 cm, а на маргинама се налазе њихови називи, податак о издавачу и забрани умножавања.

20 Душан Бабац, „По шајкачи су нас препознали“, *Одбрана: Гласило Министарства одбране Србије и Црне Горе*, год. 10, бр. 222, (2014) Униформа српске војске, специјални прилог 113: 5, 6.

21 Душан М. Бабац, *Војне ознаке у Србији 1845–1945*. (Београд: Службени гласник, 2014), 29.

22 Највероватније настале 1882. г. јер одговарају опису еполета нових униформи за које је Указ донет 1882. године (Бабац, Душан М. *Војне ознаке у Србији 1845–1945*. Београд: Службени гласник, 2014).

23 Само је за литографију *Борба на св. Николи* позната година издања (1880) јер је уметник назначио приликом израде, а за остале се може претпоставити да су настале у истом периоду.

24 Сигнатура Гр 19.

25 Сигнатура Гр 18.

26 Сигнатура Гр 17.

27 Сигнатура Гр 16.

Сл. 3: Ватрослав Бековић, *Борба на Св. Николи*, 1880.

Сл. 4: Ватрослав Бековић, *Борба на Равном Вучју*, 1880?

Сл. 5: Ватрослав Бековић, *Борба на Великој и Малој Койашници*, 1880?

Сл. 6: Ватрослав Бековић, *Турци пошиснуши са Кошашице најушћају Грделички теснац, 1880?*

*Борба на Св. Николи*²⁸ једина је сигнирана литографија. Иницијали уметника „В. Б.“ налазе се у доњем десном углу, а у првом плану у средини, на попречном пресеку дебла покривеног снегом, забележено је и: „Литх. В. Бековић 1880.“ Литографија је настала две године након акције заузећа теснаца Св. Никола, и својим постојањем учествује у даљем меморисању догађаја. Тог 7. децембра 1878. године када су се, након свега сат времена борбе, својим јунаштвом истакли I и II батаљон Књажевачке бригаде II кл. под командом капетана Глише Франића,²⁹ ослобођен је теснац на путу од Књажевца ка Старој планини и доле до Загорја, што је омогућило нашој војсци даљи несметани пролаз.

Годину дана раније, 22. децембра 1877. године, у селу Вучје, у Поречју, десио се народни устанак који је предводио Владимир Влајко Стојановић и који се заједно с устаницима затворио у Дилавер-бегову кулу,³⁰ где је сачекао Турке. Уз подршку Арбанаса, Турци су их у више наврата позивали на предају, покушавали да се пребаце преко бедема куле међу устанике, чак палили околне куће и улазну капију, међутим, на крају су се, након целодневне борбе и неколико узалудних јуриша, повукли.³¹ Сећање на овај сукоб Бековић је сачувао на литографији *Борба на Равном Вучју*,

28 „Место Свети Никола налази се на једном седлу, између брда, на путу Књажевац – Стара планина – Загорје, названо по цркви Светог Николе која се налази у непосредној близини.“ Никола П. Илић, *Ослобођење Јужне Србије: 1877–1878* (Београд: Слобода, 1977), 39.

29 Оперативно одељење Врховне команде, *Раш Србије са Турском за ослобођење и независност 1877–78. године: (са две карте)*, Београд: Врховна команда српске војске, 1879, 7–8.

30 Дилавер-бег је био месни спахија. Последњих година турске владавине је живео у Врању, а у село Вучје је долазио три до четири пута годишње, где се налазила његова двоспратна кула, окружена каменим бедемом с пушкарницама. (Никола П. Илић, *Ослобођење Јужне Србије: 1877–1878*, 133)

31 Народни устанак у Поречју су организовали Коле Рашић и Владимир Влајко Стојановић. Стојановић је рањен током сукоба у Вучју, 22. децембра 1877. године (Никола П. Илић, *Ослобођење Јужне Србије: 1877–1878*, 131, 133–135).

приказавши моменат када Турци пале ватру лево, крај улазне капије Дилавер-бегове куле, у нади да ће то устанике изазвати на предају, међутим, устаници узвраћају жестоко.

Када се 8. и 9. јануара 1878. године десио сукоб код Копашнице,³² на веома неприступачном терену покривеном снегом, наша је војска снажно потиснула турску, а Бековић је то прибележио у цртежу па у литографији. Међутим, Љиљана Константиновић помиње Бековићеве литографије *Турци пошиснувши са Копашнице наишшају Гргелички ше-снац и Борба на Великој и Малој Копашници* као радове који заостају за оригиналним скицама из Историјског музеја Србије,³³ а један од разлога за то би могло бити и што је, како иста ауторка наводи, графика, која је током 19. века потиснута фотографијом и олеографијом, углавном давала радове слабијег квалитета.³⁴ Ипак, графика је и даље досезала до народа који је као један од носилаца сећања чувао од заборава значајне догађаје и личности наше историје.

Бековићеви цртежи и скице, који су настајали на просторима ратних сукоба, служили су да што верније илуструју извештаје с фронта. На њима је уметник бележио текстуалне податке о колориту окружења, о трупима, погинулим војницима, итд., што је омогућило да при накнадној изради графике начини адекватан одабир униформе, оружја и сл. Овако настале, ове графике, иако су наизглед само реконструкције догађаја, јесу уметничко сведочанство једног периода наше историје. На њима Бековић фигуре лишава индивидуалних карактеристика, па их визуелно одређују униформе и ратни атрибути. Тек по којим реторичким гестом уметник нам открива комуникацију међу актерима сцена, попут позива на јуриш фигуре у првом плану, с високо уздигнутим мачем у једној и пушком у другој руци, на литографији *Борба на Равном Вучју*, а пејзаж је ту да актерима догађаја пружи што вернији, реалистичнији простор, било да је реч о дубоком снегу који је додатно отежавао борбу на Великој и Малој Копашници или високим бедемима Дилавер-бегове куле с које устаници бране своје уоприште.

32 Сукоб на простору Копашнице десио се 8. и 9. јануара 1878. године, а командант Шумадијског корпуса у извештају Врховној команди тим поводом наводи: „Са војничким задовољством, гледао сам са центрума бојнице, стално и смело наступање наших стрелаца и потпора, које су постепено придолазиле у правцу преко села Горње Копашнице па уз брдо на лево турско крило наступале, не мотрећи на доста велики снег, на узбрдицу, на чистину, на честу пушчану ватру и на заклонитост турског положаја, јер су висови њихови обрасли доста честом шумом и само се чула пуцњава и уобичајена дрека Арнаута. С наше пак стране заорило се од времена на време сложено 'ура', па се после ћутећи ишло напред, што је био један од сигурних знакова поуздања у себе, какво имају војници навикнути боју и ватри.“ (Оперативно одељење Врховне команде, *Рат Србије са Турском за ослобођење и независност 1877–78. године...*, 119)

33 Љиљана, Константиновић, *Графика XIX века као историјски извор*, Београд: Српска академија наука и уметности, 1985, 50.

34 Исто, 49.

Од четрнаест Бековићевих цртежа из Графичке збирке Народне библиотеке Србије, како је већ поменуто, на два су приказани нацрти за еполете, а преостали цртежи настали су током или непосредно након Другог српско-турског рата и представљају сведочење уметника о ослобођеним пределима или местима на којима су се десили ратни сукоби. Изведени су графитном оловком на папиру приближно истих димензија (15 x 23 cm), неки су пагинирани,³⁵ али та нумерација не иде у континуитету, негде се појављују две, чак три различите па их је тешко пратити, а неки носе и текстуалне белешке у сврху додатног појашњења, колорита, временске и просторне одреднице итд. Рађени су на лицу места, попут својеврсних портрета предела, неретко на брзину и истина неки без већих стваралачких амбиција, највероватније из разлога што Бековић није имао довољно времена да се посвети мотивима на исти начин.

Сл. 7: Ватрослав Бековић, *Пејзаж No 41*, 1878.

Сл. 8: Ватрослав Бековић, *Пејзаж No 40*, 1878.

³⁵ На појединим радовима има чак и до три различите нумерације (Гр 713).

Сл. 9: Ватрослав Бековић, *Пејзаж No 31*, 1878.

Брзим и хитрим потезима настали су *Пејзаж No 41*,³⁶ *Пејзаж No 40*,³⁷ и *Пејзаж 31*,³⁸ 1878. године. Могло би се чак претпоставити да је на прва два цртежа представљена иста грађевина или пак исти тип једнобродне грађевине с бочним апсидама, само из различитих углова и с различите удаљености. ПUTEЉак с дрворедом, на *Пејзажу No 41*, води нам поглед ка поменутој грађевини смештеној у подножју брда, а ту и тамо, међу разиграним линијама у нејасним формама иза дрвореда, разазнају се и Бековићеве белешке о бојама. На другом цртежу *Пејзаж No 40* уметник је грађевину посматрао с мање удаљености и она сада готово личи на једнобродну цркву с петостраном бочном апсидом. Ови пејзажи одају утисак тек рођене идеје, ухваћене на брзину, готово у даху, но ипак с нешто више пажње него скица сеоског дворишта на *Пејзажу 31*.

Сл. 10: Ватрослав Бековић, *Појед са јужне стране цркве*, 1878.

³⁶ Сигнатура Гр 713.

³⁷ Сигнатура Гр 715.

³⁸ Сигнатура Гр 716.

Сл. 11: Ватрослав Бековић, *Једносйрашне куће са доксаџом*, 187?

Без обзира на то да ли је Бековић своје мотиве бележио на брзину или им се посветио с више пажње, у овим радовима примећује се његова наклоност ка архитектури. Његово око готово да је тражило мотиве које у себи носе неку архитектонску грађевину било да је реч о рушевини обраслој у траву, кући као носиоцу мотива или маленом насељу. У тачно постављеној перспективи, Бековић је лаким и динамичним потезима оловке или четке удахнуо живот тим грађевинама и готово да позива посматрача да домашта о животу скривеном иза њихових зидова. Тако нам и на пејзажу *Пољед са јужне сйране цркве*,³⁹ на ком упркос траговима текста не постоји конкретнија назнака о локацији, отвара поглед ка кућама у два хоризонтална плана и брду које доминира тим призором. Овим нас Бековић враћа у давну 1878. годину,⁴⁰ у предео испуњен неком пријатном тишином, сличном оној коју носи цртеж *Једносйрашне куће са доксаџом*,⁴¹ на ком је у маленом формату (димензије 8 x 12 cm) приказао имућнију варошку кућу с доксаџом, двориштем и оградом која једним својим делом излази на улицу.⁴²

³⁹ Сигнатура Гр 830.

⁴⁰ Захваљујући подацима с полеђине пејзажа знамо да је настао 1878. године.

⁴¹ Сигнатура Гр 824.

⁴² О старим варошким кућама види: Дероко, *Фолклорна архитџекџура у Југославији*, Београд: Научна књига, 1964, 45–48.

Сл. 12: Ватрослав Бековић, *Мајданџек*, 187?

Сл.13: Ватрослав Бековић, *Мајданџек*, 187?

С више пажње, вешто изведеним плановима с перспективом и валерима, уметник је на два цртежа дочарао аутентичан изглед *Мајданџека*.⁴³ Тарабе дефинишу дворишта унутар којих су куће с кровом на две или четири воде и помоћни објекти, а све то оплеменењено је богатом вегетацијом. На једном цртежу,⁴⁴ у доњем десном углу, изгледео, готово утиснут оловком, разазнаје се потпис уметника „В. Бековић” (сл. 12). На другом, тачан геометријски цртеж архитектуре и лирски рукопис растиња откривају нам реалисту с много сликарског осећаја. А празна воловска запрега, доле десно, уводи нас у атмосферу напуштености и одаје утисак као да ту нема човека који би их, тако упрегнуте, повео негде у поље.

⁴³ Сигнатуре Гр 829 и 825.

⁴⁴ Сигнатура Гр 829.

Сл. 14: Ватрослав Бековић, *Пирот*, 187?

Сл.15: Ватрослав Бековић, *Развалина старог српског манастира код Куршумлије*, 1878.

Цртежом *Пироша*⁴⁵ доминира тврђава као његово препознатљиво обележје. У време ратних сукоба на Ак-Паланци и Пироту, Бековић је послат на бојиште да скицира борбе, међутим, ова готово груба скица пиротске панораме могла је настати и по ослобођењу Пирота, 16. децембра 1877. године⁴⁶ с обзиром на то да је Бековић ту остао још неко време и да је ангажован око подизања тријумфалних капија и припреме конака за Његово величанство.⁴⁷ Над цртежом је оловком забележено: „Пирот“, и то исписивање локацијских података на радовима било је у функцији верне илустрације извештаја с терена и као податак је видљив на неколико цртежа. Тако и на

45 Сигнатура Гр 826.

46 Оперативно одељење Врховне команде, *Раш Србије са Турском за ослобођење и независност 1877–78. године...*, 16.

47 *Књига личних и службених односа...*, Војни архив, п 14, к22, ф1 св 7.

цртежу *Развалина сѣарої срїскої манасѣира код Куршумлије*,⁴⁸ на којем нам уметник отвара поглед ка архитектонским остацима с лучним пролазом, фланкираним с два олистала стабла и фрагментима зидне декорације, у доњем десном углу читамо: „Код Куршумлије”.

Оно што је заједничко овим радовима јесте осећај напуштености и тихог интимног доживљаја природе, која нам говори о својој постојаности упркос ратној стихији која је туда прошла. Лишени су људске фигуре и било какве назнаке да се ту, у неком моменту, збило ишта од оног што ратни сукоб носи са собом. С друге стране, на наредна три цртежа, своје уметничке белешке обогатио је Бековић текстуалним подацима који нам дају датуме и места где су вођене борбе, датум када је цртао мотив, место страдања одређених лица и сл.

Сл. 16: Ватрослав Бековић, *Јуриш на Чеврљућу 18. 1. 1878. год.*, 1878.

Сл.17: Ватрослав Бековић, *Љуши дол: место где је био пред непријатељем кавешан*, 1878.

48 Сигнатура Гр 828.

Сл. 18: Ватрослав Бековић, *Развалина старе српске цркве код Куршумлије*, 1878.

Тако је на грубој скици бојишта, којим доминира брдо Чеврљуга, *Јуриш на Чеврљују 18. 1. 1878. год.*⁴⁹ чак на два места уметник забележио: „Јуриш на Чеврљугу 18/1 878. год“, а испод: „Београдска бригада и добровољаци“, као и нечитак текст уз датум „26/9 878. год.“. Вероватно је да је тог 26. септембра Ватрослав Бековић посматрао и прибележио место на коме се месецима раније одиграо јуриш на Чеврљугу, на брдо које је било кључ турског положаја при ослобођењу Врања, те је тако одлучено да се пробој ка Врању свим снагама изведе управо на том месту. Датум када је уметник документовао локацију на којој се десио ратни сукоб прибележен је и на цртежу *Љуши дол: место где је био пред непријатељем кајешан*.⁵⁰ 9. новембра 1878. године Бековић је скицирао место погибије неименованог капетана, на пропланку са стаблима међу којима се налазе две брвнаре. Оба ова пејзажа, уз сазнање о догађајима који су се збили на тим локацијама, те о разлогу због којих их је Бековић бирао за своје мотиве, постају уметнички документ самог догађаја.

Исто је и с цртежом *Развалина старе српске цркве код Куршумлије*,⁵¹ на коме је прибележен податак о страдалницима чије су главе непријатељи натакли на коље.⁵² У средишту композиције приказани су остаци

49 Сигнатура Гр 714. Јуриш на Чеврљугу се десио 18. јануара 1878. године, када га је и освојио II Грузански батаљон с добровољцима. (Оперативно одељење Врховне команде, *Раши Србије са Турском за ослобођење и независност 1877–78. године...*, 128.)

50 Сигнатура Гр 712.

51 Сигнатура Гр 827.

52 Тај немили догађај збио се 25. децембра 1877. године у околини Куршумлије и помиње се у извештајима и вестима Оперативног одељења Врховне команде. „Међу погинулима био је и храбри поручник Сима Петровић, командант Студеничког батаљона, познат са своје храбрости и одважности из прошлог рата... Његово мртво тело нађено је касније без главе и одела, али по казивању војника, који су близу њега за време борбе били, може се поуздано веровати да је он.“ (Оперативно одељење Врховне команде, *Раши Србије са Турском за ослобођење и независност 1877–78. године...*, 128.) Осим поменутог Симе Петровића, у

средњовековне цркве, изнад које је забележено: „Развалина старе србске цркве код Куршумлије“, а лево испод налази се и датум настанка цртежа „25/10 878. год.“. Око цркве и испред ње назначено је гробље омеђено тарабом, а крај гробља, уметник је исписао: „34 главе без тела“, а нешто ниже: „Само тело Симе Петровића поручник“, и испод: „Главе: поручника: Милана Петровића“ и „Владимира Машића“. Иако је на први поглед но-силац мотива на овом цртежу „развалина старе цркве“, приказана у свој својој лепоти кратким и живописним линијама, *Развалина старе српске цркве код Куршумлије* је примарно документ о страдању наших војника као и ужаса којем су били изложени.

У време ратних сукоба с Турцима, крајем осме деценије 19. века, захваљујући новинарству и улози коју су имали ратни извештачи, те њиховим радовима објављиваним у новинама, најшира јавност је била у прилици да види ратне призоре који су настајали на лицу места, попут оних које је стварао Стева Тодоровић.⁵³ Такође, до великог броја људи допирале су и литографије, с тим да су оне настајале као својеврсна реконструкција догађаја, па иако не доприносе историјској истинитости у мери у којој доприноси цртеж настао на лицу места, и оне су незаобилазна спона ка одржању меморије самог рата.

И графика и цртеж су својеврсни носиоци информација који имају поред уметничке и документарну вредност, а при недостатку писаних трагова, овај ликовни опус може представљати готово незамењиве изворе сазнања. Као трајни уметнички документи незаобилазни су при истраживању епохе, а свој допринос ратном цртежу и литографији дао је и Ватрослав Бековић, којег су ратни сукоби дочекали на месту неготинског учитеља цртања и краснописа. Не постоји траг да је он активно учествовао у борбама, али сведочанство о тим немилим догађајима сачувао је у својим радовима како током рата тако и након њега. С једне стране, Бековић је морао одговорити захтевима војне команде, а с друге, као реалиста, имао је прилику да путује по нашим крајевима и на лицу места бележи призоре које ће касније користити и као припремне мотиве за израду литографија. Сви ти цртежи били су у функцији документовања локација на којима су се догодили ратни сукоби и ослобођених предела након тих сукоба.

вестима с бојног поља од 9. јануара 1878. године стоји да „...Све те главе беху поскида-не са тела, па натакнуте на коље! Међу овима главама познадосмо главу поручника Ми-лана Петровића и потпоручника Владимира Машића, поред глава још двадесет и четири војника српска!“ (Исто, 160.)

⁵³ Његова уметничка активност током 1877. и 1878. године била је везана за израду репор-терских белешки с ратишта. Никола Кусовац и др, *Штеван Тодоровић: 1832–1925* (Београд: Народни музеј; Нови Сад: Галерија Матице Српске, 2002), 53.

Како смо видели у овом опусу из Народне библиотеке Србије, већина Бековићевих цртежа су заправо интимни доживљаји предела, ослобођени људске фигуре или било каквог догађаја који би нарушио тај мир. Додатно значење неки од њих су добили исписивањем појединих текстуалних података који их чине местима ратних сукоба и страдања војника. Чак је и лепота *Развалине старије српске цркве код Куршумлије*, чији су звоник и централни део оживљени луковима и кратким хитрим потезима оловке, те околним растињем, скрајнута писаним подацима уметника који добијају примарни значај. Осим тога, из појединих Бековићевих цртежа, захваљујући текстуалним подацима сазнајемо и време када су настали призори на њима (*Љући дол: место где је био пред непријатељем каиешан...*), њихове локације (*Пирош...*) или колорит окружења (*Пејзаж No 41*).

Сви текстуални подаци на цртежима, било да је реч о војним трупима, страдалим војницима, локацијама итд. помагали су уметнику при накнадној изради литографија. Међутим, те литографије су у извесној мери заправо реконструкција догађаја и у себи носе и личну интерпретацију аутора. Оно што је значајно како за литографије тако и за цртеже из Графичке збирке Народне библиотеке Србије јесте да су настали у спомен на јуначке подвиге наше војске и да је њихов значај у томе што представљају уметничко сведочанство о пределима које је уметник походио у циљу сећања и слављења крајњег исхода рата. Овај ликовни опус представља уметнички документ једног времена, с призорима ондашње Србије виђене кроз призму Ватрослава Бековића, чији су живот и рад, осим спорадичног помињања у литератури, остали у сенци великана наше уметности 19. века (Тодоровића, Јакшића, Крстића, Радонића).

Иза себе, Ватрослав Бековић оставио је шаренолик ликовни опус: пејзажа, портрета, икона, нацрта за еполете, ратних бележака, диплома,⁵⁴ и нешто мање архитектонских дела. Највећи део његовог стваралаштва чува се у приватном власништву и у музејским збиркама.⁵⁵

54 Израдио диплому певачког друштва Станковић (Станоје Станојевић, *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, књ.1, А–3, (Нови Сад: Будућност; Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића, 2001) 142).

55 Миодраг Рогић, „Ватрослав Бековић, ратни сликар у српско-турском рату 1877–1878”, у: *Лесковачки зборник*, бр. XLI (2001), 241. Српски биографски речник књ. 1, А–Б, Нови Сад, 2004. стр 465 (В. Ристић, аутор чланка).

1. Станојевић, Станоје. *Народна енциклопедија српско-хрватско-словенацка*, књ.1, А–З. Нови Сад: Будућност; Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2001.
2. *Књига личних и службених односа административних чиновника и војних писара и официра Главног Генералштаба за 1883. годину*. Војни архив, п 14, к22, ф1 св 3.
3. Краут, Вања. *Цртежи српских уметника 19. века (1800–1900. г.)*. Београд: Народни музеј, 1974.
4. Краут, Вања. *Историја српске графика од XV до XX века*. Горњи Милановац: Дечје новине, 1985.
5. *Српски биографски речник књ. 1, А–Б*. Нови Сад: Матица српска, 2004.
6. Подољски, Михаило. *Два Мајзнера: (прилог за историју Народне библиотеке у Београду)*. Београд: [б. и.], 1941.
7. Кићовић, Мираш. *Историја Народне библиотеке у Београду*. Београд: Народна библиотека, 1960.
8. Рогич, Миодраг. „Ватрослав Бековић, ратни сликар у српско-турском рату 1877–1878”, у: *Лесковачки зборник*, књ. 41 (Лесковац: Народни музеј, 2001),
9. *Календар са шематизмом Књажевства Србије: за године од 1873. до 1879.*
10. Макуљевић, Ненад, прир. *Сакрална топографија Нетошинске крајине*. Неготин: Музеј Крајине, 2012.
11. Медаковић, Дејан. *Српски сликари XVIII–XX века: ликови и дела*. Нови Сад: Матица српска, 1968.
12. *Књига личних и службених односа виших и нижих официра Главног Генералштаба за 1889. годину*, Војни архив, п 14, к22, ф1 св 7.
13. Бабац, Душан, „По шајкачи су нас препознали”. *Одбрана*, год. 10, бр. 222, 2014. Униформа српске војске, специјални прилог 113: 2–13.
14. Бабац, Душан М. *Војне ознаке у Србији 1845–1945*. Београд: Службени гласник, 2014.
15. Илић, Никола П. *Ослобођење Јужне Србије 1877–1878*. Београд: Слобода, 1977.

16. Оперативно одељење Врховне команде. *Раи Србије са Турском за ослобођење и независност 1877–78. године: (са две карте)*. Београд: Врховна команда српске војске, 1879.
17. Константиновић, Љиљана. *Графика XIX века као историјски извор*. Београд: Српска академија наука и уметности, 1985.
18. Сања К. Вељковић, „Визуелна култура у српско-турским ратовима од 1876. до 1878. године“, у: *Весник: орџан војних музеја*, год. 57, бр 38. (2011): 229–242.
19. Кусовац, Никола, Милена Врбашки, Вера Грујић, Вања Краут. Стеван Тодоровић: 1832–1925 (Београд: Народни музеј; Нови Сад: Галерија Матице Српске, 2002), 53.

Dragana Pantelić Đukić
National Library of Serbia,
Belgrade

WORKS OF VATROSLAV BEKOVIĆ IN THE NATIONAL LIBRARY OF SERBIA

Summary

The text describes fourteen drawings and four lithographs by Vatroslav Beković, which are kept in the Graphic Collection of Special Funds of the National Library of Serbia. This artistic opus is a testimony about artist who happened to stay in the Principality of Serbia and travel around Serbia and record landscapes, paintings of liberated areas and places where war conflicts took place during the Second Serbian-Turkish War. These are artistic documents with scenes of the then Serbia seen through the prism of an artist who, in addition to contributing to war drawing and lithography, also showed his skills in making drafts for ceremonial military epaulettes in his body of work.

Keywords: National Library of Serbia, Graphic Collection, Vatroslav Beković, war drawing, war lithography, epaulettes

PERSONA GRATA

ТАМО ГДЕ УВЕК ИМА ПОСЛА И ГДЕ СЕ МОРА
РАДИТИ С ИЗВЕСНИМ СИСТЕМОМ: разговор
с Драганом Столић – разговор водила
Марија Булатовић

ТАМО ГДЕ УВЕК ИМА ПОСЛА И ГДЕ СЕ МОРА РАДИТИ С ИЗВЕСНИМ СИСТЕМОМ

РАЗГОВОР С ДРАГАНОМ СТОЛИЋ

УДК: 02:929 Столић Д.(047.53)

Драгана Столић, дипломирани информатор саветник, доктор филолошких наука, пуних 27 година ради у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“, претежно у Одељењу за научне информације. Дипломирала је, магистрирала и докторирала на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Током радног века прихватала се многих послова и учествовала у различитим активностима, често удаљеним од основне делатности информатора. Организовала је изложбе праћене каталогом, објављивала је радове и приређивала монографске публикације, држала је презентације и учествовала на домаћим и међународним конференцијама. Узимала је учешћа у међународним Темпус пројектима, чији је координатор била Универзитетска библиотека, потом и у Еразмус пројектима које је спроводио Универзитет у Београду. Аутор је и неколико домаћих пројеката које је подржало Министарство културе и информисања. Држала је различите врсте обука за специфичне групе корисника, а од 2014. креирала је и спровела већи број акредитованих семинара. Била је

члан више радних група у библиотечко-информационој делатности, као и при Универзитету у Београду, где је учествовала у формулисању платформе за отворену науку. Задужена је за контролу и управљање Дигиталним репозиторијумом Универзитета у Београду PHAIDRA, који је успостављен у Библиотеци 2011. године. Потпредседница је Управног одбора Библиотеке, чији је члан већ два мандата, и председница је Матичне комисије за стицање виших стручних звања. Тренутно је задужена за спровођење поступка провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду и на Универзитету уметности у Београду, док је, по извршеном поступку набавке лиценци за потребе свих универзитета у Србији, у чему је од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја била ангажована као члан комисије, свој едукативни рад проширила и на остале универзитете у Србији.

Чак и овако уопштен и кратак, приказ активности указује на значајан професионални ангажман који је искорачио из основне, свакодневне делатности. Вођење разговора нам је из тог разлога изазов, јер је потребно прегледно покривати различити број тема и питања, посебно стога што су се неке од активности одигравале, и још увек се одигравају, паралелно. Приликом припрема, на нашу недоумицу како организовати разговор који би обухватио све, колегиница Столић је предложила да кренемо од самог почетка, служећи се методом асоцијација: наредне теме ће се саме надовезивати на претходно речено. Одлучили смо да тај савет послушамо.

Драга колеџнице, а за потребе овог разговора ћемо једна групу персирајти, у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“ почели сте да радите 1995. године најпре у Одељењу за научне информације и рефералну делатност. Како Вам из ове перспективе изгледа тај први сусрет с овом установом?

Као долазак у природно, притом добро познато окружење. Наиме, као студент на Групи за југословенске књижевности и општу књижевност Филолошког факултета, групи која је више пута мењала име, била сам током свих година студија члан неколико библиотека, па и Универзитетске. То је напросто било нешто што се подразумевало, а што се није променило до данас: студентима књижевности библиотека мора бити место које редовно посећују. Од велике помоћи је било и то што сам на трећој години студија похађала библиотекарство као изборни предмет и полагала испит код професорке Десанке Стаматовић. Почетак рада у овом одељењу, у чијем саставу је и лисни каталог у којем сам толико често боравила током студија, мени је изгледао само као ново поглавље истог романа. Врло брзо сам се снашла и разумела шта корисници од мене очекују. Руководилац Одељења за научне информације била је др Стела Филипи Матутиновић која је инсистирала на непрекидном учењу, усавршавању и упознавању нових извора информација.

Присећам се колико су корисници били више присутни у Библиотеци, управо у тој просторији. Електронски каталог је постојао, али тек шест година и највећи део информација крио се још увек у лисним, па и штампаним каталозима. Универзитетска библиотека је израђивала неколико лисних алфабетских каталога: до 1963. године, који је подељен на азбучни и абецедни, а од 1963. обједињени алфабетски с латиничном одредницом. У истом одељењу налазио се и стручни каталог, с публикацијама подељеним по областима, онако како је та подела постојала на Београдском универзитету, а у овом каталогу посебно је издвојен стручни каталог докторских дисертација.

Било ми је веома драго што радим у том одељењу, где је динамично и променљиво и где је неопходно поседовати вештину комуникације и способност сналажења како би се кориснику брзо одговорило на свако, понекад и прилично збуњујуће питање. Моје средњошколско образовање било је везано за новинарски смер у Дванаестој београдској гимназији, и управо је рад у Научним информацијама личио на њега: информатор је човек који је, попут новинара, посредник између извора информација и заинтересованих корисника. Задатак му је да познаје све расположиве изворе информација и да корисника упуту на оне који му могу бити значајни. Иако су неке од тих информација биле само техничке природе и сводиле се на начин наручивања књига, неретко су искрсавале и далеко захтевније које су тражиле знање, учење и самоиспитивање.

Посебан изазов овог посла, морам да додам и тешкоћа, била је управо непредвидивост. Колико ће корисника доћи и шта ће тражити није било могуће, осим у најгрубљим цртама, на пример у време испитног рока, предвидети. Дешавало се да корисник не зна сасвим прецизно шта му је потребно, или има погрешну представу о томе, па тек после разговора постаје јасније на које изворе треба да буде упућен.

Поред каталошких информација, рад Одељења је обухватао и међубиблиотечку, страну и домаћу, позајмицу, затим израду библиографија цитираних радова на захтев истраживача и најзад претраживање електронских извора, који су тада, у другој половини 90-их били на CD-овима. Претраживање база као што су *Science Citation Index*, *Books in Print*, *Ulrich's*, *LISA*, претраживање електронског речника *Robert Electronique* било је за мене, дипломираног филолога, готово равно чуду, али уједно, то сам одмах осетила, и врло занимљиво. Рад информатора подразумевао је познавање поделе по научним областима, широко схваћеним, на: природне, техничке, друштвене и хуманистичке науке. Иако сам „припадала“ хуманистичким наукама, динамика и потребе посла нису дозвољавали тако строга ограничења, па сам помагала и корисницима из биомедицинских и других сродних наука. Данас, с вишегодишњом традицијом Катедре за библиотекарство и информатику ова врста општег приступа, односно неопходност

да библиотекар познаје технике и начине претраживања информација, те тако има универзалан, свеприменљив одговор на захтеве корисника, више је него видљива, а ја сам то тих година и сама уочавала.

Научне информације су се након неколико година, пратећи развој и промене у библиотечко-информационој делатности, нужно мењале, да би се 2008. године одељење поделило у сегмент који обухвата каталожке информације и међубиблиотечку делатност и Одељење за научне информације и едукацију у којем сада радим. Ово одељење, чији је руководилац Александра Поповић, израђује библиографије цитираних радова, спроводи различите видове обуке за кориснике, помаже корисницима у коришћењу комерцијалних извора доступних преко Конзорцијума за обједињену набавку (Кобсон), као и оних у слободном приступу, пружа друге врсте обука релевантних за научноистраживачки рад, као што су вредновање научних радова, категоризација научних часописа и сл.

С друге стране, приступ каталожким информацијама значајно се променио. Корисници сада најпре користе електронски каталог, а преко сервиса „Моја библиотека“ у оквиру система COBISS могу и од куће да наруче публикације које их потом чекају на пулту. Електронски каталог преко чувених терминала давно није у употреби, системи се развијају, усложњавају, пре свега да би корисницима олакшали пут до публикације. Ретроспективни унос фонда, затим и пројекат скенирања лисног каталога (доступан на <https://webapp.uibk.ac.at/alo/cat/startpage.jsp>) имали су за циљ да се и подаци о старијим публикацијама, пристиглим у нашу библиотеку пре увођења електронског каталога 1989. учине доступним онлајн. Сервиси који су били на дисковима, те је корисник могао само у библиотеци да их претражује, сада су, преко Кобсона такође доступни на интернету. Ствари се мењају, морамо и ми, али на паметан, конструктиван начин.

Како видиш те промене, у ком правцу треба да иду? Који су главни покретачи промена? Како се мења улога библиотекара?

Иако су промене очигледне, врло убрзане, и можемо их очекивати и у будућности, волим да размишљам о ономе што се не мења: библиотекар који стоји између корисника и оног мноштва публикација и информација које су том кориснику потребне. Да ли он може и мимо библиотекара те информације да пронађе? Одговор јесте потврдан, али такав приступ, уверена сам, крије многе замке. Преплављеност информацијама лако доводи до њихове инфлације, а квантитет не значи нужно квалитет. Организација и структура једне институције каква је Универзитетска библиотека, највећа научна библиотека у земљи, матична за универзитетске и високошколске библиотеке у централној Србији, системи које она одржава и подржава а који понекад делују статично и неприлагодљиво, с друге стране су гаранција контроле квалитета и стручног надзора у нашем непрекидном послу

прикупљања, обраде и давања на коришћење трагова стваралаштва. Ти моменти нису за сада ничим надомештени.

О променама и перспективама можемо да говоримо с више аспеката, али сада бих хтела да напоменем да се скокови у променама најочигледније постижу кроз организацију и реализацију пројеката, с тим што бих одмах да додам нешто врло важно: прави, смислени и дугорочно одрживи искорак могућ је само ако се ти пројекти природно надовезују на основну делатност, која кроз пројекте може јасно да види своје унапређење.

Имала сам срећу да сам посредно или непосредно учествовала у реализацији два међународна Темпус пројекта.¹ Док су у првом постављени темељи Виртуелне библиотеке Србије, у другом, у којем сам учествовала много активније, успостављен је, између осталог, први Дигитални репозиторијум PHAIDRA у којем се од тада, тачније од 2012. године, систематски и континуирано депонује електронски примерак докторских дисертација одбрањених на Универзитету у Београду.

Репозиторијуми су део будућности коју видим за библиотеке, и драго ми је да је наша била међу првима која је овакав систем увела. Реч је о систему који није само пука колекција дигиталних докумената, већ је намењен дугорочном чувању, организацији и преношењу електронских докумената у друге системе. Репозиторијуме обично поредим с магацинима, односно нашим складиштима књига: они јесу нека врста електронских магацина који морају да буду „грађени“ у складу с одређеним стандардима (од шеме метаподатака до питања ауторског права). Иако корисници сами приступају том магацину, понекад и сами депонују (кроз систем самоархивирања), иза њих увек стоји институција као неопходна техничко-организациона подршка.

Репозиторијуми се у овом тренутку налазе у средишту неколико кардиналних праваца општег развоја од којих сви имају везе с библиотекама: прво, они испуњавају сада већ елементарну потребу корисника да одмах, „на клик“, дођу до траженог документа у целини, потом, они чине техничку основу платформе отворене науке као нарастајуће и све доминантније идеје у светској науци, и најзад, они омогућавају мањим библиотечким срединама да, као што су на пример библиотеке научно-истраживачких института, где је прилив публикација у папирном облику смањен или је готово сасвим ишчезао, имају своју, веома живу, електронску библиотеку. И да не заборавимо, репозиторијум PHAIDRA био је успостављен с намером да омогући наставницима и сарадницима Универзитета у Београду презентацију и видљивост њихових резултата, и ту улогу је задржао до данас.

¹ Реч је о пројектима „Изградња кооперативне мреже академских библиотека у Србији за универзитете у Београду, Нишу и Крагујевцу“ („Building a Cooperative Academic Library Network in Serbia“, 2002–2004) и „Нови библиотечки сервиси на универзитетима Западног Балкана“ („New Library Services at Western Balkan Universities“, 2010–2012). (Прим. М. Б.)

Презентабилност једне научноистраживачке установе практично се тежећи на оваквим системима, посебно стога што управо они омогућавају да се сачувају и учине видљивим и они материјали обично невидљиви за класичну библиотечку обраду, као што су препринт верзије радова, скупови података или различити примери тзв. сиве литературе. У ову врсту грађе, умножену али не и издату, спадају и докторске дисертације којима је, као што је речено, овај репозиторијум код нас у највећој мери намењен.

То нас доводи до других пројеката које сте покрећали. Да ли су се они бавили докторским дисертацијама или сте желели да обухватите и неке друге материјале? Да ли сматрате да је фокус на докторским дисертацијама оправдан?

Искуство с међународним пројектом и коришћењем репозиторијума PHAIDRA јесте довело до даљег размишљања на тему докторских дисертација као посебно драгоцене колекције коју чува Универзитетска библиотека. Иако је депозитна за дисертације настале само на Универзитету у Београду, наша библиотека поседује и дисертације одбрањене на другим универзитетима у земљи и, у мањој мери, стране штампане докторске дисертације. Истраживање ове врсте грађе довело је 2014. године до покретања пројекта под називом „Дигитализација докторских дисертација одбрањених до 1941. године: дисертације научника из Србије одбрањене на страним универзитетима и дисертације са Београдског универзитета (1905–1941)“ који је подржан од стране Министарства културе и информисања. Као резултат овог пројекта настале су две посебне колекције дисертација: једна је видљива у репозиторијуму „Докторске дисертације српских научника одбрањене у иностранству“ (на адреси inoteze.unilib.rs под системом Омека), а друга група, оних које су брањене на Београдском универзитету до 1941. године, интегрисана је с колекцијом текућих дисертација које се депонују у репозиторијум PHAIDRA од 2012. године преко подсистема Етезе (eteze.bg.ac.rs). У репозиторијуму, како га колоквијално зовемо – Инотезе, могу се пронаћи дисертације Михаила Петровића Аласа, Михаила Пупина, Јована Скерлића, Војислава Јовановића Марамбоа, Александра Белића и многих других, које су брањене на страним универзитетима, али чији су се творци, по стицању највишег академског звања, враћали у Србију, или, ако су остајали у иностранству, нису губили везу с домовином, попут Михаила Пупина. С друге стране, овој колекцији могу да се придруже, и с великим поносом могу да кажем да се то и десило у неколико случајева, дисертације наших живих научника, који су своје докторате одбрањили на страним универзитетима и уз чије допуштење смо ове радове дигитализовали и учинили видљивим.

Готово истовремено с реализацијом овог пројекта започела је ретроспективна дигитализација дисертација које су на Универзитету брањене

пре 2012. године, те према томе нису обавезно депоноване и у електронском облику. Због ауторског права овај начин креирања једне колекције морао је да укључи сагласност аутора дисертације односно носиоца ауторског права. Стога је овај подухват назван „Дигитализација дисертација на захтев корисника“ и подразумевао је да корисник попуни електронски захтев са сајта Библиотеке, придода одговарајуће изјаве (сагласности да његова дисертација може да буде умножена и стављена у отворени приступ), па библиотека скенира примерак који се налази у њеном фонду и ову дисертацију прикључи осталим у Репозиторијум.

До сада је на овај начин дигитализовано око 200 дисертација, од којих је најстарија из 1963. године. Да ли је овај приступ добар? Другог начина нема када је реч о дисертацијама за које нису истекла ауторска права. Да би се омогућило опсежније и брже дигитализовање, морале би да буду донете неке друге одлуке или законски оквири који би пружили основ за тај подухват.

Оно што, међутим, сматрам посебно вредним, и што морам још једном да нагласим, јесте чињеница да су и Инотезе и ретроспективна дигитализација отворени системи који могу непрекидно да се развијају и допуњавају. Њихове могућности, попут очувања и повећања видљивости њихових дела (или, ако је реч о наследницима, дела њихових родитеља), стално стоје на располагању корисницима и њиховим потребама. Реч је, дакле, о некој врсти услуге, која је у овом случају потпуно некомерцијална, али нам показује да, поред чињенице да корисници до информација могу да дођу мимо библиотеке, ипак не могу без ње да испуне потребу да своје дело учине претраживим у електронском окружењу и, што је још важније, да га учине делом неке важне националне колекције.

Шта уочавам као проблем? Према мом искуству, упознатост јавности и потенцијалних корисника с могућностима које ови нови сервиси пружају. Недостаје и материјална подршка државе да се процес прикупљања дисертација које су наши људи одбранили у иностранству, међу њима и оних аутора који су важне фигуре наше науке, уметности и културе, настави и да ова дела постану доступна нашој јавности. Наиме, наставак пројекта дигитализације дисертација био је предвиђен за 2015. годину, и требало је да обухвати све дисертације брањене пре свега у Немачкој, које је проучавала и прецизно пописала проф. др Љубинка Трговчевић. Поред тога, намера је била да се прикупе и дисертације с Београдског универзитета које не поседује Универзитетска библиотека, а расуте су по другим институцијама. Овај предлог је, међутим, остао без неопходне материјалне подршке. Припремајући се за тај пројекат, видели смо да многе немачке библиотеке поседују у својим фондовима дисертације наших људи, али те публикације се не могу наћи код нас. Немачке библиотеке су могле да пошаљу скениране примерке уз материјалну надокнаду. На крају, један део

намеравао је ипак учињен, захваљујући помоћи из иностранства (када је библиотека у Лајпцигу послала неколико дисертација гратис), и захваљујући, рецимо, Библиотеци Правног факултета која је допунила нашу колекцију предратних дисертација. Као што је рекла проф. Трговчевић у предавању поводом пројекта, иза оваквих намера да се сакупе дела наших људи браћена на другим универзитетима, мора да стане држава. Мени је веома драго што су темељи у том смислу постављени.

Поменули сте ауторско право. Већ више година држите семинар посвећен ауторском праву. Ошкул дипломирани филолози у правним ишћањима? Да ли Вам је био проблем да ову материју савладаше?

Радећи на пројекту дигитализације старих дисертација наишла сам на многе потешкоће, управо зато што сам у први мах ауторскоправну проблематику мимоилазила. Делимичне информације до којих сам долазила и успутна објашњења, како се показало, могу само да збуне и наведу на погрешан пут. Шта сме, а шта не сме да се умножи, да ли заиста старе дисертације могу слободно да се дигитализују и поставе у отворени приступ, све су то питања која су се отварала и разумела сам да се, ако се правилно не савладају, лако може десити да кршимо ауторско право. Стога сам морала да се обухватно и систематски позабавим овим питањем, односно да се ставим у улогу студента који полаже предмет ауторско право на Правном факултету.

Овом материјом се у нашој Библиотеци претходних година бавило више колегиница, пре свих Стела Филипи Матитиновић, затим Маја Ђорђевић, али најпотпуније др Татјана Брзуловић Станисављевић, те смо нас две током 2015. заједнички кренуле у обраду ове материје. Пошто је од 2014. године започела реализација програма стручног усавршавања, односно акредитованих семинара, креирале смо програм семинара и аплицирале на конкурс за 2016. годину. То је, дакле, био још један од акредитованих семинара у којима сам била аутор и реализатор. Кад их већ помињемо, дозволите да наведем још неке семинаре у чијем сам осмишљавању и реализацији интензивно учествовала: *Гуил за библиотекарe, Библиографски алати: EndNote и Mendeley, Библиометрија и научни часописи, Дигитални рејозиторијуми у библиотечко-информационој делатности*.

Пошто је програм акредитован, започеле смо врло садржајан, а рекла бих динамичан и прилагодљив семинар, који је код колега наишао на велико интересовање. Само прве године семинар смо држале укупно 15 пута, за више од 300 полазника. Реакције наших колега из различитих типова библиотека посебно су ми драге: то су биле похвале што смо материју, која на први поглед делује сувопарно и досадно, учиниле приступачном и занимљивом.

Семинар смо акредитовале још два пута с модификованим програмима (*Ауторско право у БИД: повреда права и појам илацијаши, Ауторско право у БИД: ауторско дело и инштернеш*). Пошто нас је ситуација с коронавирусом зауставила у даљим реализацијама, ове године планирамо да наставимо рад, надамо се уживо као и пре короне, али можда и у електронској форми која је сада постала још једна, често zgodна, могућност.

Сматрам да ауторско право остаје и даље пратилац наших библиотечких послова, те да ова тема још није исцрпљена. Наставци семинара које сам поменула показали су колико се ова тема грана, шири и непрекидно мења. Очекују се измене Закона о ауторском праву, а досадашња искуства с новим Нацртом, који смо имали прилике да видимо, само потврђују потребу да библиотеке буду опрезне и будне, непрекидно присутне у проблематици која може и те како да се одрази на наш свакодневни рад. О новом Нацрту ће још бити речи, оно што се може очекивати јесу измене у складу с европском легислативом, а једна од значајних је коначно увођење тзв. „дела сирочића“ или дела недоступног носиоца ауторског права. Непостојање овог института у нашем правном систему онемогућило је у великој мери процесе дигитализације и сходно томе заштите библиотечког материјала.

Важно је истаћи да смо колегиница Брзуловић Станисављевић и ја и даље „студенти“ овог предмета: пратимо, читамо, учимо и у сваки семинар уносимо оно што смо у међувремену сазнале. Већ током трајања једног акредитационог периода биле су очигледне новине и модификације садржаја. И надаље ће сваки „update“ бити део семинара. Наравно, филолог није правник, али је морао да урони у материју силом прилика. Начело доживотног учења, које тако често помињемо, мени је више него блиско.

Познавање ауторског права показало се као кључно за још један сегмент мог рада: обуку докторанада. Помогло је да се уклопи још једна коцкица у укупан мозаик знања који библиотека може да пружи.

Од 2015. године зајочели сће коншинуирану обуку докшоранада. О каквој обуци је реч и зашшо смашраше да је шо важно? Зашшо баш докшоранди? Да ли обука има везе с шосшуйком шровере оришнал-носши дисершација који се у Библиошечи сшроводи од 2018. године?

Као што сам рекла, 2008. године је дошло до реорганизације и дотадашње Одељење за научне информације је подељено, а едукација је постала саставни део назива новоуспостављеног одељења. Од 2011. када сам после одсуства наставила да радим у том одељењу учествовала сам у многим обукама за различите типове корисника, као што су студенти свих нивоа студија, професори, истраживачи. Заједно с колегиницама сам одлазила на факултете и институте, не само у Београду. Теме наших презентација обично су обухватале расположиве комерцијалне и некомерцијалне изворе информација, технике претраживања и друге алате корисне за научно-

истраживачки рад. Како бисмо корисницима олакшали систематизацију ових стручних знања, али и да бисмо нама обезбедили помоћ у презентацији ове материје препуне детаља, која се непрекидно и све убрзаније мења, користили смо платформу *Libguides* као једноставан и прегледан начин креирања библиотечких водича за кориснике, који се лако допуњава и мења. Како то изгледа може се видети на страници <https://unilib.libguides.com/>. Ја сам креирала два водича општег типа који, вероватно због тога што се баве универзалним питањима важним за студирање и научни рад, имају највише прегледа: *Претраживање информационих извора – како пронаћи литературу* и *Цитирање литературе и библиографски алати*.

Едукација корисника је нешто чиме сам се бавила буквално од првог дана рада у Библиотеци, јер и кратко објашњење о томе како се користи лисни каталог као информациони извор, како се попуњава реверс и зашто је важна сигнатура, спадају у некакву обуку. Становиште да су докторанди, нарочито за једну универзитетску библиотеку, значајна циљна група кристалисало се постепено, управо кроз реализацију пројеката који су били везани за завршне радове докторских студија, односно за докторске дисертације.

Истовремено кад је формиран репозиторијум PHAIDRA и када је почео поменути систематски унос дисертација 2012. године, Универзитет у Београду је донео један број упутстава о форми ове врсте завршног рада, елементима које треба да има и сл. Наравно да су та упутства постојала и раније, али у новом, дигиталном окружењу све је отвореније, транспарентније и директније повезано, да не кажем линковано. С репозиторијумима, наиме, и сами корисници постају креатори библиотечких садржаја, па тако обавезни елементи докторске дисертације (сажетак, кључне речи) постају метаподаци.

Обавезним уносом електронске верзије дисертације у Репозиторијум уведена је још једна, највећа промена коју је ретко ко разумео. Наиме, приликом предаје свог завршеног рада, студент докторанд мора да попуни и три изјаве од којих трећа, тзв. изјава о коришћењу, садржи лиценце *Креативне заједнице* (*Creative Commons*) од којих једну треба да изабере, како би означио под којим условима ће његова дисертација моћи да се користи када буде видљива у онлајн окружењу. Мутно познавање ауторског права и потпуно непознавање смисла и значења овог међународног стандарда и лиценци као облика ауторскоправних уговора довели су у пракси до проблема и неразумевања. Само ово питање је могло бити довољно за покретање континуиране обуке докторанада на којој би се, између осталог, ове недоумице ауторскоправног карактера разјасниле.

Обука докторанада, коју сам започела 2015, одржана је око 50 пута и присуствовало је око 700 докторанада. Обухватала је теме као што су: форма докторске дисертације, неопходни елементи, смисао и значење

изјава које чине део дисертације, односно лиценци. Поред тога, на обуци се говорило и о процедури од тренутка предаје дисертације до њене одбране коју докторанд не види, али чије су трајање и главни ток њему важни. Најзад, предочава се и улога Библиотеке у том процесу, када коначно одбрањена дисертација долази из Ректората у Библиотеку како би била депонована и приказује се како се информације о дисертацији преносе даље на друге portale и системе, када одбрањена дисертација постаје и сама извор информација за друге, будуће радове. Како је обука била врло жив и флексибилан процес, уочено је да докторанде интересују и друге теме, па су додатно организоване и радионице на којима се говорило о сервисима Кобсона или о библиографским алатима.

Како искуство говори, гори од нетачних података јесу делимични подаци: понекад корисник познаје само део процеса, што може да изазове додатне неспоразуме. Обука докторанада имала је за циљ интеграцију више сегмената у једну сагледиву целину како би се разумеле природа и логика једног универзитетског процеса. Било је веома занимљиво видети студенте различитих факултета, па и различитих универзитета, који су долазили и размењивали искуства, увиђајући да у том процесу, у којем се прекаљују као истраживачи, нису усамљени.

И то нас доводи до одговора на ваше питање *зашто докторанди?*, који је заправо врло једноставан: зато што су они спона између школског система, односно студија и истраживачког искуства, а ова два аспекта – наставни и научни – јесу најдиректније предмет интересовања Универзитетске библиотеке. Као завршни рад највишег нивоа школовања, докторске дисертације су и научноистраживачки радови монографског карактера, који доносе ново знање и у том смислу представљају велики тест научне компетенције. Управо тај интегративни моменат међу докторандима, који су и студенти и нужно истраживачи, јесте разлог зашто су они значајна циљна група која поставља посебне захтеве за Библиотеку. Најзад, и самој Библиотеци, која чини једну од карика у систему обраде, чувања и презентације докторских дисертација је у интересу да креатори тих дела разумеју на прави начин формалне и техничке захтеве који се пред њих постављају, те да препознају улогу Библиотеке у том процесу. Верујем да свака библиотека, без обзира на то да ли је јавна или високошколска, може да идентификује такве, посебно важне циљне групе, да их обухвати и да према њима усмери своје активности.

Кад смо већ код препознавања, то ме доводи до другог процеса који сте поменули – провере оригиналности дисертација. Средином 2018. године Универзитет у Београду је донео Правилник о поступку провере оригиналности докторских дисертација, који одређује да процедура прегледа и оцене завршених дисертација, коју је технички подржао Рачунски центар Универзитета и посебно колегиница Биљана Косановић, садржи још један

корак који обухвата софтверску проверу у Библиотеци и чији се резултати достављају менторима. Особа задужена за реализацију ове провере сам ја, а овај немали посао, који је подразумевао проверу скоро 2000 дисертација од октобра 2018. године, по мом дубоком уверењу, веома је важан за нашу установу из више разлога. Наиме, поступак провере дисертација коришћењем система *Ithenticate* истакао је више библиотечких улога истовремено: Библиотеку као сервис информација релевантних за наставни и научни рад на нашем, заиста врло великом Универзитету, у чији састав улази 31 факултет и 11 института, затим позиционирање Библиотеке као подршке овом раду и, неизбежно, кроз низ обука, и лоцирање Библиотеке као информационо-едукативног центра за читаву универзитетску заједницу. Што се мене тиче, то је још један део поменутог мозаика који се логично уклопио са свим оним што сам претходно радила и започела – и с депоновањем дисертација у електронском облику и с питањем ауторског права.

Како је ова активност узела маха, корисници су постављали питања о могућности провере других радова који нису докторске дисертације, па је Библиотека, подстакнута тиме, 2021. године увела још једну услугу – проверу оригиналности докумената, о чему постоје детаљне информације на нашем сајту. Говорили смо о надовезивању, ето још једног примера.

Истакли сте позиционирање Библиотеке као сервиса Универзитета у Београду. Зар Библиотека није део тог Универзитета и зашто је пошребно то посебно наглашаваши? Како видиш место и улогу ваше Библиотеке, а и библиотека уопште у заједници? Како видиш будући однос Библиотеке с Универзитетом?

Истина је да се Универзитетска библиотека налази у врло специфичном положају, што може деловати као отежавајућа околност, али ја волим да мислим како се то може претворити у предност. Наиме, пошто је она високошколска библиотека, њена основна делатност се финансира средствима Министарства просвете, науке и технолошког развоја, део је високошколске установе и на њу се примењују уредбе овог ресора. С друге стране, на њу се примењује, наравно, и Закон о библиотечкој делатности који је донело Министарство културе. За домен просвете могуће је да нисмо довољно у настави, за домен културе смо можда сувише у науци и образовању. Дешава се, нажалост, да зараде запослених, нарочито када је реч о вишим стручним звањима, нису препознате у уредбама за високо образовање, те се разликују у односу на исте послове у култури, што је лоше и штетно, и искрено се, посебно јер сам стари синдикалац (у једном периоду сам била члан одбора, потом и председник те организације), надам да ће у времену које долази, с каталогом радних места, такве нелогичности бити отклоњене.

Јасно је да улоге различитих типова библиотека нису исте, као ни организација њиховог рада, планиране активности и сл. Међутим, те разлике су секундарне у односу на примарну улогу коју све до једне имају, а то је да буду окренуте према корисницима из своје средине и да одговоре на њихове потребе за информацијама и публикацијама. Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” примарно је окренута академској заједници, али је оставила простор и за друге кориснике, као и јавне библиотеке (запослене, незапослене, пензионере и др.). На то не треба гледати као на препреку или проблем, већ као на обогаћење њене улоге и као предност да прихвати и друге заинтересоване групе којима жели да пружи могућност учења и усавршавања.

Положај Библиотеке видим пре свега и увек под окриљем Универзитета, што не доживљавам као спутавајући или ограничавајући фактор, већ као гаранцију аутентичности и чврстине. Просто речено, када знамо шта смо, шта је наша основна делатност и где припадамо, лако можемо да изађемо из тог оквира како бисмо помогли другима. Таква улога стручне помоћи и надзора највише је видљива кроз нашу матичност над високошколским библиотекама у Србији, без Војводине и Косова, али и кроз укупан рад. На крају крајева и кроз сарадњу с многим јавним библиотекама, где су, рецимо, поменути акредитовани семинари, нарочито онај о ауторском праву, један од најјаснијих примера.

Синергија елемента просвете и културе видљива је, на пример, и кроз различите изложбе које се код нас организују, углавном посвећене јубилејима и неретко, што сматрам врло значајним, организоване у циклусе (као што су циклуси мојих колегиница из Одељења набавке, Вуке Јеремић, Драгане Михаиловић и др., „Класици светске књижевности” и „Великани филозофских наука”). То ме наводи да поменем и изложбе које сам припремала, а које јесу у вези с темом коју смо начели – односом Библиотеке према Универзитету.

Али допустите да се кратко вратим на почетак. Већ прве године мог рада, сасвим случајно, и несвесна количине посла, „упала” сам у рад на припреми једне изложбе посвећене филму јер је било реч о стогодишњици ове уметности. И тада, поред недовољно искуства, желели смо да оваква изложба о популарној уметности добије универзитетски печат, па смо је насловили као историју, теорију и критику филмске уметности, представљајући људе као што су Душан Стојановић, Бошко Токин или Славко Воркапић, и излажући прву књигу о филму код нас. Од других изложби могу да издвојим оне које су се бавиле везама наше културе с другима (циклус *Ми и друџи*), али све то је било увод у систематичан рад на циклусу *Легенде Београдској универзитетској* који је осмислила и покренула колегиница Марија Вранић Игњачевић.

Циљ овог циклуса био је да се представи живот и рад оних професора универзитета који су иза себе оставили импозантне научне резултате, али

који су разноликошћу и богатством свог рада обогатили и друге делатности. Таква изабрана личност била је представљена кроз читав програм: изложбу праћену каталогом, серију предавања и коначно кроз зборник с ауторизованим излагањима.

Прва представљена личност био је Михаило Петровић Алас, потом су следили Аница Савић Ребац, Александар Ђ. Костић, Веселин Чајкановић, Хуго Клајн, Веселин Матић, Александар Дероко. До сада су изашле две свеске зборника, али је посебно важно што је овај концепт отворен, јер има још много професора универзитета који би могли да буду представљени на овај начин, и ја се надам да ће рад колегинице Вранић Игњачевић бити у неком тренутку настављен.

Лејенге су била нека врста универзитетског самопрепознавања и прилог историји Универзитета кроз живот његових стваралаца. Прошле 2021. године желели смо да на још један начин, изложбом *Књигохранилиште Универзитета у Београду: њочеци*, обележимо значајан јубилеј, који је такође директно везан за Универзитет. Ова изложба, подржана од стране Секретаријата за културу града Београда, била је посвећена стогодишњици оснивања и почетка градње наше Библиотеке, обухватајући период од 1921. до 1926. године. Заједно с колегиницама Светланом Пуцаревић, Јасном Чанковић и Србиславом Шаховић Мишић, као и колегама Николом Марковићем и Матеом Милошевићем, после више година, поново сам се посветила припремању једне изложбе, у нешто другачијим околностима, под рестриктивном начином рада због пандемије, али сам изузетно задовољна што је изложба ипак наишла на одјек и што је припремљен репрезентативан каталог. Драго ми је и што је у јавности одјекнула та лепа кованица „књигохранилиште“, што желимо да постане наш знак препознавања. Иначе, ова реч се јавља у натпису који се налази у холу наше Библиотеке и који је постављен непосредно пред њено свечано отварање 24. маја 1926. године. Да будем искрена, постоји идеја да се такође формира циклус под овим „заштитним знаком“ који би обухватио неке делове историје Библиотеке.

Не могу да одолим а да не издвојим један део овог каталога. Иако су изашла из временског оквира који је представљен (1921–1926), у каталогу су по први пут објављена писма нашег првог управника Уроша Џонића, која је он 1928. године слао колегиници Милицы Војиновић из Лајпцига, где је био на важном задатку набавке књига из средстава репарације за потребе наше и других библиотека на Универзитету. То су врло непосредна, чак дирљива сведочанства која нам у кратким, али врло изражајним цртама осликавају овог посвећеника који је, постајући управник овакве установе, морао да буде и организатор, рачуновођа и домаћин. „У Библиотеци увек има посла и мора се радити са извесним системом,“ писао је тада Урош Џонић, иначе професор универзитета, писац, библиограф, преводилац, показујући да је разумео боље него многи други саму срж нашег посла.

Да се вратим мало уназад. Велико искуство с *Легендама* дало је још један резултат, а то је учешће на постер сесији Ифлине конференције 2003. године, која се тада одржавала у Берлину. То ме доводи до теме коју желим да напоменем – стручних конференција.

Хвала Вам што сте начели што писање које сам и сама желела да оставим. Учествовали сте на Ифлиној конференцији 2017. године, и што са радом који сте излагали. Која је била тема вашег рада? Учествовали сте на више конференција, како планаше на то искуство? Коју бисте конференцију посебно издвојили?

На Ифлиној конференцији 2017. године у Вроцлаву сам учествовала заједно с колегиницом Татјаном Брзуловић Станисављевић с радом „Accredited Seminars as an Example of Good Educational Practice: Program ‘Copyright in Library and Information Science’ of the University Library ‘Svetozar Marković’ in Belgrade”, а у оквиру сесије као поручене за нас *Models for Copyright Education in Information Literacy Programs – Copyright and Other Legal Matters with Information Literacy*. Излагале смо рад на панелу који је одржан пред скоро 50 учесника из неколико земаља и морам да се похвалим да смо заиста наишле на велико интересовање и позитивне реакције.

Ипак, Ифла је била за мене и поред тога драгоцене искуство, јер, иако сам учествовала на различитим конференцијама, ова је дефинитивно била највећа. И због још једног разлога: пошто сам радила као волонтер на конференцији, имала сам прилику да организацију и учеснике упознам много боље, инсајдерски и стекнем једно заиста ретко искуство. Пријавила сам се да будем волонтер, односно да помогнем у неким једноставним техничким облицима организације, из најпростијих разлога штедње, јер, када нам је прихваћен рад, намеравала сам да присуствујем конференцији, али и да, као стари синдикалац коме је стално на уму тежак материјални положај, избегнем високу котизацију коју би установа морала да плати. Било је сигурно неколико десетина волонтера, највише из саме Пољске, али и из других земаља, као и нас из Србије.

Да скратим, најозбиљније мислим да сваки библиотекар треба бар једном у току свог радног века да оде на овакву конференцију, јер је то нека врста библиотечких олимпијских игара због броја учесника и њихове шарolikости. Заиста дословце, окупљају се људи са свих континената; мислим да је то најбољи начин разумевања наше делатности уопште, њене распрострањености, незаменљивости, свеprisутности, а пошто је то била 83. конференција по реду, и њене дуговечности. Ако ико има сумњу у будућност овог посла, сигурно ће конференција ових димензија то развејати.

Учествовала сам и на другим конференцијама у земљи и иностранству, издвојила бих Инфорум у Прагу или Infuture у Загребу. На Инфоруму сам учествовала више пута, и та конференција, иако прилично обојена чешким

бојама, има јасан међународни карактер и веома је zgodна за стицање првих искустава у конференцијском излагању. Захтевна је на специфичан начин, јер и учешће на постер сесији подразумева, поред постера, и кратку презентацију и рад у целини који постаје доступан онлајн.

Праћење конференција, као и писање стручних и научних радова, тражи не само одређено искуство и знање, већ и вештину да све оно што знамо квалитетно презентујемо. Изричити сам противник хиперпродукције, па сам тако и против обилажења сваке конференције, што посебно истичем као председник Матичне комисије, свесна да је објављивање и презентовање радова на конференцијама један од начина да се прикупе бодови за стицање звања. Ипак, сматрам да је неопходно бити присутан на једном броју оваквих догађаја који омогућавају да стекнемо јединствено искуство, али и да себе преиспитамо и упоредимо с другима. Понекад је учешће на конференцији готово неизбежно, као што је било наше у Вроцлаву, јер се тема сесије на којој смо излагале управо тичала едукације о ауторском праву. Могу само да пожелим колегама такве „срећне сусрете“ свакодневног искуства с темом међународне конференције.

Објављивали сте радове у стручним часописима као што су Инфо-тека, Библиотекар, Гласник Народне библиотеке, Савремена библиотека. Колико је вам је важна ова врста стручној рада?

Истина је да нисам превише објављивала, а као што сам напоменула, не волим хиперпродукцију нити објављивање по сваку цену. Ипак, потребно је да библиотекари бар у некој мери посвете своје време и труд публикаовању, јер то је начин да се савлада техника писања стручног рада и да се омогући другачије, критичко сагледавање онога што радимо. Не треба испустити из вида да је та активност нешто што се само по себи наметне уколико у свакодневни рад уносимо новине, другачији приступ, односно ако размишљамо о развоју и на било који начин искорачујемо из рутине. Овде бих додала и свој рецензентски рад у часописима као што су *Инфо-тека* или *Гласник Народне библиотеке Србије*, који чини само другу страну истог процеса.

Ово питање, међутим, мене више подсећа на моје ангажовање које није директно повезано с библиотечком делатношћу, али које се, како се испоставило, лако у њу уклапа. Реч је мом књижевнокритичком раду, којим се такође у мањој мери, али континуирано бавим још од 1994. године. Објављивала сам у часописима *Реч*, *Књижевни магазин*, *Београдски књижевни часопис*, *Поља*, *Корац*. То је био мој начин да одржим неопходну везу с књижевношћу и да се окушам у том понекад незахвалном послу процене вредности текуће књижевне продукције. У периоду 2016/2017. у *Полицикином* „Културном додатку“ објављена је серија мојих текстова у оквиру циклуса „20 испод 40“, где су представљени млађи аутори с већ уочљивим

трагом у књижевном животу, али од којих се очекивало да ће своје највеће уметничке домете тек остварити.

Све ово помињем како бих објаснила зашто ми је било драго што ми се пружила прилика да ова два колосека мог рада – библиотечки и књижевнокритички, објединим у раду на успостављању портала *Српска књижевна критика*, видљивом на адреси kritika.unilib.rs. Наиме, желела сам да поставим систем на којем би књижевнокритички текстови могли да буду депоновани, доступни у отвореном приступу и претраживи у пуном тексту. Овај портал је настао кроз два пројекта подржана од стране Министарства културе и информисања за 2018. и 2019. годину: „Библиотечко-информациона делатност у функцији повећања видљивости, доступности и утицаја књижевнокритичке мисли у Србији“ и „Зачетници српске књижевне критике и изабрани критичари савременог доба: допринос библиотечко-информационе делатности откривању књижевнокритичке традиције до краја 19. века и презентација аутора 20. века“.

Пошто је систем успостављен и пошто је приказан иницијални корпус који садржи дела великана критике као што су Јован Скерлић, Исидора Секулић, Богдан и Павле Поповић, у наставку се ишло у два правца: према периоду пре Скерлића и текстовима 19. века, на једној страни, и према изабраним делима друге половине 20. века. Зашто је ова колекција текстова другачија од других? Најпре, реч је о, да тако кажемо, „правом“ репозиторијуму (под системом Islandora), дакле о систему намењеном дугорочном архивирању и њиховом описивању стандардизованом схемом метаподатака, с могућношћу окупљања у колекције и преносом у друге системе. Као и сваки репозиторијум, и овај омогућује депоновање и непубликованих радова, што нас доводи до онога што је посебно значајно: на портал *Критика* могу да постављају своје радове и рукописе сами књижевни критичари. Све што је до сада урађено само је темељ који пружа могућност за непрекидно употпуњавање ове збирке.

Дакле, *Критика*, колекција страних докторских дисертација, ретроспективни унос ових радова, све су то дугорочни, одрживи пројекти који, чак и ако застану у реализацији, лако и брзо могу да се активирају. Ово смам кључним у свом раду и генерално у раду библиотека: све што се ради треба да остави отворена врата за наставак, слично као што у нашим магацинима мора да постоји простор за стални прилив публикација. Овакво поређење говори у прилог ономе што ја увек истичем да је суштина нашег посла умногоме остала непромењена, а да ми само треба да препознамо нове облике његовог испољавања.

Када погледаш уназад, постоји ли нешто што бисте посебно издвојили, неко несвакидашње искуство у Библиотеци?

Малочас сам поменула магацине, а кад ме то питате, одмах ми искрсава сећање на 1996. годину када је у нашој Библиотеци било организовано велико пресељење читавог фонда у нове, тада још недовршене магацине. Пресељење је било нужно због изненадних радова на фасади зграде, те је, ради заштите фонда који се тада налазио у згради Библиотеке, морало да се прибегне овом подухвату. Изградња нових магацина започела је још 80-их година прошлог века. Као млади библиотекар, с тек једном годином искуства, дошла сам у прилику да, током тих 20-ак дана колико је пресељење трајало, буквално преко руку пренесем више од половине нашег фонда. Занимљиво, чак и током тог чисто физичког рада било је могуће уочити богатство књига које наша Библиотека крије (ово је можда права реч, јер неке публикације заиста представљају изненађење).

Тада сам дефинитивно избрисала све могуће предрасуде о овом послу, за који се обично мисли да је миран (сетим се оних гужви у каталогу и звоњаве телефона), чист (помислим на то како су нам изгледале рукавице после преношења неколико колица пуних књига) и статичан (падају ми на памет оне ужурбане припреме за слање пројеката, а потом рад на њима). Истина је да сам понекад имала више посла него што ми се допадало, чињеница је и да сам се сама нудила за учешће у неким догађајима, као што је била велика прослава седамдесетпетогодишњице од отварања Библиотеке која је уприличена 2001. године, или су се просто нека ангажовања сама по себи наметала, као што је дочек неких страних делегација, те разговор с њима и представљање Библиотеке итд.

Да ли ово делује обесхрабрујуће за младе људе који желе да раде у библиотеци? Шта бисте им прво рекли када би дошли да раде у оваквој установи. Какви су Ваши планови?

Можда баш то да се ослободе предубеђења и да помогну да се и у широј заједници сличне предрасуде разбију. Ипак, мислим да је најважније да млади људи разумеју библиотечки систем и да упознају све делове једног сложеног процеса. Тек када буду потпуно суверени у том домену, сами ће видети како се јављају идеје и отварају перспективе. Поред тога, желим им да не беже од посла и да се не затварају у уске оквире, ако не желе да им овај посао, чија се тежина не опажа у првом тренутку, постане мучан. Саветовала бих и да сарађују с колегама из других институција, али да не забораве ни оне из других одељења својих институција, чији домен рада треба да познају и разумеју, да се организују по потреби у интеродељенске тимове, како би могли да постигну специфичне циљеве. Чињеница да се чланови таквих тимова врло често по много чему разликују постаје небитна и неприметна пред интересом установе и делатности уопште. Укратко, да избегавају затварање у сваком смислу, и стручно и ментално, не плашећи се целоживотног учења и напредовања.

Како је рекао наш први управник Урош Џонић, у библиотеци увек има посла, и ништа није тачније од тога. Што се тиче планова, то су пре свега пројекти, национални и међународни, као и оснаживање и консолидовање подршке докторским студијама, за које се надам да ће добити формални, организациони оквир. У неким сегментима рада видим простор за унапређење пословања и надам се да ће се бар део тога остварити, али о томе – у наставку.

Разговор водила Марија Булатовић,
дипломирани библиотекар саветник
Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић”
Београд, 2022.

ИЗДАВАЧКА ТРАКА

Весна Тријић – Манастирске библиотеке на Фрушкој гори (Весна Петровић, Дубравка Симовић, *Сџара шџамџана књиџа у библџоџекама фрушкоџорских манасџира: кашалоџ*. Ириг: Српска читаоница, 2020)

Тања Тасић – Каталогџ Народне библџотеке Србије – историја и теорија каталога (Светлана Јанчић, Ана Савић, *Кашалоџ Народне библџоџеке Србије: од џрвих џоџиса фондова до узајаџе кашалоџшко-бџблџоџтрафске базе џодаџака*. Београд: Народна библџотека Србије, 2021)

Сања Пеџровић Тодосијевић – Глас иза жице. *Наши дани* – лист југословенских ратних заробљеника нацистичког заробљеничког логора Сталаг XVII Б (Наташа Јовановић, *Наши дани: (1942–1945)*. Фототипско издање рукописног листа. Београд: Народна библџотека Србије, 2021)

Александра Колаковић – (Не)познате слике Великог рата: Рововац и Станислав Краков (Наташа Јовановић, *Рововац (1916)*. Фототипско-транскрибовано издање рукописног листа Станислава Кракова. Београд: Народна библџотека Србије, 2021)

Александар Радовић – Од „руковатеља књиџа“ у Друштву српске словесности до дигиталне библџотеке САНУ (Сања Степановић Тодоровић, Марина Нинић: *Библџоџека Срџске акадеџије наука и уџетносџи: 1841–2021*. Београд: САНУ, 2021)

МОНАСТИРСКЕ БИБЛИОТЕКЕ НА ФРУШКОЈ ГОРИ

ВЕСНА ПЕТРОВИЋ, ДУБРАВКА СИМОВИЋ,
СТАРА ШТАМПАНА КЊИГА У БИБЛИОТЕКАМА
ФРУШКОГОРСКИХ МОНАСТИРА: КАТАЛОГ, ИРИГ:
СРПСКА ЧИТАОНИЦА, 2020, 155 СТР.

Весна Тријић

*Народна библиотека Србије,
Београд*

УДК: 027.6:271.222(497.11)-523.6(497.113 Срем)(049.32)

Искусне библиотекарке Весна Петровић и Дубравка Симовић су у каталогу *Стара штампана књига у библиотекама фрушкогорских манастира* пописале све старе монографске публикације досад пронађене у библиотекама једанаест фрушкогорских манастира. Њихов сарадник у овом послу био је Ратко Марковић, а стручна консултанткиња Душица Грбић. Као рецензенти, каталог су потписали Марина Лазовић и Лазар Чурчић. Материјална средства за његово штампање обезбедио је Покрајински секретаријат за културу, информисање и односе с верским заједницама Аутономне покрајине Војводине.

У сажетом „Предговору“ ауторке су у најкраћим цртама представиле пројекат *Кашалот библиотеке фрушкогорских манастира*, који се од 2015. године реализује под окриљем Српске читаонице у Иригу, откривајући његове основне програмске циљеве. Пројекат је био мотивисан увидима у стање књижних фондова манастирских библиотека до којих је довела изложба *Библиотеке фрушкогорских манастира*, организована на Сабору библиотекара Срема у Иригу 2009. године поводом пет векова Крушедола. Успостављена је затим тешња сарадња сремских библиотекара са Српском православном црквом и управама конкретних манастира, како би њихове библиотеке биле стручно уређене или, у случају оних који своје библиотеке дотад нису имали, формиране. Најзначајнији резултат тог пројекта било је управо проналажење и адекватно пописивање рукописних и старих штампаних књига на Фрушкој гори. Подсећајући да, према актуелном Закону о културним добрима, све књиге штампане пре 1867. године представљају покретно културно добро од изузетног или великог значаја, ауторке су, посредно, нагласиле и значај пројекта у којем су учествовале, као и самог овог издања до којег је тај пројекат довео.

Својеврсну допуну „Предговору“ представља рецензија библиотекарке саветнице Марине Лазовић која је, у целини, одштампана на крају књиге. У њој је назначено место које у савременој библиотечно-информационој делатности заузима проучавање историје манастирских библиотека, као и културноисторијски контекст о којем старе књиге пописане у овом каталогу посредно сведоче.

Каталожке јединице су у *Сшарој српској књизи у библиотекама фрушкогорских манастира* разврстане по неколико критеријума.

Први од њих био је, условно речено, територијални: грађа је најпре разврстана према манастирима у којима је сачувана – од Беочина, Бешенова, Гргетега, Јаска, Крушедола (и његовог метоха Планинско Грабово), до Кувеждина, Мале Ремете, Новог Хопова, Привине Главе, Раванице у Врднику и Раковца; овај низ је азбучно уређен.

У оквиру тако добијених одељака, грађа је затим разврстана по азбучном редоследу, с тим што су у њега укључени и библиографски описи ретких књига на латиници. Наслов једине међу њима која је штампана арапским писмом – посредни је прво комплетно издање Библије на старом турском, османском језику, из 1827. године, сачувано у манастиру Беочин – транскрибован је и у таквом, латиничном облику укључен је у азбучни низ. Хронолошки принцип распореда грађе примењен је једино у оним случајевима у којима је у конкретной манастирској библиотеци сачувано више књига истог наслова.

Нумерација је у каталогу двострука: постоји главни низ – који је графички истакнут и у којем пребројавање тече континуирано, настављајући се из

једног одељка у други – али и онолико краћих, затворених низова колико има и пописаних манастирских библиотека. Манастир Кувеждин, на пример, има сопствену нумерацију од 1 до 14, колико је у његовој библиотеци похрањено старих књига, али и континуирану, од 237 до 250, што одговара његовом месту у целини овако конципираног каталога. Захваљујући томе, лакше долазимо до података да је највише старих књига сачувано у врдничкој Раваници, њих 81, док их је у Гргетегу, Крушедолу и Хопову између 50 и 60; у манастиру Раковац налази се једна стара књига.

Каталог у целини пак садржи 445 јединица, с тим што су ауторке у предговору оставиле отвореном могућност да тај број није коначан, односно да би се у будућности, и у већ истраженим манастирима, могла пронаћи понека књига која је измакла пописивању и смештању на одговарајуће место у манастирској библиотеци.

Библиографски опис рађен је на идеалан начин, с књигом у руци, и према међународном стандарду за антикварну грађу, ISBD(A). Приметан је труд које су ауторке уложиле како би у пољу предвиђеном за напомене унеле што више података о повезу, печатима, посветама и потписима, које конкретан примерак чине специфичним или откривају трагове његових некадашњих читалаца и власника; назначено је и постојање оних записа које, због нечиткости, ауторке нису успеле да одгонетну.

Како би обезбедиле бољу прегледност описане грађе а потенцијалним корисницима олакшале сналажење у публикацији, ауторке су придодале и одговарајуће регистре аутора и наслова – у којима је принцип укључивања латиничних имена и наслова у азбучни низ задржан – као и хронолошки регистар.

Издање је китњастог изгледа – на корицама су украси који асоцирају на металне окове какве старе књиге често имају – и богато је илустровано. Фотографије повеза и најинтересантнијих страница одабраних књига, које је начинио Бранислав Јовановић, допуњују информативност каталога, док цртежи манастира оловком, чији је аутор Бранко Орешчанин, имају естетску улогу.

Најстарије књиге описане у *Старој шtamпаној књизи у библиотекама фрушкогорских манастира* потичу из прве половине 16. века: то су *Окшоих љешојласник* из 1537. године, сачуван у Крушедолу, и *Празнични минеј* из 1538, чији се примерци налазе у Крушедолу и Привиној Глави; обе књиге штампао је Божидар Вуковић, у Венецији. Највише је пак књига из 18. века, богослужбеног карактера, произведених на територијама данашње Русије и Украјине. Док је горња граница стране старе штампане књиге пописане у каталогу 1830, у случају српске књиге то је, као што смо напоменули, 1867. година. Ову границу су „пробиле” једино публикације које су накнадно повезане уз старије наслове, попут *Главне расправе Јаше Томића збој шуцинданској догађаја*, која је у Српској штампарији Светозара

Милетића објављена 1890. године, док је у адлигату обједињена с *Пеодницом* из 1863. године, због чега се и нашла у каталогу.

На основу података сабраних и презентованих у каталогу сазнајемо да је на Фрушкој гори највише сачувано књига Светог Јована Златоустог (11), а затим епископа Петра Могиле (5) и Светог Илије Мињатија (4). Од публикација српских аутора, највише је Доситејевих (3).

Међу пописаним књигама највише је оних на црквенословенском и на српском језику, док их свега пет има на латинском, а по једна на енглеском, грчком, немачком и османском, што посредно сведочи о интелектуалном профилу некадашњих корисника ових библиотека, фрушкогорских монаха. Највише је, као што смо напоменули, богослужбених књига – јеванђелистара, минеја, псалтира, требника, житија и беседа; *Окшоих сиреч Осмогласник* сачуван је, на пример, у 15 примерака, већином различитих издања. То одговара постојећој слици о манастирским библиотекама као огледалу потреба њених корисника – манастирских житеља у одређеном временском периоду.

Нешто је мање међу старим књига пописаним на „Српској Светој гори“ оних чија је вредност и документарна, јер су настале као реакција на конкретне друштвеноисторијске околности. Такве су, на пример, *Мисли о начину, како да се у духу православној вере и према њој требама народним у ред доведу црквено-просветни односи Срба у Аустрији* из 1865, које је написао директор Учитељске школе у Сомбору Никола Ђ. Вукићевић (1830–1910) и чији се примерак данас налази у манастиру Гргетег.

Пописане старе манастирске књиге на специфичан начин сведоче и да је епоха у којој су оне настајале била прелазна, односно да је доносила суштинске културолошке промене српском народу. Осим књига намењених богослужбеној и молитвеној пракси, међу њима има и оних које су у потпуности световног карактера – попут *Физике* Атанасија Стојковића, чији је један примерак штампан 1803. године у Будиму, или *Трагедије цара Уроша* Јована Рајића из 1798, сачуваних у манастиру Раваница у Врднику – које не говоре само о порасту интересовања монаха за науку и световну књижевност, већ и о промени представе о томе шта све може да буде душекорисно и богоугодно дело.

Регистар штампара старих књига описаних у каталогу није израђен, али је у „Предговору“ обезбеђена информација да су пописане књиге из 18. века штампане у Русији – данас су то територије Русије и Украјине, од Петрограда и Москве до Кијева и Лавова – док су оне из 19. столећа произведене у Бечу, Будиму, Сремским Карловцима, Новом Саду, Београду или Сарајеву.

Ови, наизглед, сувопарни и редундантни подаци сведоче о важним идеолошким померањима у култури: српска интелигенција се од руског културног обрасца, којем је након Велике сеобе била прилагођена, посте-

пено окретала Западу, од Москве и Кијева ка Бечу и Будиму; током 19. века, друштвенополитичке и економске околности биле су пак такве да је српска књига имала штампаре и на домаћој територији. То су показатељи културноисторијског процеса који је обележио просветитељство и романтизам, епохе у којима је наратив о српском националном идентитету задобијао своје препознатљиве контуре.

Непосредни циљ библиографског труда Весне Петровић и Дубравке Симовић био је да утврде и покажу које се старе књиге тренутно налазе у библиотекама фрушкогорских манастира. Начином на који су грађу распоредиле и представиле, сугерисале су пак да је истраживање ове врсте захвалан и леп посао. То је подстицај библиотекарима широм Србије да, у сарадњи с локалним властима и надлежним епархијама Српске православне цркве, посао на пописивању старих штампаних књига у манастирима и црквама наставе, како благо које је дуго било запостављено не би било препуштено потпуном пропадању.

КАТАЛОЗИ НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ – ИСТОРИЈА И ТЕОРИЈА КАТАЛОГА

СВЕТЛАНА ЈАНЧИЋ, АНА САВИЋ, КАТАЛОЗИ НАРОДНЕ
БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ: ОД ПРВИХ ПОПИСА ФОНДОВА
ДО УЗАЈАМНЕ КАТАЛОШКО-БИБЛИОГРАФСKE БАЗЕ
ПОДАТАКА. БЕОГРАД:
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ, 2021.

Тања Тасић

*Народна библиотека Србије,
Београд*

УДК: 017.1(497.11)(049.32)
027.54(497.11)(091)(049.32)

Настављајући континуитет и у сложеним околностима и специфичним условима рада 2021. године, као 26. књигу у оквиру едиције Савремена библиотека, Народна библиотека Србије објавила је монографију ауторки Светлане Јанчић и Ане Савић *Каталози Народне библиотеке Србије: од првих пописа фондова до узајамне каталошко-библиографске базе података*. Историјским и аналитичким приступом у књизи су уобличени систематизована хронологија, развој и опис свих каталога Народне библиотеке Србије, од првих пописа, као нуклеуса каталога, преко лисних и штампаних, до електронског каталога какав данас користимо.

Пописи и каталози хронолошки су представљени у оквиру три целине које, по речима ауторки, „означавају етапе у развоју каталога”¹: 1. *Каталози Народне библиотеке у Београду*; 2. *Лисни и штампани каталози обновљене Библиотеке*; 3. *Каталози Библиотеке у дијигиталном окружењу*. Уз то, публикација садржи Увод, Закључак, Прилоге, Изворе и литературу, Регистар личних имена и Рецензију Светлане Мирчов. Као извори података окупљени су: расположива релевантна литература, штампани извори, обимна објављена и необјављен архивска грађа, али и лично искуствено сагледавање појединих етапа уобличавања каталога Библиотеке. Шире посматрано, иако фокусирано на историју и развој каталожке мисли и праксе у Србији, ово издање представља драгоцен допринос општој историји Народе библиотеке Србије и историји развоја домаћег библиотекарства.

У првој целини у *Каталозима Народне библиотеке у Београду* приказани су пописи и штампани каталози Библиотеке од њеног оснивања, односно од првог пописа фонда до 1945. године. Након краћег осврта на оснивање Библиотеке 1832. године и њеног развоја првих година, причу о каталозима ауторке започињу описом првог забележеног пописа фондова из 1845. године који је сачинио др Милован Спасић, чиновник Министарства просвете, на сопствену иницијативу, а по налогу тадашњег министра просвете Јована Стерије Поповића. Ауторке овај и сваки следећи попис или већ формиран каталог подробно описују, износећи податке о обиму, садржају и начину његовог устројства. Овакав поступак омогућава да се проникне у начин размишљања тадашњих креатора каталога, потребе тадашњег друштва, њихове визије и намере. Кроз ретроспективу каталога може да се прати уобличавање каталожких правила, утицај светских каталожких пракси, као и намере да се иностране праксе прилагоде тадашњим домаћим потребама, уз анализу материјалних и кадровских могућности у датом тренутку. Форме каталога овог периода биле су листе, односно пописи, штампани каталози, касније и лисни каталози чији су листићи, 1938. године, већ били обликовани према међународном формату.² Сliku тадашњих каталога употпуњују подаци о званичним прописима, правилницима и законима којима је уређивана ова област, а такав поступак је дословно спроведен и надаље, односно примењен је на сваки појединачан каталог.

Друга целина *Лисни и штампани каталози обновљене Библиотеке* обухвата историјски период од 1945. године до почетка аутоматизације библиотечких каталога, тачније до почетка деведесетих година двадесетог века. Овај период, чија је главна карактеристика развој културних институција и заштита културних добара, одликовао се даљом кодификацијом постојећих и формирањем великог броја нових каталога. Форме у којима су се обра-

¹ Јанчић, Светлана, Ана Савић. *Каталози Народне библиотеке Србије* (Београд: Народна Библиотека Србија, 2021), 9.

² Исто, стр. 51.

зовали и развијали каталози Народне библиотеке Србије тога времена су и даље лисни и штампани. Ауторке грађу за ову целину и систематизују, наводећи најпре лисне, а потом и штампане каталоге. Број и врста лисних каталога су огледало организационе структуре Народне библиотеке Србије, прате развој колекција и посебних збирки као и раст фондова. Наведени су сви каталози, било да су јавни или интерни, главни или специјални, као и помоћни информациони инструменти. Пре навођења појединачних каталога, у уводу су изнете дефиниције и историјски развој одређеног каталога у теоријском смислу. Поред главног алфабетског и осталих алфабетских каталога за посебне врсте грађе, наведени су и они који су први пут формиран у овом временском раздобљу. Реч је о предметним и стручним каталозима, као и о топографском и централном каталогу. Ове врсте, за чије формирање су постојале идеје много раније, показане су са заслуженом пажњом јер представљају квалитативан искорак у области каталогизације и класификације у Народној библиотеци Србије. У сегменту посвећеном штампаним каталозима описана су два капитална издавачка подухвата: *Каталог књига на језицима југословенских народа, 1519–1867* и *Каталог књига на језицима југословенских народа, 1868–1972*. Поред тога, дат је преглед штампаних каталога библиотека целина истакнутих појединаца чије се библиотеке целине чувају у Народној библиотеци Србије. У овом делу ауторке се задржавају на теми теоријског утемељења система каталогизације и класификације, те применом каталожких принципа у националним оквирима. Описана је генеза доношења важећих националних правила, усвајање примене међународног стандарда за библиографски опис, усвајање принципа поставке предметног и стручног каталога. На овај начин сагледавају се развојне прилике у библиотекарству и усклађеност каталогизације и предметне и стручне класификације на националном и међународном нивоу као одговор на захтев корисника за вишеаспектним претраживањем библиотечке грађе.

Трећа целина *Каталози Библиотеке у дијигналном окружењу* посвећена је аутоматизацији библиотечког пословања, с акцентом на установљавање и развој електронског каталога, уз историјат овог подухвата, од идеје до реализације. Зачеци аутоматизације библиотечких каталога Народне библиотеке Србије јављају се осамдесетих година двадесетог века. Народна библиотека Србије, као члан *Заједнице југословенских библиотека* започиње овај тимски пројекат с националним библиотекама тадашњих република Југославије с идејом о развоју узајамног електронског каталога. Овај сегмент књиге значајно је сведочење о основној првобитној поставци електронског каталога који је данас у употреби. Поставка је у међувремену надограђена, модификована и техничко-технолошки унапређена у Словенији. Изнете су појединости о историји електронског каталога Народне библиотеке Србије која је обележена прекидом

узајамне каталогизације и њеним реуспостављањем у донекле измењеној форми. Истакнуто је место Народне библиотеке Србије као носиоца узајамне каталогизације Републике Србије. Дат је опис каталожко-библиографске базе података, техничке спецификације, њена структура, начини на који су примењена национална каталожка правила и међународни стандардни библиографски опис, формат за машинску размену библиографских података, врсте претраживања и електронских и штампаних исписа, могућност комуникације са сродним библиографским базама у региону и свету. Пажња је посвећена и сегменту о нормативној контроли као великом искорак у погледу достизања квалитетније универзалне библиографске контроле, као и платформи Српски УДК онлајн, новијем инструменту који знатно олакшава стручну класификацију и подиже квалитет стручног каталога.

Монографија *Кашалози Народне библиотеке Србије* драгоцен је сведочанство развоја Народне библиотеке Србије као институције, али и српске науке и културе. Ова публикација одише свешћу о нераскидивој вези каталога Библиотеке и саме институције, која се огледа у координираном развоју каталога и фондова и унутрашње организације Библиотеке, каталога као подршке у остваривању њене функције, праћења њене наставне политике, доприноса њеном материјалном и статусном положају, као и у многим другим аспектима. Ову публикацију могуће је читати и на друге начине. Њена примена може да буде врло практична и конкретна. Познавање историје развоја појединих каталога или теоријске поставке је врло често од виталне важности за разумевање многих каталожких решења и може да пружи исправан путоказ при доношењу садашњих и будућих стратешких одлука. Стога, она може да се чита од корица до корица, али је у њој могуће трагати и за циљаним податком потребним да се разјасни неко текуће питање. Иако се не може назвати приручником, нити је тако замишљена, може да се уврсти и у приручничку литературу.

Није претерано рећи да је ова сложена тема сасвим природно и очекивано била у фокусу управо ових ауторки. Њихов читав професионални развој и ангажман везан је за каталоге Народне библиотеке Србије, а и саме су пружиле немали допринос њиховом развоју у савремено доба. Зато и не чуди пажња с којом су се посветиле овом истраживању. Публикација је написана разумљивим језиком, врло је сведена и конкретна, уз потпуну примену важеће стручне терминологије. Посебну вредност, али и шарм, чини навођење имена колегиница и колега заслужних за развој појединих каталога и оних који су обележили једно доба. Овај леп гест представља омаж свима колегама који су се бавили или се баве каталогизацијом или класификацијом, тим необичним занимањем које је тешко дочарати онима који нису проникли у њега и које појединца посвећеном њему осуђује на анонимност, без веће прилике за јавно признање.

ГЛАС ИЗА ЖИЦЕ. НАШИ ДАНИ
– ЛИСТ ЈУГОСЛОВЕНСКИХ РАТНИХ ЗАРОБЉЕНИКА
НАЦИСТИЧКОГ ЗАРОБЉЕНИЧКОГ
ЛОГОРА СТАЛАГ XVII Б

НАТАША ЈОВАНОВИЋ, *НАШИ ДАНИ*: (1942–1945).
ФОТОТИПСКО ИЗДАЊЕ РУКОПИСНОГ ЛИСТА.
БЕОГРАД: НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ, 2021

Сања Пејровић Тодосијевић
Институти за новију историју Србије,
Београд

УДК: 070.489НАШИ
ДАНИ"1942/1945"(049.32)
091(=163.41)"1942/1945"(049.32)
821.163.41-7(049.32)

ПРИКАЗ

Прошло је више од пет деценија како је Петар Лубарда (1907–1974), један од највећих југословенских и европских сликара 20. века, поклатио (1969) свој чувени циклус под називом „Крагујевац 1941“ Спомен-парку „Крагујевачки октобар“. Лубардин легат који чини 27 слика постаће, након оснивања Музеја „21. октобар“ (1976), део сталне музејске поставке. Иако 27 потресних слика Петра Лубарде, од којих никада ниједна није „напустила“ зграду музеја у Крагујевцу, јасно артикулише потребу уметника да се реферише на један од највећих злочина који су снаге Вермахта уз помоћ припадника домаћих колаборационистичких снага починиле, пре свега, над цивилним становништвом немачког окупационог подручја у Србији, односно злочин који се дубоко урезао у колективну свест не

само припадника српског народа већ и бројних југословенских грађана у периоду после 1944. односно 1945. године, нема сумње да је израз Петра Лубарде у великој мери дефинисан сопственом „ратном траумом“, тј. логорским искуством „стеченим“ неколико стотина километара даље од Крагујевца, у Сталагу XVII Б, једном од највећих заробљеничких логора нацистичке Немачке, основаном октобра 1939. године на „голој ледини“ у селу Гнајксендорф код Кремса на Дунаву, удаљеном стотинак километара од Беча. Управо ће овај заробљенички логор у коме су се, поред Пољака, Француза, Белгијанаца, Италијана, америчких и британских пилота, од 1941. налазили и Југословени, а међу њима и Петар Лубарда, бити важан „оријентир“ у животима и стваралаштву многих заточеника како у односу на „јучерашњи свет“ тако и у односу на (не)извесну будућност.

Тема свакодневног живота у нацистичким заробљеничким логорима у периоду од 1939. до 1945. године, али и другим врстама логора који, ако говоримо о појави масовног интернирања људи (војног и цивилног становништва), постоје још од 19. века, дуго је остајала „у сенци“ искуства живота у логорима „новог поретка“, тачније речено нацистичким логорима смрти, што је имало своје оправдање у потреби „освешћивања“ човечанства, суочавања с до тада невиђеним сценама масовног убијања људи, али и конфронтирања са заједничким и проблематичним наслеђем европског континента. У српској историографији тема свакодневног живота у нацистичким заробљеничким логорима је, уз изузетке попут сећања Радисава Миладиновића, *Заробљенички дани* (Београд: Савез удружења бораца Народноослободилачког рата СР Србије, Четврти јул: 1972), отворена релативно скоро и то пре свега објављивањем биографија и сећања бивших заточеника и припадника Војске Краљевине Југославије, од којих су посебно значајне књиге: Радована П. Рајића, *Ройство у Норвешкој 1942–1945* (приредио Момчило Митровић. Београд: Мрљеш, 1996), Станка Алексића Бацка, *Срби у Нордкирхену* (Београд: Самостално издање аутора, 1997), Милета Бјелајца, *Генерал Драгиша Пандуровић. Живот и сведочења* (Београд: Институт за новију историју Србије, 2001), али и радови попут монографске студије Мирјане Гаковић, *Позоришта југословенских заробљеника у Другом светском рату* (Београд: Музеј позоришне уметности, 1996), рад Милана Кољанина под називом „Од губитка приватности до губитка живота“ објављен у књизи *Приватни живот код Срба у двадесетом веку* (уредио Милан Ристовић. Београд: Сlio, 2007).

Ипак, посебан допринос осветљавању свакодневног живота југословенских ратних заробљеника у нацистичким заробљеничким логорима је дала Наташа Јовановић. Интересујући се пре свега за Збирку рукописне периодике у фонду Народне библиотеке Србије, Наташа Јовановић, библиотекарка саветница у Народној библиотеци Србије, „осветлила“ је и значај рукописног листа *Наши дани*, листа који је „излазио под будним

оком логорских власти у немачком заробљеничком логору Сталаг XVII Б" од марта 1942. до фебруара/марта 1945. а који су покренули заробљени припадници Војске Краљевине Југославије, на челу с доајеном српског и југословенског театра Матом Милошевићем, уредником листа. Поред више углавном ауторских радова, објављених на тему рукописног листа *Наши дани*, посебан допринос скретању пажње не само на значај рукописне периодике која се чува у фонду Народне библиотеке Србије већ и на тему свакодневног живота југословенских ратних заробљеника у нацистичким заробљеничким логорима, дала је Наташа Јовановић до данас још увек необјављеном докторском дисертацијом одбрањеном 2018. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду под називом *Наши дани (1942–1945): студија и библиографија*, али и приређивањем фототипског издања рукописног листа *Наши дани (1942–1945)* (Београд: Народна библиотека Србије, 2021) за потребе чијег објављивања је написала изузетну уводну студију под називом *У жицама Сталаг XVII Б. О заробљеничком рукописном листу* Наши дани (Рукописни лист *Наши дани*; Живот у логору; Поучне рубрике; Верски живот у логору; Културни живот у логору; Књижевност и уметност; Хумористичко-забавни прилози; Спорт; Графичка опремљеност листа; О сачуваним примерцима рукописног листа *Наши дани*). Уводна студија Наташе Јовановић за фототипско издање рукописног листа *Наши дани* представља не само „водич“ за читање већ и оквир за разумевање његове вредности у контексту значаја сачуване рукописне периодике као дела културне баштине српског народа и у контексту значаја сачуваних и до сада, бар не у овом обиму, објављених историјских извора који доприносе ишчитавању нових страница историје Другог светског рата, као и додатном осветљавању оних поглавља која су само делимично отворена.

За све будуће истраживаче како оне који, попут Наташе Јовановић, теже осветљавању значаја рукописне периодике на коју до данас није довољно скренута пажња тако и оне који „трагају“ за новим историјским изворима и грађи за проучавање „кратког 20. века“, века чијој су „краткоћи“ и динамици посебно допринеле оне политичке праксе које су милионе људи оградили у жице, лишавајући их сваког права на лични израз и креативност, приређено фототипско издање рукописног листа *Наши дани* може бити драгоцен из више разлога. Пре свега, оно представља врсту почасте коју је уредница, заједно с издавачем, Народном библиотеком Србије, желела да „уприличи“ двома годишњицама: осамдесетогодишњици од покретања јединственог логорашког листа и стодвадесетогодишњици од рођења Мате Милошевића (1901–1997), доајена српске и југословенске позоришне сцене, уредника *Наших дана*.

Уочавање значаја *Наших дана* „продужило је“, тачније речено „наставило“ живот едиције Народне библиотеке Србије под називом Посебна

издања. Српска рукописна периодика, чиме се допринело устаљивању праксе која може представљати важан подстицај свим будућим истраживачима рукописне периодике.

Приређивањем фототипског издања *Наших дана* од заборавља је сачуван редак лист руком писан и шапирографски умножен у, сматра се, преко 600 примерака, од којих се до данас сачувало неколико, углавном некомплетираних. Да би се разумела „осетљивост” рукописне периодике и значај приређивања фототипских издања, довољно је нагласити да је за потребе, слободно се може рећи, издавачког подухвата, примерак *Наших дана* у поседу Народне библиотеке Србије морао бити допуњен недостајућим бројевима из примерка Историјског музеја Србије. Колики је значај приређивања фототипског издања овог и сличних рукописних листа постаје јасније када се укаже на начине набавки различитих примерака *Наших дана*. Док је Историјски музеј Србије добио један захваљујући Мати Милошевићу који је неколико година пред смрт донео одлуку да управо овој институцији завешта свој примерак, Народној библиотеци Србије је требало неколико деценија да свој делимично комплетира. Примерак Народне библиотеке Србије данас већином чине бројеви који су током окупације стизали из самога логора, док је четири броја Библиотека успела да откупи тек 2002. године.

Приређено фототипско издање рукописног листа *Наши дани* посебно је значајно јер представља важан извор података о појединцима, бившим заточеницима заробљеничког логора Сталаг XVII Б који су, пре свега, у годинама после Другог светског рата обележили различите сфере јавног живота у Србији и Југославији. Странице *Наших дана* пружају драгоцене податке, али и осветљавају из другог угла стваралачке потенцијале појединаца попут: Мате Милошевића, који први и једини пут пише песме у заробљеништву, Петра Лубарде, који се по први пут као заточеник Сталага XVII Б окушава као илустратор у области периодике, Ванђела Бадулија, који оснива логорски хор, Михаила Бураковића, који ће оставити драгоцене белешке о лекарском кору у Логору, али и многих других.

Приређено фототипско издање рукописног листа *Наши дани* посебно скреће пажњу на околности под којима се у сенци „одбачене” Женевске конвенције „каналисало” стваралаштво југословенских ратних заточеника, али и ратних заточеника генерално у нацистичким заробљеничким логорима. Ово издање осветљава тешке животне прилике заточеника Сталага XVII Б, почев од оних које су биле изазване лошим материјалним и хигијенским приликама па до оних које су произилазиле из бриге за породицу, чежње за родним крајем, а на крају, из страха за сопствени живот. Странице *Наших дана* нуде обиље материјала за разумевање „људске психе у логорским условима”. Странице посвећене верском животу у логору, различитим врстама културног стваралаштва, од књижевног до умет-

ничког, затим хумористичко-забавним прилозима и спорту представљају важан прилог за проучавање механизма преживљавања људи у најтежим могућим условима.

Издавачки подухват објављивања фототипског издања рукописног листа *Наши дани* посебно треба похвалити због структуре издања унутар ког се нарочито истичу два текста приређивачице односно уреднице Едиције Посебна издања. Српска рукописна периодика и то, већ поменуте уводне студије, али и прилога посвећеног Мати Милошевићу (Мата Милошевић (1901–1997). Заробљеник број 66766), којим се осврће не само на његове заробљеничке дане већ и веома важну кореспонденцију с Ванђелом Бадулијем (1909–1995). На самом крају налази се Списак изво­ра и литературе на који се приређивачица ослањала за потребе писања наведених текстова који може бити од користи свима који се интересују за проучавање не само рукописне периодике већ и историје немачких заробљеничких логора, Сажетак на српском и енглеском језику као и Изводи из рецензија: Милана Кољанина (Институт за савремену историју), Бојана Ћорђевића (Филолошки факултет Универзитета у Београду) и Ду­шице Бојић (Историјски музеј Србије).

Посебан значај издања лежи у изузетној ликовној опреми чија раскош „оживљава“ странице *Наших дана* и представља „продужену руку“ сваког појединца који је последње атоме своје снаге трошио верујући да ће, баш као у песми Мате Милошевића, објављеној на страницама листа 1942. године, доћи дан када ће престати

„ ...раздор
и мржња
и људска
звер”.

(НЕ)ПОЗНАТЕ СЛИКЕ ВЕЛИКОГ РАТА: РОВОВАЦ И СТАНИСЛАВ КРАКОВ

НАТАША ЈОВАНОВИЋ, *РОВОВАЦ (1916)*.
ФОТОТИПСКО-ТРАНСКРИБОВАНО ИЗДАЊЕ
РУКОПИСНОГ ЛИСТА СТАНИСЛАВА КРАКОВА.
БЕОГРАД: НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ, 2021

Александра Колаковић

*Институт за политичке студије,
Београд*

УДК: 070.489РОВОВАЦ"1916"(049.32)
091(=163.41)"1916"(049.32)
821.163.41-7(049.32)
821.163.41:929 Краков С.(049.32)

Историчари су у сталној потрази за новим изворима, стога је увек драгоцен када се појаве сведочанства о прошлости, чак и оној о којој је написано, како нам се често чини, скоро све. Отргнути од заборава и изнети на светлост данашњице циљ је истраживања и писања о прошлости. Обележавање стогодишњице Великог рата (1914–1918) учинило је да се потомци више заинтересују за претке и да с тавана скину прашину старих одликовања. Нови приступи истраживањима довели су и до нове спознаје догађаја који су одредили ток историје 20. века. У таквим околностима значајно је да се појавило фототипско-транскрибовано издање рукописног листа *Рововац*. Станислав Краков (1895–1968), војник, официр, новинар, књижевник, колекционар и синеаста, у рововима је покренуо овај лист који данас представља вредно сведочанство. Краков, упечатљива и контроверзна

фигура српске историје, написао је и оставио бројне трагове о духу времена у којем је живео и стварао. *Рововац* је један од најсложенијих, али вероватно и највреднијих трагова о прошлости. Ово је први пут да се на основу уникатних и раритетних примерака српске рукописне периодике омогућава стручњацима заинтересованим за изучавање Великог рата, али и свима онима који трагају за причом о прошлости, да на јединствен и комплексан начин дођу до спознаја о Великом рату, као и саме личности Станислава Кракова.

„У оскудици других јавних гласила покренули смо овај *патриотически* лист [...] У листу ће се примати песме и патриотска сачињенија у којима ће бити много крви” пише у позиву на претплату листа *Рововац* који је 1916. године покренуо Станислав Краков. Ту, на Капији слободе, на врху Кајмакчалана, тада млади српски официр, рањаван и одликован у рову, како каже на 150 метара од Бугара, руком пише лист, при чему нам оставља слику тока живота у рову и стања свести српског војника, обојене сатиром и црним хумором. *Рововац*, који је излазио у периоду од децембра 1916. године до јануара 1917. године, имао је седам бројева од којих је преостало четири непотпуна. Сачувани бројеви су доступни у Народној библиотеци Србије, где су доспели 1942. године када их је Станислав Краков поклатио како би Библиотека обновила фонд након трагичног 6. априла 1941. године. Нешто више од једног века касније, Народна библиотека Србије покрене едигију Посебна издања. Српска рукописна периодика и на светлост дана, захваљујући др Наташи Јовановић публикује фототипско-транскрибовано издање рукописног листа Станислава Кракова. Овим је исправљена неправда према периодичи као ретко и недовољно коришћеном историјском извору, као и корпусу знања из српске историје.

Рововац је упоредо дат у фототипском и транскрибованом облику чиме се лако ишчитава, а лакше разумевање омогућавају и предговор „На Капији слободе”, појмовник, биографија уредника листа и одговарајући прилози (текстуални и сликовни). Посебно је значајно да је у припреми овог издања коришћена вредна архивска грађа из Фонда млађих рукописа и архивалија Одељења посебних фондова Народне библиотеке Србије, као и Архива Југославије, Војног музеја, Војног архива, Меморијалног комплекса „Родна кућа војводе Живојина Мишића” и Завичајног музеја у Руми. Архивска документа из читавог низа установа захваљујући Наташи Јовановић успешно склапају мозаик заборављене и мало познате историје војника у рововима током најтрагичнијих и најславнијих тренутака српске историје.

Од посебног значаја јесте што ово фототипско издање *Рововца*, публикувано у предвечерје стодвадесетпетогодишњице рођења Станислава Кракова, садржи попис архивске грађе, периодике, литературе, илустрације попут фотографија Станислава Кракова те његову биографију с попи-

сом одликовања. Да би се пратио садржај, помажу речник архаизама, жаргона и других мање познатих речи и израза као и топонима. Да би разумевање било потпуно, важне су и кратке биографије личности које се помињу у *Рововцу*. Иако имена свих поменутих личности нису разјашњена, ова публикација омогућава драгоцену полазну основу нових истраживања како из историје тако и из другог спектра друштвено-хуманистичких наука. Публиковањем фототипско-транскрибованог издања рукописног листа *Рововац* Народна библиотека Србије и Наташа Јовановић су успели да укажу на значај рукописне периодике као дела српског културног наслеђа које чека даља истраживања.

Доносећи хумористичко-сатиричне приказе историјских догађаја на прелазу из 1916. у 1917. годину, *Рововац*, лист који је добио назив по рововском топу и војницима у рововима речју и сликама, најчешће у форми кратког стрипа или скице, критикује ратно профитерство, штетне појаве и лажни патриотизам. Истовремено, *Рововац* је драгоцен извор стања свести у рату, у најтежим тренуцима и човекове потребе да мисли усмери ка хумору и сатири као последњем прибежишту здравог разума. Публиковање фототипско-транскрибованог издања овог рукописног листа усмерава ка дубоком промишљању српске историје Великог рата и то не само историчара као војника заробљених у рововима архивских докумената већ представља и сасвим нови поглед и за љубитеље историје. Захваљујући овој публикацији спознајемо интимне доживљаје рата, промишљамо о моралним начелима у рату и миру, док пред нама Рововац израста у „споменик“ српском војнику с прве линије фронта.

На страницама *Рововца* оживљавају обични војници, српски високи официри и државници, грчки краљ и амерички председник, док цртежи компарирају слику живота на фронту и у позадини. Већ у првом броју *Рововац* доноси цртеж који указује на однос фронт–позадина и преиспитује питања одликовања, патриотизма, борби, посебно оних духовних на црно-хуморни, оштар начин. Тако спознајемо парадоксе туге, очаја и неизвесности на бојишту према животу у Солуну, где видимо да у башти хотела *Олимпос* седи „патентирани патриота“ који пише стихове „изгинућемо сви до једнога. Ја радо дајем из срца мога. Крв нека потече, крв нека се лије, Све за слободу, за част Србије!“ док наручује још једну криглу пива. На овај начин *Рововац* нам даје обиље података о херојима и о онима за које смо мислили да то јесу током Великог рата. Истовремено, нас покреће и да промишљамо шта је данас патриотизам и где су места сећања, морални кодекси и свест о нацији.

На хартији коју је имао у рову, а која је понекад нагорела, понекад натопљена капљицама крви, Краков и његови сарадници неустрашиво прозивају ратне профитере, јасно описују нпр. Пашића и његовог сина Рада као и официрски кор. Сваке недеље током децембра 1916. године,

јануара 1917. године, на осам страна спознајемо изнијансирану слику историје попут приказа концерта у Солуну у контрасту према концерту натопљеном крвљу на Кајмакчалану. Стога је фототипско издање *Рововца* изузетан извор за нови поглед на историју Великог рата. Наташа Јовановић у уводној студији такође с правом посебно истиче испитивање могућих веза сатиричне концепције Рововца и Црне руке, тајне организације Драгутина Димитријевића Аписа.

Рововац кроз сатиру и хумор, тамо где их не очекујемо, открива слике рата, дубину трауме, стање свести српског војника и односе на линији фронт–позадина. Допуњује нам познате слике Великог рата, Солунског фронта и Кајмакчалана. Истовремено, *Рововац* допуњује и слику специфичне личности Станислава Кракова, носиоца дванаест одликовања, од којих три инострана (пољско, румунско и француско). Његова веза с Љотићевим „Збором“, где руководи одсеком за пропаганду, као и веза са Миланом Недићем, уз активности током окупационог периода Србије (1941–1944), бациле су сенку на његову изузетну ратну прошлост у периоду до 1918. године. Стога је и *Рововац*, који је по свему сличан свом покретачу – необичан, страствен и деликатан, остао на маргинама истраживања српских историчара. Захваљујући новој едицији Народне библиотеке Србије и Наташи Јовановић, сада добијамо ново историјско сведочанство које нам кроз текст, илустрације и одабир тема осветљава дух времена и омогућава дубоку повезаност са српским идентитетом и прецима – херојима.

ОД „РУКОВАТЕЉА КЊИГА“ У ДРУШТВУ СРПСКЕ СЛОВЕСНОСТИ ДО ДИГИТАЛНЕ БИБЛИОТЕКЕ САНУ

САЊА СТЕПАНОВИЋ ТОДОРОВИЋ
И МАРИНА НИНИЋ: *БИБЛИОТЕКА СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ
НАУКА И УМЕТНОСТИ: 1841–2021*. БЕОГРАД: СРПСКА
АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ, 2021.

Александар Раговић
Библиотека Матице српске,
Нови Сад

УДК: 027.2(497.11)"1841/2021"(049.32)

Од 1952. године „краси Улицу кнеза Михаила, уносећи дух француског декоративизма и сецесије у београдску архитектуру.”¹ Библиотека Српске академије наука и уметности је (поред архитектонског здања САНУ у којој је смештена заједно с Архивом САНУ и Дигиталним архивом установе) од 1841. до 2021. године мењала називе али не и мисију, а може се рећи да је сада стекла још један „споменик културе”. Поред здања у најпознатијој београдској улици (архитеката Андре Стевановића, Драгутина Ђорђевића уз адаптацију Григорија Самојлова), „споменик” у виду слова и бројева о Библиотеци САНУ исписале су Сања Степановић Тодоровић и Марина Нинић објавивши издање *Библиотека Српске академије наука и уметности: 1841–2021*² (у даљем тексту БСАНУ).

¹ Марина Павловић, „Девет деценија здања Српске академије наука и уметности”, *Наслеђе* 16 (2015), 27.

² Сања Степановић Тодоровић и Марина Нинић, *Библиотека Српске академије наука и уметности: 1841–2021* (Београд: Српска академија наука и уметности, 2021).

Установа о којој су књигу на 231 страници написале Степановић Тодоровић и Нинић мењала је име четири пута јер је од Друштва српске словесности („...основано је 7. новембра 1841. а почело да ради 8. јуна 1842. године одржавањем свечане седнице, коју је отворио кнез Михаило...“)³ настала Српска академија наука и уметности. Библиотека у саставу водеће српске културне установе створена је, како минуциозним истраживачким радом сведоче ауторке, недуго по формирању ДСС-а које је, током протеклих 180 година, именовано и Српском краљевском академијом (СКА) и Српском академијом наука (САН). Средином педесетих година двадесетог века и уласком у нову, наменски опредељену зграду на главној престоничкој променади, отворена је Библиотека Српске академије наука и уметности (18. октобра 1952), о којој су писале Степановић Тодоровић и Нинић, поделивши архивску грађу и изворе у три историјске етапе. Први период је „од књижне збирке до установе (1841–1947)“, затим следи „успостављање Библиотеке као установе (1947–1990)“, док је последњи истражени период „Библиотека у информатичко доба“ (1990–2020)“, који траје и данас.

Према документима из Архива САНУ (који се данас налази на спрату зграде где је смештена и Библиотека), на првом заседању Друштва српске словесности (11–14. јуна 1842. године), писац, управник српских школа у Темишвару и инспектор Државне штампарије у Београду Димитрије Пантелејевић Тирол (1793–1857)⁴ поклатио је будућој Библиотеци 11 наслова у 14 књига. Сања Степановић Тодоровић и Марина Нинић истичу да је, два месеца касније, аутор *Привѣстивоваџелная књиџица за ѡремилу и ѡрелюбезну сербску юностѣ* поклатио Друштву „још 75 књига, које су заједно са претходним поклоном чиниле заматак будуће Библиотеке“.⁵ Након основног текста књиге, у оквиру Прилога 1, детаљно су пописани „први поклони и дародавци“ (стр. 183–188), а сазнаје се да су, осим Димитрија Тирола, књижне поклоне достављали Франц Миклошич, Јован Стерија Поповић, Јосиф Веселић и многи други. Просторије Друштва српске словесности налазиле су се у „једној соби Лицеја“⁶ (данашњи Конак кнегиње Љубице у Београду), а временом се ДСС селило у „Абаџијску чаршију“ и на крају своје мисије у српској култури било је смештено у здању Министарства просвете (1862). Мада, Милка Зечевић у тексту „Библиотека Српске академије наука и уметности“⁷ из 2003. године наводи да се „крајем шездесетих година деветнаестог века у Библиотеци налазило 6.100 публикација“, Сања

3 Василије Ђ. Крстић, „Предговор“, у Славица Илић и Миле Станић, *Водич кроз архив Друштва српске словесности (1842, 1845–1864. године)*, 3.

4 Уз свако поменуто име у књизи ауторке пружају кратке биографске и пословне податке.

5 Сања Степановић Тодоровић и Марина Нинић, *Библиотека Српске академије наука и уметности: 1841–2021* (Београд: Српска академија наука и уметности, 2021), 24.

6 Сања Степановић Тодоровић и Марина Нинић, 35.

7 Милка Зечевић, „Библиотека Српске академије наука и уметности“, *Годишњак Народне библиотеке Србије* 1/2003, 258.

Степановић Тодоровић и Марина Нинић не потврђују тај податак него наводе да је, непосредно пре пресељења ДСС-а у просторије Министарства просвете, у библиотеци те установе било 174 српске књиге, 135 руских издања, док је на немачком језику сачувано 98 публикација.

Од 29. јула 1864. године и највишег књажевског указа кнеза Михаила Обреновића, установа културе у којој је, од 1841. до 2020. године, радило 1.469 српских академика,⁸ послује под именом Српско учено друштво (СУД). Организациона структура СУД-а била је разуђенија него у случају ДСС-а јер је рад био организован у четири секције: за науке моралне, језикословне и литерарне, а изучавале су се науке природословне и математичке, односно историјске и државне, истичу Сања Степановић Тодоровић и Марина Нинић у својој књизи. Доласком Стојана Новаковића за секретара Српског ученог друштва књиге у поседу установе су инвентарисане, а такође је проширен и списак установа из окружења и иностранства с којим су издања СУД-а размењивана. Друштво је 1869. године објавило књигу *Српска библиојографија за новију књижевност: 1741–1867* Стојана Новаковића, чиме је покренут и библиографски рад у институцији која, тренутно, издаје на десетине периодичних публикација у бројним, специјализованим едицијама и која је разгранала свој рад и издавачки „профил” истражујући историографске и савремене теме из свих друштвених области.

Краљевина Србија је научну установу за истраживање природних и друштвених наука основала 1. новембра 1886. године Основним законом Краљевско-српске академије (СКА). Она је, с београдске адресе Бранкова 15, координирала научно-истраживачки рад у Србији и у земљама где Срби живе, а у формално-правном смислу Српска краљевска академија била је наследник Српског ученог друштва. Књиге и друга библиотечка грађа и извори будуће Библиотеке Српске академије наука и уметности из СУД-а постале су својина СКА, о чему је запис оставио академик Јован Ђорђевић, извештавају Степановић Тодоровић и Нинић. Међуратни период у раду Академије одликује све шири регистар деловања, што је осведочено и оснивањем нових издавачких целина од *Гласа* (1887) до *Јужнословенског филолога* из 1913. године. Рад Библиотеке је регулисан „Правилником о послужби књигама из књижнице СКА” који је објављен у *Годишњаку СКА за 1932. годину*, уз информацију да је врховна научна и културна установа „у Срба” 1933. године покренула *Bulletin de l'Académie Royale Serbe*, намењен иностраним партнерима...

Скрупулотно истраживање теме које су предузеле Сања Степановић Тодоровић и Марина Нинић прожето је информацијама о пословању Српске краљевске академије између два светска рата, до ослобођења у

⁸ Ауторке податке наводе на основу досијеа академика који се налазе у Библиографском одељењу БСАНУ.

новој држави у којој је САНУ наставила своје културно и научно послање. „Током Првог светског рата Српска краљевска академија обуставила је рад, јер је културни и научни живот у земљи био потпуно онемогућен”,⁹ истичу ауторке издања о историји Библиотеке „од ДСС до дигиталне САНУ” поводом њене 180-годишњице.

Други период у историји Српске академије наука и уметности и њене Библиотеке (1947–1990) наступа након још једног „преименовања” установе из Српска краљевска академија (СКА) у Српска академија наука (САН). Наредна два поглавља награђиване књиге *Библиотека Српске академије наука и уметности: 1841–2021* Сање Степановић Тодоровић и Марине Нинић¹⁰ односе се на историју БСАНУ у социјалистичкој Југославији и током наших дана, с нагласком на актуелним презентацијама рада књижнице у дигитализованом окружењу данашњице. Издање обилује подацима о пословању БСАНУ чији су управници, од 1947. године до данас, били: Смиља Мишић, Даница Николић, Ђуза Радовић (1965–1975), Миле Жегарац (1977–1990), затим Никша Стипчевић (1991–2011) и актуелни Миро Вуксановић (2011–). Књига о Академијиној Библиотеци као Прилог 2 доноси „Библиографски преглед издавачке делатности Библиотеке САНУ” у којем је „на сажет а целовит начин – што је најтеже постићи”¹¹ пописано издаваштво БСАНУ од 1958. до 2020. године. Списак почиње *Изложбом радова Бошковићевих о Бошковићу* који је првопоменуте године објавила Централна библиотека САНУ, па иде до *Приступних беседа српских академика*, књ. 1 у којој су „приступнице” чланова СКА (1886–1947), о којима читаоци могу да се информишу и путем сајта <https://www.sanu.ac.rs/jedinice/biblioteka-sanu/>.

На електронској презентацији је, укратко, пружен и попис фонда Библиотеке САНУ, међутим, у књизи Сање Степановић Тодоровић и Марине Нинић *Библиотека Српске академије наука и уметности: 1841–2021*. репрезентативна издања БСАНУ су фотографисана и представљена у одељку књиге под називом „Илустрације”. Уз општи фонд који чине монографске публикације и референсна збирка, ауторке су истакле и драгоцену збирку некњижне грађе (бројне географске карте...), смештену на адреси Кнез Михаилова 35 у Београду. Збирку старе и ретке књиге БСАНУ чине две инкунабуле, две србуље, српске књиге и периодика (18–19. век) и иностране штампане књиге протеклих столетница. Близу 110 хиљада јединица књижне и некњижне грађе налази се у Посебним (личним) библиоте-

⁹ Сања Степановић Тодоровић и Марина Нинић, *Библиотека Српске академије наука и уметности: 1841–2021* (Београд: Српска академија наука и уметности, 2021), 49.

¹⁰ Издање је стекло Награду „Стојан Новаковић” Библиотекарског друштва Србије (БДС) за 2021. годину.

¹¹ Миро Вуксановић, „Реч уредника”, у Сања Степановић Тодоровић и Марина Нинић, *Библиотека Српске академије наука и уметности: 1841–2021* (Београд: Српска академија наука и уметности, 2021), 12.

кама које су пописане редом како су пристизале у Библиотеку Српске академије наука и уметности. Од Библиотеке Михаила Петровића Аласа – ПБ 1 до Библиотеке „Голи оток” – ПБ 39 (коју је формирао академик Драгослав Михаиловић) наводе се књижне збирке дописних и редовних чланова САНУ у посматраном периоду. „Засебну целину у оквиру старе и ретке књиге од великог културног значаја чини *Вукова библиотјека*”,¹² наводе Сања Степановић Тодоровић и Марина Нинић, доносећи као додатак основном тексту издања Изворе и литературу о Библиотеци САНУ и Именски регистар публикације.

Изложбе и Трибина Библиотеке САНУ увелико трају (уз онлајн преносе на „новим медијима”), а БСАНУ је укључена у мрежу српских и регионалних библиотека – COBISS.NET. Српска академија наука и уметности је 2017. године основала Аудиовизуелни архив и центар за дигитализацију САНУ (АВА), који усмерава рад Дигиталне библиотеке и Архива Српске академије наука и уметности.

Академик Миро Вуксановић је уредник приказане књиге Сање Степановић Тодоровић и Марине Нинић *Библиотјека Српске академије наука и уметности: 1841–2021*, а тираж публикације је 500 примерака.

¹² Сања Степановић Тодоровић и Марина Нинић, *Библиотјека Српске академије наука и уметности: 1841–2021* (Београд: Српска академија наука и уметности, 2021), 140.

ПРАВО ЈАВНОГ ПОЗАЈМЉИВАЊА

Став Ифле о праву јавног позајмљивања (2016)

Најбоља пракса за успостављање система права јавног позајмљивања која подржава ауторе и библиотеке и пружа писменост и учење (Анекс Ифлиног става из 2016. године о праву јавног позајмљивања)

Право јавног позамљивања: инструкције за библиотеке

Лондонски манифест

Праведна реформа ауторских права за библиотеке и архиве у Европи

СТАВ ИФЛЕ О ПРАВУ ЈАВНОГ ПОЗАЈМЉИВАЊА (2016)¹

УДК: 021.89:347.78

02:061.2(100)(06)

УВОД

Међународна федерација библиотечких удружења и институција (Ифла) је невладина организација (НВО) која заступа интересе библиотека и информационих сервиса као и њихових корисника широм света.

Библиотеке које су јавно доступне, заједно с другим непрофитним културним, научним и образовним установама постоје како би служиле јавности и грађанима, гарантовале слободан и неограничен приступ целокупном спектру забележеног знања и информацијама човечанства. Оне имају кључну улогу у развоју и очувању демократског друштва тако што свим припадницима заједнице омогућавају приступ широком и разноликом опсегу знања, идеја и мишљења. Јавне библиотеке посебно омогућавају људима, нарочито деци и омладини, да стекну и развију навику читања. Као складиште идеја и као центри знања оне, такође, обезбеђују базична места за учење и истраживање.

Библиотеке и информациони сервиси су за кориснике, као и за творце дела заштићених ауторским правима, главни портали који воде ка култури и информацијама. Као важни субјекти који представљају своје кориснике, они имају кључну улогу у обезбеђивању да јавни интерес, који је представљен потребом друштва за знањем, буде препознат као приоритет и сходно томе адекватно избалансиран у односу на законска и морална права власника ауторских права.

Поред тога, библиотеке и информациони сервиси су велики купци креатора информација, подједнако аналогних и дигиталних формата. Исто тако су велики купци и код организација за права на репродуковање као водећи претплатници лиценци, које корисницима омогућавају, изван ограничених услова законских изузетака и ограничења у вези с ауторским правима, шири приступ и употребу дела заштићених ауторским правима. Док обављају своју делатност унутар поменутих изузетака и ограничења, они теже да омогуће да њихови корисници имају законит и равноправан приступ знању које се налази у делима заштићеним ауторским правима, док, истовремено, уважавају права на интелектуалну својину аутора, извођача, издавача, као и других твораца дела.

Дугорочни став Ифле у вези с ауторским и сродним правима је да економска права пружалаца информација морају да буду уравнотежена у односу на потребе друштва за приступом знању. Изражен, непрекидни пораст ауторских и сродних права у нова подручја довео је до повећане употребе лиценцирања које се све више шири на активности као што је „право позајмљивања“, о чему се говори у овом раду. Ифла верује да уколико се, широм света, не посвети велика пажња очувању и енергично не подрже изузеци и ограничења у вези с ауторским правима зарад очувања ове равнотеже, овај тренд ће, у догледно време, имати изузетно негативан утицај на образовање и истраживање као и њихове исходе, који представљају културни, научни и економски напредак појединаца, држава и друштва, при чему ће се то посебно одразити на економије земаља у развоју.

ШТА ЈЕ ПРАВО ЈАВНОГ ПОЗАЈМЉИВАЊА?

Право јавног позајмљивања (Public Landing Right – PLR)¹ не постоји у многим земљама, а у земљама у којима постоји разликује се у примени од случаја до случаја. Оно се примењује у два одвојена концепта:

1. У неким законодавствима ПЈП може да буде ауторско право – ограничени, искључиви скуп права који припада власнику ауторског права

¹ Public Landing Right – PLR – Право јавног позајмљивања; у даљем тексту ПЈП. (Прим. прев.)

заштићеног дела. Оно власнику даје право да дозволи или забрани јавно позајмљивање заштићеног дела у његовом финалном облику након што је дело дистрибуирано у јавности. Дозвола јавног позајмљивања може да се обави путем лиценцирања и путем плаћања тантијема аутору преко овлашћених тела.

2. Други концепт који се понекад описује као ПЈП је „право на надокнаду“, које представља право аутора/ке (не обавезно и власника ауторског права) да прими новчану надокнаду за јавно позајмљивање свог рада. Тамо где су државе одабрале да установе право на надокнаду, оне су успоставиле низ сопствених критеријума око тога ко је квалификован и у неким случајевима (али не у свим) они треба да испуне културолошке циљеве. У појединим земљама право на надокнаду је законски регулисано као алтернатива ПЈП-у (у правном смислу наведеном под 1) и као такво се посматра као повезано с ауторским правима. У другим земљама право на надокнаду се у потпуности налази ван контекста ауторских права. Међутим, у оба случаја, надокнада коју аутори добијају се не сматра истим као исплата тантијема на основу ауторских права.

Е-КЊИГЕ

Док је у време свог настајања ПЈП искључиво примењиван на штампане књиге и, у појединим државама, звучне књиге у коначним облицима, програми у неколико држава активно разматрају његову примену на е-књиге и дигиталне звучне књиге. Постоје јаки аргументи због којих надокнада за дигиталне позајмице не треба у свим случајевима да има исти облик као за штампане књиге и звучне књиге на физичким носиоцима, при чему такође постоје правни и логистички изазови који су јединствени за дигиталне формате:

- У многим случајевима е-књиге су у библиотекама лиценциране на ограничени временски период или на ограничени број позајмица и уколико се лиценца обнови, аутору би се поново плаћале тантијеме. Овај случај не важи код штампаних књига или звучних књига на физичком носиоцу где се након иницијалне куповине не акумулирају накнадне тантијеме.
- У Европској унији јавно позајмљивање је регулисано Директивом о позајмљивању (Lending Directive). Европски суд правде (The Court of Justice of the European Union) разматра примену Директиве о позајмљивању на е-књиге у холандском судском случају *Vereniging Openbare Bibliotheken C-175/15*. У Великој Британији се недавне промене у законодавству о ауторским правима примењују на право позајмице у случају „позајмице“ е-књиге на лицу места, тј. када

корисник дође у библиотеку да преузме е-књигу. Позајмљивање е-књига на лицу места није било привлачно за кориснике. Приступ е-књигама на даљину, путем библиотеке, чинио се „доступним“ попут доступности садржаја путем интернета у време и на месту које би одабрао корисник и, сходно томе, није могао да се квалификује као „позајмица“ и, самим тим, није потпадао под ПЈП. Ово тумачење је тренутно на снази у законодавству Велике Британије.

- Вођење евиденције позајмица е-књиге заједно с примерцима и насловима биће далеко сложеније него за штампане књиге будући да би поједини подаци могли да буду у поседу трећих лица, односно снабдевача. Програми ПЈП-а зависе од способности да се изврше машинске претраге библиотечких база у циљу утврђивања података о насловима и примерцима заједно с годишњом циркулацијом (све три мере се користе како би се прорачунале надокнаде по ПЈП-у у различитим државама). У случају е-књига, неким од ових података не може да се приступи из библиотечких база, већ се оне пре налазе у базама података снабдевача. Јасно је да ће у примени ПЈП-а потреба да се сарађује с трећим лицима, комерцијалним снабдевачима, како би се приступило појединим библиотечким подацима, повећати логистичке и у сваком смислу финансијске трошкове.

Из ових разлога императив је да представници библиотека блиско сарађују с особљем задуженим за примену ПЈП-а, као и представницима аутора како би се оформила одбрањива и логистички изводљива примена ПЈП-а на приступ дигиталним садржајима преко библиотека.

СТАВ ИФЛЕ О ПЈП-У

Ифла је већ установила основне вредности и начела која се односе на слободан приступ идејама, информацијама и делима имагинације, самим тим слободан приступ јавно доступним библиотекама, затим на њихово место унутар националне инфраструктуре и на право јавне позајмице. Она су наведена у даљем тексту:

1 Ифлине основне вредности укључују:

- усвајање начела слободе приступа информацијама, идејама и делима имагинације и слободи изражавања отелотвореним у члану 19 Универзалне декларације о људским правима (Universal Declaration of Human Rights)
- веровање да је људима, заједницама и организацијама потребан универзални и једнак приступ информацијама, идејама и делима имагинације у циљу њиховог друштвеног, образовног, културног, демократског и економског благостања

- уверење да pruжање висококвалитетних библиотечких и информационаих услуга помаже гарантовању тог приступа.
- 2 „Јавна библиотека у принципу треба да буде бесплатна. Јавна библиотека је под одговорношћу локалних и државних власти. Њу морају да подрже одређени законски прописи и морају да је финансирају државне и локалне власти. Она мора да буде суштинска компонента сваке дугорочне стратегије за културу, пружање информација, писменост и образовање.” IFLA/UNESCO Public Library Manifesto 1994.
 - 3 „Ифла верује да позајмљивање штампаног материјала путем библиотеке не треба да буде ограничено законима и да уговорне одредбе, на пример у оквиру уговора о лиценцирању, не треба да имају преимућство над разумним позајмљивањем електронских ресурса од библиотечког и информационог особља”. IFLA CLM: Limitations and exceptions to copyright and neighbouring rights in the digital environment: an international library perspective (ревидирано 2004).
 - 4 „...Важно је да се средства за плаћање права јавног позајмљивања не узимају од библиотечких средстава намењених за набавку. Међутим, право јавног позајмљивања, уколико се посебно финансира, ипак пружа надокнаду ауторима без утицаја на буџете јавних библиотека. У појединим шемама то може да обезбеди корисну статистику о позајмицама књига одређених аутора. Библиотекари треба да учествују у развоју шема права јавног позајмљивања како би се осигурало да се она не финансирају из буџета библиотеке. The Public Library Service: IFLA/UNESCO Guidelines for Development, 2001 (стр. 17 параграф 2.3.3).

У СКАДУ С ОВИМ УСТАНОВЉЕНИМ НАЧЕЛИМА ИФЛА ПОТВРЂУЈЕ ДА

Ифла не даје предност начелима „права на позајмљивање” која могу да угрозе слободан приступ услугама јавно доступних библиотека, што је људско право грађана. Ифла подржава слободу приступа информацијама и наставиће да се супротставља свим околностима које могу да угрозе овај приступ.

Јавно позајмљивање је од суштинске важности за културу и образовање и требало би да, без ограничења, буде доступно за све. У јавном је интересу да позајмљивање не буде ограничено законским прописима или уговорним одредбама попут лиценцирања. Док је културолошка и друштвена подршка ауторима које пружа већина постојећих ПЈП шема за сваку по-

хвалу, уобичајено образложење за ПЈП – да употреба радова с ауторским правима путем јавних библиотека умањује примарну продају – није доказано. Штавише, позајмљивање путем јавно доступних библиотека често помаже у маркетингу дела с ауторским правима, промовисању радова нових аутора и охрабрује продају.

Изузев Директиве о ауторским правима Европске уније (European Union Copyright Directive) не постоји други вишедржавни споразум који захтева примену ПЈП-а. Одлука да се уведе ПЈП требало би да буде заснована на унутрашњим разматрањима да ли доприноси или не у подршци културе, праведној дисеминацији информација и креативном изражавању.

У државама у којима су уведени системи ПЈП-а библиотекари могу, под одговарајућим условима, да прихвате ПЈП као средство културне препознатљивости и економске подршке као и подршке социјалне сигурности аутора под условом да финансијска и административна подршка ПЈП-а **не потиче из буџета библиотека** него од државе као културна подршка. Ифла заговара да увођење ПЈП-а не треба да резултира трошковима приступа за кориснике информација које су похрањене у јавно доступним библиотекама.

ПРЕПОРУКЕ КОЈЕ СЕ ОДНОСЕ НА УВОЂЕЊЕ ИЛИ МОДИФИКАЦИЈУ ПЈП СИСТЕМА

1. ПРИНЦИПИ ФИНАНСИРАЊА

Прислушати јавним библиотекама, без обзира на то да ли се дела која оне чувају користе у референсне сврхе или да би се позајмљивала, мора да остане бесилазан. Штавише, трошкови ПЈП-а не треба ни на који начин негативно да утичу на квалитет и разноликост услуга које пружају јавно доступне библиотеке. Имајући то у виду, како би се на најбољи начин подржали национални, културни, истраживачки и образовни циљеви, средства за успостављање и одржавање ПЈП система и компензовање носилаца права не смеју да долазе из буџета библиотека већ да их посебно финансира држава.

Образложење

Библиотеке које служе јавности су обично посредно или непосредно финансиране од стране државе на локалном или државном нивоу. Оне своје услуге често пружају на основу ограничених, чак оскудних буџета и, самим тим, једноставно нису у позицији да обезбеде додатна средства како би финансирале ПЈП, било да ПЈП има облик програма надокнаде или лицензирања на основу ауторских права. Уколико би биле приморане да то ураде, библиотеке би морале да драстично смање набавку грађе (што би се, самим тим, такође негативно одразило на издаваче и ауторе), број

запослених и пружање многих њихових драгоцених услуга, а све науштрб избора корисника и приступа. Поред ових резова, оне би могле да буду приморане да корисницима наплаћују позајмице или коришћење библиотеке уопште.

„Сви имају право једнаког приступа јавним службама у својој држави.” (Универзална декларација о људским правима, чл. 21(2)). *Присћуй који није бесйлашан не може да буде једнак.* Свако слично одбијање државе да подржи своју националну културу и улогу свог система јавних библиотека и осталих непрофитних образовних, културних и научних установа у пружању приступа информацијама, негира једнак приступ учењу и знању свим својим грађанима, укључујући не само најрањивије чланове друштва већ и саме ауторе. Свим члановима друштва су потребне јавно доступне библиотеке како би им пружиле знање и информације у циљу неговања интелектуалне креативности.

2. ЗЕМЉЕ У РАЗВОЈУ

Право на позајмљивање би требало да буде одбачено у ширем јавном интересу у ситуацијама где држава не може да приушти финансирање ПЈП-а без преусмеравања ресурса одређених за финансирање потребнијих јавних услуга. Оно такође треба да буде одбачено у земљама које имају низак проценат писменог становништва или у којима недостаје култура читања, будући да преусмеравање финансија за ПЈП може да смањи доступне фондове за више ресурса инфраструктуре и технологије у циљу повећања процента писмености. Конкретно, право позајмљивања не би требало да се успоставља у земљама које, према критеријумима Светске банке, немају високе или средње приходе.

Образложење

У земљама у развоју глави приоритет је да се средства која су одвојена за истраживања у култури и у образовне сврхе искористе како би обезбедиле широк приступ образовању и развоју добрих услуга јавних библиотека као и инфраструктуре. Библиотеке морају да буду способне да усредсреде своје често оскудне буџете на повећање степена писмености, задовољавање основних образовних потреба, омогућавање приступа студентима модерним средствима за учење, развијању иновативних услуга како би се пружиле прекопотребне информације о здравственој заштити, превенцији АИДС-а, пољопривредним техникама и развоју демократије у сеоским и маргинализованим заједницама.

Путем повећања степена писмености и промовисањем навика читања, библиотеке се старају о дуготрајном развоју тржишта за информационе произ-

воде, нарочито за локалне индустрије садржаја. Краткорочно, библиотеке користе своје могућности набавке како би подржале и подстакле ове индустрије.

Уколико је ПЈП почео да се примењује у земљама у развоју, држава може да дође у позицију да не може да преусмери средства за његово плаћање а да не угрози озбиљно пружање других услуга, попут рецимо основне здравствене заштите, оних услуга које могу да буду посматране као важније за јавни интерес. Јавно доступне библиотеке у оваквим државама највероватније нису у позицији да плаћају ПЈП а да озбиљно не угрозе своје, већ рањиве, основне услуге. Уколико би се увеле нове надокнаде за коришћење јавних библиотека, многи људи то не би могли да плате. Коришћење библиотека би се смањило, што би имало изразито негативан утицај на степен писмености, а последично и на економски развој те земље.

Треба истаћи да је у земљама у развоју од прворазредне важности да било који примењени програм ПЈП-а треба да обезбеди надокнаду ауторима који су држављани те земље или који имају легално право боравка у њој; што представља приступ који је у складу с низом постојећих програма ПЈП-а.

3. ПРАВНИ ОКВИР

Уколико дође до увођења система ПЈП-а, он треба да буде или шема културне подршке или право на надокнаду на основу сопственог законодавства а изван законодавства о ауторским правима.

1. Тамо где је предложено увођење ПЈП-а или модификовање постојећих система, библиотекари треба да га у јавном интересу жустро заговарају како би ПЈП шеме биле од користи ауторима, али да јавности не умање приступ информацијама и да за то не користе средства намењена библиотекама.
2. У случају да у будућности увођење ПЈП-а буде обавезно у циљу усклађивања с међународним споразумима и конвенцијама, државама би требало да се дозволи да износе за ПЈП, као и правила за њихово спровођење ускладе са својим финансијским и организационим ресурсима и да не ограниче циљеве јавно доступних библиотека. Државама би још требало да се дозволи привремено одлагање плаћања њихових обавеза на основу њихове економске и социјалне одрживости. Увођење ПЈП-а и одабир степена износа надокнаде би требало да у обзир узме реално богатство те земље како би се штета у погледу приступа информацијама свела на најмању могућу меру или у потпуности избегла.

Образложење

Уколико се увођење ПП-а не одради на прави начин, оно ће се, највероватније, лоше одразити на стање библиотечких фондова и на укидање бесплатног приступа образовању, култури, информацијама и идејама које је тренутно омогућено грађанима путем универзалне капије знања преко јавно доступне библиотеке. Одабир погрешног типа ПП програма у односу на интересе државе може да, нарочито у случају земаља у развоју или у случајевима где фондовима јавно доступних библиотека доминирају страни аутори, доведе до отицања драгоцених средстава за пружање надокнада иностраним ауторима (највероватније из богатијих развијених земаља) под одредбама националних правила о ауторским правима. Ово би на дуже стазе угрозило националну економију и културу.

4. ЗАКОНОДАВНЕ ДЕФИНИЦИЈЕ

Дефиниције или објашњења фраза и термина који се користе у законодавству су од прворазредне важности и библиотекари треба да деловно лобирају како би били сигурни да се законски прописи састављају пажљиво.

Образложење

Тренутно једина наднационална дефиниција „права на позајмљивање” је она из EU Directive 2006/115/ЕЕС која у члановима 1(б) и 1(3) наводи да „позајмљивање” означава омогућавање за коришћење на ограничени временски период и не за посредну или непосредну економску или тржишну корист, када се оно врши преко установа које су доступне јавности. У одсуству неког другог међународног споразума или конвенције која се односи на право на позајмљивање, ова Директива ће вероватно имати утицаја на државе које разматрају њено увођење. Међутим, државе изван Европске уније (као и ван круга кандидата за чланство у ЕУ) нису везане њеним одредбама и нису у обавези да је следе.

Изазови при састављању су такви да треба истаћи да се у случају Европске уније реченице попут „омогућавање за коришћење” може шире протумачити него што обично у свакодневном језику подразумева „позајмљивање”. Ова фраза у Шведској као „позајмљивање” обухвата и постојећу употребу референских дела у библиотекама.

5. КОНСУЛТАЦИЈЕ И УКЉУЧИВАЊЕ

1. Библиотекари треба да лобирају како би осигурали да, што је уобичајена пракса у земљама где су установљени ПЈП системи, и они и носиоци права од самог почетка буду консултовани у вези с предложеним законским прописима као и с процесима успостављања и управљања ПЈП система. Библиотекари такође треба да теже да, заједно с представницима носилаца права, буду укључени у рад националних саветодавних тела која развијају политику, саветују ПЈП администраторе и преговарају с организацијама или струковним телима носилаца права.
2. Поред тога, тамо где уместо културних шема делују системи лиценцирања на основу ауторских права, библиотекари треба да се постарају да буду непосредно укључени у преговоре са струковним телима како би се одредили услови, правила и надокнаде за њихове лиценце за позајмљивање.
3. Сви законски прописи треба да буду утврђени у блиској сарадњи свих заинтересованих учесника, укључујући библиотечке организације.

Образложење

Важно је да се ПЈП администрација води ефикасно и да не апсорбује превише финансијских средстава за своје трошкове, тако да највећи могући постотак фондова за надокнаду иде одговарајућим примаоцима, као и да административни терет библиотека буде сведен на најмању могућу меру или да буде безначајан. Најбољи начин за обезбеђивање сарадње свих заинтересованих страна и за неометано спровођење шема је да се у креирање политика укључе и библиотекари и носиоци права.

Превела Тања Тасић

НАЈБОЉА ПРАКСА ЗА УСПОСТАВЉАЊЕ СИСТЕМА ПРАВА ЈАВНОГ ПОЗАЈМЉИВАЊА КОЈА ПОДРЖАВА АУТОРЕ И БИБЛИОТЕКЕ И ПРУЖА ПИСМЕНОСТ И УЧЕЊЕ (АНЕКС ИФЛИНОГ СТАВА ИЗ 2016. ГОДИНЕ О ПРАВУ ЈАВНОГ ПОЗАЈМЉИВАЊА)¹

УДК: 021.89:347.78
02:061.2(100)(06)

Постојећа Ифлина Изјава о праву јавног позајмљивања, која је допуњена 2016, износи став Ифлине политике о праву јавног позајмљивања. Ове најбоље праксе не нарушавају постојећу Ифлину Изјаву и представљају њен анекс.

Као што је наглашено у Изјави, Ифла не фаворизује принципе „права позајмљивања“ који могу да угрозе слободан приступ услугама јавно доступних библиотека, што представља основно људско право грађана. Ни у ком случају не би требало да доведу до смањивања буџета библиотека. Штавише, такође не постоје међународни инструменти, споразуми или уговори који захтевају шеме права јавног позајмљивања.

Библиотеке ипак поздрављају пружање подршке различитим, локалним гласовима и стварање нових дела, а добро вођени програми донација које финансира влада за ауторе и издаваче могу бити циљан и ефикасан начин за подстицање локалног стваралаштва и објављивања. Такве програме треба истражити и успоставити пре него уводити нове шеме права јавног позајмљивања.

Ипак, за оне владе које одлуче да успоставе шему права јавног позајмљивања овај документ утврђује најбоље праксе о томе како право јавног позајмљивања (Public Landing Right – PLR)¹ може најбоље да функционише за библиотеке и ауторе.

Прелиминарно, док ефикасни ПЈП системи могу пружити добродошлу подршку и признање за рад писаца, Ифла се не слаже да такви режими треба да буду успостављени путем законодавства о ауторским правима.

Укључивање ПЈП-а у ауторска права имплицира да је позајмљивање активност која захтева дозволу и финансијску надокнаду. Ово може да доведе до ограничења слободног приступа грађана образовању, култури, информацијама и идејама кроз јавно доступне библиотеке. Као што је истакнуто у Изјави из 2016. године, Ифла подржава слободу приступа информацијама и наставиће да се одупире свим околностима које би могле да ометају овај приступ.

ОБИМ И УПРАВЉАЊЕ

- ПЈП треба да функционише као допунска подршка јавних политика за ствараоце и културно наслеђе, одвојена и додатна подршка јавним библиотекама.
- ПЈП не би требало да доведе до било каквих ограничења у позајмљивању од стране библиотека.
- ПЈП не може бити замена за правичне и избалансиране уговоре као средство подршке раду писаца. Одговорност за гарантовање правичних надокнада ауторима треба да преузму издавачи, дистрибутери и други који управљају правима ствараоца.
- ПЈП не би требало да се примењује на академске, научне или владине библиотеке, где збирке нису доступне општој популацији.
- Имајући у виду фундаментални значај образовања и његове конзументе, школске библиотеке не би требало да буду обухваћене ПЈП-ом.
- Требало би да се успостави национални саветодавни одбор заинтересованих учесника за ПЈП који би требало да успостави и управља ПЈП системом састављеним од аутора, представника носилаца права и библиотекара.

¹ Public Landing Right – PLR – Право јавног позајмљивања; у даљем тексту ПЈП. (Прим. прев.)

ФИНАНСИРАЊЕ

- Финансирање ПЈП-а морају непосредно да обезбеде националне или регионалне владе. Ово треба да буде додатно (тј. да не смањује) постојеће финансирање стваралаца и да не буде повезано с финансирањем образовних институција и библиотека.
- ПЈП мора да се адекватно финансира, узимајући у обзир обим економије, величину библиотечког и издавачког сектора и државно финансирање сектора библиотека, образовања, креативног и издавачког.

ПОДОБНОСТ

- Аутори треба да буду примарни примаоци плаћања на основу ПЈП-а. Илустраторе, фотографе, визуелне уметнике, преводиоце и уреднике који су значајно допринели садржају дела треба узети у обзир тамо где су средства доступна.
- Подобност за ПЈП је на одговарајући начин ограничена на ауторе и сараднике који су грађани или резиденти државе као подршка националној култури и језичкој разноликости. Ово је посебно важно у земљама у којима фондовима јавно доступних библиотека доминирају страни аутори. Имајући у виду средства јавне политике, потребно је да се води рачуна о стварању ПЈП система који подстичу стварање локалног садржаја и подржавају локалне језике.

ОБРАЧУН ПЛАЋАЊА

- Основу за обрачун плаћања ПЈП-а треба да представљају примерци штампаних књига које су библиотеке ставиле на располагање за позајмљивање. ПЈП не треба узети у обзир за коришћење референтних дела у библиотекама.
- Код обрачуна плаћања треба усвојити најефикаснији приступ, узимајући у обзир трошкове администрације. Бројање по инвентарним књигама има предност у односу на праћење појединачних годишњих позајмица због сложености праћења података о позајмици и потенцијалних ризика по приватност корисника који врше позајмљивање.
- Додатни формати као што су аудио-књиге и е-књиге се могу узети у обзир. Дигитални садржај који библиотеке лиценцирају за ограничен број употреба не би требало да буде квалификован за ПЈП

плаћање јер библиотека засебно, за свако коришћење, добављачу врши надокнаду.

ИЗВЕШТАВАЊЕ

- Власти задужене за вођење ПЈП шема треба да се придржавају највиших стандарда управљања и ефикасног рада.
- ПЈП системи морају да захтевају транспарентно годишње извештавање јавности од стране владе и организације задужене за управљање системом. ПЈП системи морају да обезбеде да се максимални проценат расподељених средстава исплати квалификованим ауторима. Транспарентност ће такође изградити поверење и омогућити ауторима и библиотекама да имају активну улогу у надгледању система.

Превела Тања Тасић

ПРАВО ЈАВНОГ ПОЗАЈМЉИВАЊА: ИНСТРУКЦИЈЕ ЗА БИБЛИОТЕКЕ¹

УДК: 021.89:347.78
02:061.2(100)(06)

ШТА ЈЕ ПРАВО ЈАВНОГ ПОЗАЈМЉИВАЊА?

Право јавног позајмљивања (Public Lending Right – PLR)² се првенствено односи на идеју по којој аутори (или други носиоци ауторског права) треба да имају искључиво право да позајмљују (или да овласте за позајмљивање) дела заштићена ауторским правима. Као резултат овога, било које позајмљивање дела требало би да буде предмет неког облика исплате накнаде ауторима.

¹ „Public Lending Right: A Briefing for Libraries”, https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/hq/topics/e-lending/documents/plr_brief.pdf, преузето 2. 1. 2022.

² Public Lending Right – PLR – Право јавног позајмљивања; у даљем тексту ПЈП. (Прим. прев.)

ПЈП је такође синоним за плаћање ауторима за позајмљивање њихових дела.

Вреди напоменути да идеја права позајмљивања нема исти статус као друга права (као што су репродукција, дистрибуција, превод или саопштење јавности) и да се не појављују у Бернској конвенцији. Ипак, Европска унија и један број других земаља (укупно преко 50) увеле су идеју да позајмљивање дела представља ексклузивно право.

Као примарни аргумент у корист ПЈП-а наводи се чињеница да позајмљивање дела штети њиховој продаји. Међутим, истраживања нису показала да је ово случај. Наравно, неки ће тврдити да свака употреба дела треба да води ка надокнади, али тамо где не постоји штета од коришћења без надокнаде, може се применити изузетак.

КАКО И ГДЕ СЕ ПРИМЕЊУЈЕ?

Према интернет страници PLR International 34 земље имају оперативне ПЈП шеме (списак у прилогу), а још 27 их има у развоју (списак у прилогу – иако се ова тврдња често заснива само на постојању позивања на ексклузивна права позајмљивања у закону).

Не постоји јединствена дефиниција ПЈП-а, при чему се свака шема разликује у погледу тога које библиотеке на који начин израчунавају укупне буџете и плаћања, ко може бити квалификован за исплате, које врсте дела су укључене и ко води шему по којој је организован рад.

Стога, на пример, од 34 шеме које су тренутно у употреби, 32 се односе на позајмицу из јавних библиотека. Међутим, само пет земаља у овом контексту разматра и позајмицу која укључује школске библиотеке. Пет земаља узима у обзир академске библиотеке (од којих само две и школске библиотеке).

Шеме често дискриминишу ауторе у зависности од њихове националности, земље пребивалишта и језика на коме објављују. Само осам земаља безусловно врши плаћања страних аутора ван земље, а само три друге земље ово чине на основу реципрочних споразума. Две земље искључују ауторе који су резиденти уколико немају држављанство.

Постоје варијације и у погледу тога ко прима овакве повластице. Док све земље плаћају ауторима, њих само 24 ово примењује и на илустраторе, а 21 на преводиоце. Само девет земаља плаћа издавачима. Недоследност је и у томе које врсте дела су обухваћене надокнадом. Све земље покривају књиге, али само четири, за сада, покривају е-књиге.

ПРАВО ЈАВНОГ ПОЗАЈМЉИВАЊА

Прорачуни укупних буџета и плаћања такође варирају. Док 21 земља користи само податке о позајмљивању (често преко узорка добијеног из библиотека), још три користе податке о позајмици у комбинацији с другим

информацијама. Седам земаља користи само информације о броју књига у библиотекама, а две комбинацију података о броју књига у библиотекама с другим информацијама. Две земље обрачунавају потребна средства на основу броја корисника библиотеке.

Поред тога, три земље – укључујући Италију и Шведску – користе оно што називају ПЈП у целини или делимично исплаћивање грантова према критеријумима културне политике, а не према обиму, односно обрту фонда.

Укратко, постоји релативно мало тога што обједињује ПЈП системе, осим њиховог имена.

СТАВ ИФЛЕ

Првобитни Ифлин став о праву на јавно позајмљивање датира из 2005. године. Овај став је 2016. ажуриран како би се укључиле и е-књиге. Ово је тренутна верзија Ифлиног става.

Ифла није подржала принцип „права на позајмљивање“, с обзиром на претњу коју представља за слободан приступ услугама јавно доступним у библиотекама.

2019. године, препознајући да је у бројним земљама ПЈП постао животна чињеница, Ифла је објавила Анекс у коме наводи најбоље праксе за ПЈП шеме. Ово не утиче на Ифлино генерално неслагање с принципом увођења ПЈП-а, већ настоји да извуче најбоље из дате ситуације. Детаљније, став се односи на следеће кључне тачке:

- Библиотеке имају суштинску улогу у промовисању равноправног приступа информацијама и култури, а могућност позајмљивања дела је централна претпоставка за ово. ПЈП шеме представљају ризик за реализацију овог посла.
- Иако је важно подржати ауторе, не постоје чврсти докази да библиотечка позајмица проузрокује штету, као што не постоји ни обавеза увођења таквих шема у међународном праву. Али, заиста, библиотеке за ауторе делују као користан дистрибутивни канал.
- ПЈП шеме не би требало да поткопавају рад библиотека смањивањем њихових расположивих ресурса.
- У земљама у развоју, ПЈП треба потпуно одбацити, а средства више трошити на основне јавне услуге. У земљама с ниским стопама писмености и заступљености читања, ресурсе треба утрошити на решавање ових изазова, а не на успостављање ПЈП шема.
- ПЈП шеме се најбоље примењују као облик културне политике. Било који уведени систем треба да буде у складу с капацитетом владе која би морала да га подржи.

- Законодавство треба пажљиво изградити како би се избегле нежељене последице, а библиотекари треба да буду директно укључени у дизајнирање и реализацију било које ПЈП шеме (било посредством владе, специјализоване агенције или колективних организација).
- ПЈП шеме нису нужно прикладне за електронско позајмљивање јер се е-књигама обично приступа помоћу лиценци које се морају обнављати након одређеног времена или броја коришћења.

Штавише, подацима о коришћењу често управљају трећа лица.

Анекс дефинише следеће додатне тачке у ситуацијама када се ПЈП не може избећи:

- ПЈП шеме не би требало да се плаћају из буџета библиотеке или да доводе до ограничења могућности позајмљивања.
- Примарну одговорност у обезбеђивању ауторима да добију правичан приход имају издавачи, дистрибутери и други који се баве управљањем правима.
- Школске, универзитетске и истраживачке библиотеке не би требало да буду предмет ПЈП шема.
- ПЈП треба да користи пре свега ауторима, а првенствено онима у држави који промовишу локалну продукцију.
- ПЈП треба да се обрачунава према обиму поседовања, а не по броју позајмљивања, како би се оптерећења свела на минимум.

Формати који нису књиге требало би да се рачунају само ако нису „истекли“, што би довело до тога да библиотеке буду присиљене да купе нове примерке.

- ПЈП шеме треба да се воде ефикасно и транспарентно, с јасним извештавањем и максималним могућим плаћањима ауторима.

КОНТРОВЕРЗЕ

Да ли позајмљивање заиста лоше утиче на продају?

Кључна тврдња у корист ПЈП-а је да позајмљивање дела у библиотекама штети њиховој продаји.

Иако ово може на први поглед изгледати истинито, чини се да има мало доказа у стварности. Не само да очигледно није тачно да би људи који позајмљују књиге иначе купили књиге, већ, у ствари, многи људи заснивају будуће одлуке о куповини на свом искуству позајмљивања књиге. Идући корак даље, библиотечка позајмица доприноси подржавању писмености

и љубави према књизи, као и повећању потражње уопште. Истраживања BookNet Canada и Panorama Project у Сједињеним Државама су показала како библиотеке подржавају књиге и ауторе.

Да ли је то одлив од финансирања библиотека? Добро је што PLR International предлаже да новац за примену шеме не треба да долази из библиотечких буџета, иако, наравно, није могуће спречити владу да то евентуално уради. Чак и ако одмах не дође до смањења буџета библиотека, новац потрошен на ПЈП може завршити замрзавањем или смањењем потрошње библиотеке у будућности. Ово штети библиотекама по питању могућност куповине више књига и подршке читаоцима.

Да ли је то добра идеја у земљама у развоју? Обезбеђивање довољне подршке ауторима у земљама у развоју један је од многих изазова с којима се тамо суочавају владе. Вероватно је стога потреба за ефикасношћу и ефективношћу у овом случају плаћања посебно велика. Слично томе, предности шема као што је ПЈП треба проценити у поређењу са ширим развојним изазовима као што су промовисање писмености и читања уопште и други развојни циљеви. У овом случају, сматра Ифла, далеко је боље усредсредити напоре на изградњу писмености друштва, и користити циљану подршку за ауторе, уместо уводити ПЈП.

Да ли је то заиста питање ауторских права? Чини се јасним из начина на који већина земаља примењује ПЈП да он не следи правила која се примењују на неке друге употребе ауторских права (нпр. национални и страни аутори се различито третирају), па се то најбоље решава културном политиком. Као што је наведено, доказ је то што је трошак од цене позајмљивања низак, и што се заиста право на позајмљивање не помиње у Бернској конвенцији.

Да ли се њиме ефикасно управља? Као и код сваке употребе јавног новца важно је обезбедити висок стандард финансијског управљања и најбољу употребу расположивих алата. Ипак, ПЈП шеме често подразумевају релативно мали новац, тако да постоји тенденција да администрација и режијски трошкови чине висок удео трошкова. И оне шеме које функционишу треба да буду добро испитане и да функционишу конструктивно и у сагласности с библиотекама. Постоје, нажалост, примери пракси сиромашних организација задужених за вођење ПЈП шема које повећавају ризике.

НАЈБОЉИ НАЧИН ПОДРШКЕ АУТОРИМА?

Ако се ПЈП посматра као оруђе културне политике, онда све владе треба да се запитају да ли он представља најисплативији начин за постизање њихових циљева. Обично се они фокусирају на помоћ новим различитим локалним талентима.

Уколико је то случај, нема смисла издвајати новац према броју позајмица, јер ће то у великој мери довести до разлике између афирмисаних и нових аутора.

Ако се, уместо тога, новац додељује по другим критеријумима, намеће се питање да ли су колективне организације које не функционишу на исти начин као министарства и које покривају сопствене трошкове добар начин вођења такве политике. Не би ли било смисленије да министарство или агенција за културу дистрибуирају средства? Може ли се новац искористити другачије?

Такве културне политике већ подржавају писце на следеће начине:

- Обезбеђивање грантова – они доносе могућност пружања циљане помоћи појединачном аутору.
- Подршка – као што је горе наведено, са снажнијим фокусом и промовисањем културе у различитим областима.
- Обезбеђивање посебних социјалних и пензионих шема за ауторе – што је често у дефициту, а такве шеме обезбеђују ауторима већу сигурност.
- Подршка сајмовима књига и другим промотивним приликама – они нуде платформу како би аутори пронашли нову публику. Библиотеке дају сличан допринос.

У ширем смислу, владе би могле да подрже ланац књиге и уопштено речено:

- Понудом ниже стопе пореза на промет књига (а понекад и е-књига) – ово дозвољава издавачима да зараде више и/или да смање продајну цену књига.
- Подршком библиотекама као местима за промовисање писмености и откривање књига – то обезбеђује корист за цео ланац књига тако што ствара нову генерацију читалаца као будућих купаца књига.
- Подршком библиотекама као кључном делу инфраструктуре књижног ланца (обавезни примерак, националне библиографије, водеће ISBN канцеларије).

Други начини на које владе могу тражити да промовишу интересе аутора укључују:

- Повећање транспарентности у вези с обимом зараде издавача од дела аутора – недавно укључено у Директиву о ауторским правима ЕУ, која се фокусира на осигуравање да аутори буду свесни уколико продаја њихових књига иде добро. То им даје информације потребне да поново преговарају о својим уговорима, ако има потребе.

Обезбеђивање ауторима већих могућности да поново преговарају о неповољним уговорима – верзија овога је недавно ушла у закон ЕУ и настоји да створи могућности да аутори траже већи удео хонорара уколико њихова књига пролази добро (клаузула о бестселеру).

- Омогућавање ауторима да поврате своја права ако их издавачи не користе – „права на враћање” настоје да осигурају да аутори имају нове могућности да промовишу своја дела ако први издавач не жели да их промовише. Ово такође користи другим издавачима, који могу да покупе дела која би иначе остала неприступачна.
- Разматрање свих недостатака у екосистему који окружује организације за наплату с фокусом на управљање, транспарентност, одговорност и ефикасну трансакцију права у корист ствараца и корисника.

КЉУЧНЕ ТАЧКЕ ЗАСТУПАЊА

АКО ЈОШ НЕМАТЕ ШЕМУ ПРАВА ЈАВНОГ ПОЗАЈМЉИВАЊА

- 1) Не постоји оправданост за примену ПЈП-а на основу накнаде штете ауторима у смислу изгубљене могућности продаје.
- 2) Постоје ефикаснији начини подршке ауторима као што су директни грантови, смањени порези, веће могућности за преговарање о уговорима.
- 3) Нарочито у земљама у развоју, владе би пре требало да усредсреде напоре на промовисање писмености и развој библиотечких фондова.

АКО ЈЕ ШЕМА ПРАВА ЈАВНОГ ПОЗАЈМЉИВАЊА НЕИЗБЕЖНА ЗА ВАС

- 1) Сваки облик ПЈП-а који се заснива на пребројавању залиха или позајмица намеће административно оптерећење за библиотеке, смањујући њихову способност да раде друге ствари. Ово треба избегавати.
- 2) Свака библиотека која није отворена за ширу јавност, као што су школске и универзитетске библиотеке, треба да буде искључена.
- 3) ПЈП-ом се најбоље управља – од стране владе – као граном културне политике која има за циљ постизање ширих циљева политике, а која су подвргнута истим правилима и условима као и друга јавна потрошња.
- 4) Рад ПЈП шема потребно је пажљиво пратити како би се обезбедило ефикасно коришћење јавног новца и максималне исплате ауторима.

- 5) Ни под којим околностима ПЈП не би требало да се финансира из буџета библиотеке, нити да води до смањења сваког другог буџета намењеног култури. Требало би да буде додаток постојећем финансирању, а не да доводи до било каквог смањења или стагнације у другим културним (или библиотечким) потрошњама у будућности.

Земље у којима је ПЈП у њуној љримени с оѝисом модела љримене

Земља	Од	Прорачун на основу
Аустралија	1974.	Величине фонда
Аустрија	1977.	Позајмице
Белгија	1994.	Позајмице и броја волумена
Канада	1983.	Наслова
Хрватска	2003.	Позајмице
Кипар	2016.	Надокнаде које нису везане за позајмицу
Чешка	2006.	Позајмице
Данска	1946.	Фонда и броја страна
Естонија	2000.	Позајмице
Фарска острва	1966.	Величина фонда
Финска	1963.	Позајмице
Француска	2003.	Копије и чланства у библиотеци
Грузија		Позајмице из школских библиотека
Немачка	1972.	Позајмице
Гренланд	1993.	Фонда
Мађарска	2008.	Позајмице
Исланд	1988.	Позајмице
Ирска	2007.	Позајмице
Израел	1986.	Позајмице
Италија	2006.	Фондова за пројекте из културе
Летонија	2006.	Фонда и позајмице
Лихтенштајн	1999.	Позајмице
Литванија	2002.	Позајмице
Луксембург	2001.	Позајмице
Малта	2015.	Позајмице
Холандија	1971.	Позајмице
Нови Зеланд	1973.	Примерци
Норвешка	1947.	Величине фонда
Пољска	2015.	Позајмице
Словачка	2015.	Позајмице

Земља	Од	Прорачун на основу
Словенија	1995.	Позајмице
Шпанија	1994.	Позајмице и корисника
Шведска	1954.	Позајмице
Уједињено Краљевство	1979.	Позајмице

Земље у којима је П/П у развоју

Земља	Регулатива	Функционалност
Албанија	2016. Закон о ауторском праву	Још увек нема успостављен систем због изузимања библиотека из примене и недостатка организација за колективно остваривање права
Андора	1999. Закон о ауторском праву	Још увек нема успостављен систем
Јерменија	Закон о ауторском праву	Још увек нема успостављен систем
Бутан	2001.	Још увек нема успостављен систем
Босна и Херцеговина	Донет 2010.	Још увек нема успостављен систем
Бугарска	1993, 2000. Закон о ауторском праву	
Буркина Фасо	2010. Закон о ауторском праву	Још увек нема успостављен систем
Комори	2020. Закон о ауторском и сродним правима	Још увек нема успостављен систем
Етиопија	Закон о ауторском праву	Још увек нема успостављен систем
Грчка	Донет 1993.	Још увек нема успостављен систем
Хонг Конг	Још увек нема успостављен систем	Још увек нема успостављен систем
Казахстан	Донет 1996.	Још увек нема успостављен систем
Кенија	2001. Закон о ауторском праву	Још увек нема успостављен систем

Земља	Регулатива	Функционалност
Косово	2011. Закон о ауторском праву	Још увек нема успостављен систем
Малави	Закон о ауторском праву	У нацрту
Маурицијус	Донет 1999.	Још увек нема успостављен систем
Молдавија	Нацрт закона	Још увек нема успостављен систем
Мозамбик	2001. Закон о ауторском праву	Још увек нема успостављен систем
Северна Македонија	Закон о ауторском праву	Још увек нема успостављен систем
Португал	1997. Закон о ауторском праву	Још увек нема успостављен систем
Румунија	Закон о ауторском праву	Још увек нема успостављен систем
Санта Луција	2000. Закон о ауторском праву	Још увек нема успостављен систем
Самоа	1998. Закон о ауторском праву	Још увек нема успостављен систем
Србија	Закон о ауторском праву	Још увек нема успостављен систем
Сингапур	Без провизије на право јавног позајмљивања	Још увек нема успостављен систем
Швајцарска	Закон о ауторском праву у фази редефинисања	Још увек нема успостављен систем
Турска	Закон о ауторском праву	Још увек нема успостављен систем
Украјина	Закон о ауторском праву	Још увек нема успостављен систем
Занзибар	2003. Закон о ауторском праву	Још увек нема успостављен систем

Превела Драгана Милуновић

ЛОНДОНСКИ МАНИФЕСТ

ПРАВЕДНА РЕФОРМА АУТОРСКИХ ПРАВА ЗА БИБЛИОТЕКЕ И АРХИВЕ У ЕВРОПИ¹

УДК: 021.89:347.78(4)

Праведна примена ауторских права широм Европе је неопходна. Без тога нећемо успети да адекватно подржимо истраживање, иновације и раст, као и тежњу ка јединственом дигиталном тржишту. С њима ћемо боље неговати знање ван граница, задовољити потребе особа с инвалидитетом и у потпуности искористити предности дигиталног доба. Позивамо на праведну примену ауторских права која одговарају сврси и која ће користити сваком грађанину Европе.

¹ „London Manifesto for Fair Copyright Reform for Libraries and Archives in Europe”, April 2015, <http://www.eblida.org/news/fair-copyright-for-all-across-europe.html> преузето 12. 1. 2022.

Залажемо се за:

1. **Усклађивање изузетака из примене:** Усклађивање и јединствена примена изузетака у области ауторских права у свим државама чланицама ЕУ, тако да се примењују без обзира на медије или технологију.
2. **Отворену норму:** Додавање нове „отворене норме“, отвореног изузетка који подлеже тесту у три корака како би се избегла тренутна ситуација у којој европска креативност и истраживање не могу одмах да имају користи од технолошких иновација јер се закон о ауторским правима споро сустиже.
3. **Право на позајмљивање:** Аутоматско „право позајмљивања“ за библиотеке, које укључује право позајмљивања свих дигиталних медија, укључујући пренос дигиталних датотека на ограничени период.
4. **Право на стицање:** Право за библиотеке и архиве да по разумној цени купе или добију лиценцу за коришћење било ког дела заштићеног ауторским правима које је комерцијално доступно.
5. **Право на истраживање:** Аутоматско право да се изврши компјутерска анализа ауторских дела за библиотеке, архиве или њихове кориснике кад год имају приступ садржају који је у складу са законом. Овим се признаје да право на читање укључује и право на истраживање.
6. **Право за особе с инвалидитетом:** Појединци с било којим когнитивним и/или физичким инвалидитетом имају право на исти приступ знању као и сви други. У свакој земљи им мора бити дозвољено да праве копије, или да се за њих праве копије, у било ком формату који им је потребан уколико њихов инвалидитет омета приступ стандардном формату. ЕУ и њене државе чланице треба да брзо ратификују WIPO-ов Уговор из Маракеша из 2013, посебно да би се омогућила размена примерака у приступачном формату између земаља.
7. **Право на уживање законских изузетака:** Забрана уговорних услова и/или технолошких мера заштите које надјачавају неки од законских изузетака у вези са ауторским правима.
8. **Право на прекограничну употребу:** Право библиотека и архива да деле ресурсе и стављају их на располагање, да комуницирају, преносе и дистрибуирају садржај и обезбеђују копије произведене у складу са законским правом на изузимање из ауторских права за прекограничну сарадњу.

9. **Масовну дигитализацију:** Аутоматско право за библиотеке, архиве и музеје да масовно дигитализују своје комерцијално недоступне истраживачке колекције и омогућавају да им се приступа преко мреже широм ЕУ, без обавезе да обештете носиоце права.
10. **Стандардизацију услова заштите ауторских права:** Брза и потпуна хармонизација дужине трајања ауторских права у свим државама чланицама.

НАПОМЕНЕ

1. Нпр. без посебног изузетка, у САД истраживачима је омогућено да рударе садржаје према америчким одредбама о поштеној употреби. У Европи, где не постоји изузетак из отворених норми, само је Велика Британија 2014. увела национални изузетак за рударење садржаја, ограничен Директивом о информационом друштву у некомерцијалне сврхе.
2. У ЕУ позајмљивање од стране јавних библиотека подлеже надокнади.
3. Немачка, Француска, Данска, Финска, Шведска и Чешка имају законске механизме који омогућавају масовну дигитализацију комерцијално недоступних материјала. Они би требало да се прошире широм Европе, укључујући прекогранични ефекат како би легално функционисали између држава чланица ЕУ.

Превела Драгана Милуновић

IN MEMORIAM

Драїана Милуновић In memoriam:
Дејан Вукићевић (1965–2022)

IN MEMORIAM
ДЕЈАН ВУКИЋЕВИЋ (1965–2022)
НЕЋЕМО СЕ ПОЗДРАВЉАТИ¹

Драјана Милуновић

Народна библиотека Србије,
Београд

УДК: 821.163.41:929 Вукићевић Д.
02:929 Вукићевић Д.
012 Вукићевић Д.

„Још једно буђење.

И још један кошмар.

Иако на неки наднаравни начин знам да су ми очи затворене, видим. Све је додуше нејасно, мушнo и на ивици прeпознавања... То је нешто налик бесшeжинском сћању. Крећем се помало у свим правцима и то чиним невољно. Ништа, заправо, и не чиним вољно, чак се и моји удови крећу без моје воље.

Тешко је рећи осећам ли удобност, тешко је рећи осећам ли било шта.

...

И како време одмиче, а тешко је рећи да знам и шта је то време, па и шта то значи одмицање у овако малом простору, дакле, како нешто одмиче, иако је све важније бићи близу отвора, тамног отвора који се заправо не види, који слушајемо мој сусед, ако се уошшe ради о суседу, и ја. Знам да је иако само по томе што и он и ја некако уштрeйшимо кад се нађемо у близини оног другог... И он и ја желимо кроз тај отвор иако, сићуран сам, ни он ни ја не знамо шта нас иза чека."

Дејан Вукићевић,
Церебрум, 2012.

¹ Говор одржан на Старом гробљу у Конареву, 28. јуна 2022.

О Дејану сам говорила и писала много пута, али увек у радосним приликама, на представљањима његових књига, поводом додела награда или приликом пријатељских дружења у кафани. О њему је било лако говорити, али не зато што је био једноставна особа, већ зато што је био склон отвореном приступу људима, транспарентан, а тиме и приступачан за разумевање. Дејан је, ако већ нисте знали, особа која је наглашено склона да истерује ствари на чистину и у томе је током претходних деценија свог професионалног рада показао невероватну количину истрајности и, наравно, за то платио сваку цену која му је због тога испостављана.

Његовом библиотекарском, књижевном и личном развојном путу сам сведочила током двадесет три године нашег заједничког рада и дружења које је од првог дана, током свих ових година, у сваком тренутку ишло руку под руку. А сада је прилика у којој треба да дам резиме његовог живота.

Већина библиотекара Дејана познаје као колегу који је радио на пословима старе и ретке књиге, као стручњака у области организације завичајних фондова, чиме се дуги низ година бавио, а такође и као библиографа. Од пре неколико година, млађе колеге познају га и као предавача на стручним испитима на предмету библиографија, док га они који прате савремену домаћу књижевност знају и као писца интересантне прозе која надасве одаје необичан склоп личности, о чему сведоче његови јунаци, те избор тема и њихова обрада.

Дејан је написао четири књиге прича и два романа. Много више од тога написао је у својој глави, која је била глава писца, увек спремна да уочи детаљ, да разради ситуацију, вербализује радњу и ухвати тренутак. Дејан је много волео речи. Волео је да полемише с лексиком, да проналази синониме за које нико никада није чуо, да инсистира на правопису, али и да га истражује и прати. Волео је и људе који воле речи. Знао је с речима. Научио је и с људима.

И избор професионалних тема којима се бавио често је одговарао Дејановој природној склоности да се позабави другачијим, измештеним, забрањеним, и покуша да га прикаже на својствен начин. Таква је рецимо тема цензуре којом се бавио, а коју је покушао да прикаже кроз преплет стручног и литерарног стила, осенченог њему својственом иронијом, па донекле и духовитошћу којом је увек бојио своје мисли. За тај подухват награђен је признањем „Дејан Медаковић”.

Објавио је дванаест стручних монографских публикација међу којима и библиографије истакнутих јавних личности попут Добрице Ћосића, Матије Бећковића, Драгана Лакићевића и других. Са свима њима с којима је радио и за које је радио, постао је пријатељ.

Добитник је и готово свих водећих награда у нашој струци: „Стојана Новаковића” два пута, за *Дело* и за *Библиографију српских енциклопедија и лексикона*, „Агапове” за најбољег библиотекара града Београда; „Шафарика” за укупан допринос развоју библиотечко-информационе делатности у земљи.

За комплетирање листе, недостајао му је још „Ђура Даничић”.

У једном делу своје каријере био је посвећен осмишљавању изложби које памтимо као запажене и освежавајуће, а које су се често бавиле и темама „иза маргина”. Сећамо се *Првој српској раша плакаћима*, *Минијатури на зрну трашка*, *Каква користи од наслова* и других које су обележиле његов рад од 2005. до 2014.

Од својих професионалних ангажмана током последњих година највише је волео рад на уредничким пословима у *Гласнику Народне библиотеке Србије* у коме смо имали сјајну редакцију коју је предводио. Сваки нови број био је повод за нове заједничке идеје, полетан рад и, коначно, прославу објављеног броја.

Волео је и колеге из мреже библиотека Србије и био одан идеји да свима у послу помогне. Уз његове рецензије и сугестије настале су многе библиографије, каталози и стручни радови које је годинама марљиво прегледао за друге. Дејан је познавао и памтио колеге, никада није заборављао њихова лица, догађаје и сусрете који су их повезивали. Зато није необично ни што су и њега сви познавали.

Дејан и ја смо исте године дошли у Народну библиотеку. Учили смо посао из исте професионалне школе и, као библиотекари, свој радни пут и професионални интегритет засновали на заједничким темељима. Дејан ми је био први другар с посла. Имамо децу истих година. Не могу се набројати теме о којима смо разговарали. Само нисмо стигли да причамо о његовом одласку.

Дејан је отишао тако неприхватљиво нагло и никада нећемо знати уз које мисли и каква осећања. Можда управо она које је описао у *Церебруму*, алудирајући на трауму рођења, али која би се једнако могла односити и на смрт. Ни Дејану ни нама није била пружена прилика да сагледамо целину на тему времена које смо поделили у животу.

Захвална сам на прилици да ја будем она која се овде од њега опростила у име свих нас, као колегиница и као пријатељ, а вас позивам да се сећамо Дејана.

Нећемо се поздрављати.

(Краљево, 2. јун 1965 – Београд, 26. јун 2022), књижевник, библиотекар, библиограф и уредник.

Гимназију је завршио у Краљеву, а на Филолошком факултету у Београду је 1994. године дипломирао на Катедри за општу књижевност и теорију књижевности.

Године 2004. одбранио је на Филолошком факултету у Београду магистарски рад *Дело (1954–1992): библиографија*, а 2010. и докторску дисертацију *Завичајни фондови*.

После краћег задржавања у просвети, као наставник српског језика и књижевности, запослио се у Народној библиотеци „Радослав Веснић” (данас НБ „Стефан Првовенчани”) у Краљеву, где је прошао кроз читав процес библиотечког пословања, од инвентарисања, рада на позајмном и научном одељењу, до сложених послова као што су алфабетска и стручна каталогизација, стручни надзор у оквиру матичних послова и вођење набавне политике библиотеке.

Од 2000. године ради у Народној библиотеци Србије, најпре у оквиру Збирке старог плаката и летка, а након три године преузима Фонд старих, ретких и минијатурних књига.

Био је члан уредништва више стручних часописа из библиотечко-информационе делатности попут *Гласника Народне библиотеке Србије* (од 2016), а од 2017. и зборника *Сусрећи библиографа у Инђији*. Коуредник је зборника с конференције *Посебне збирке у контексту заштитне културне баштине и као подстицај културног развоја* (НБС, 2017). Био је члан редакције *Новина Београдског читалишта* и редакције *Гласа библиотеке*.

Објавио је дванаест монографских публикација из области библиографије и библиотекарства. Међу њима су:

- *Библиографија прилога у краљевачкој књижевној периодици* (Књ. 1 Осврт–Октобар–Слово, 2000; Књ. 2 Повеља 1971–2000, 2001)
- *Библиографија Машије Бећковића и Библиографија Драгана Лакићевића* (Дерета, 2006)
- *Дело: 1955–1992: библиографија* (Институт за књижевност и уметност, Народна библиотека Србије, Матица српска, 2007)
- *Првих 20 година: библиографија Графичког одељења „Дерета”* (Дерета, 2008)
- *Библиографија Николаја Тимченка* (Задужбина Николаја Тимченка, Културни центар Лесковца, 2008)
- *Библиографија Бранислава Пећковића* (Градска библиотека Панчева, 2009)
- *Библиографија Добрице Ћосића* (Службени гласник, 2010)

- *Завичајни фондови* (Службени гласник, Народна библиотека Инђија, 2011)
- *Библиографија српских енциклопедија и лексикона* (Завод за уџбенике, 2014)
- *Кашалот Леџаша Пеџра Колендића: рукописи, кореспонденција, старе књиџе*, коаутори Злата Бојовић, Нада Мирков Богдановић (Народна библиотека Србије, 2015)
- *Библиографија српских речника* (Народна библиотека Србије, 2016 [2018])
- *Non imprimatur или цензура у библиошекарству и издаваштву* (Библиотека „Влада Аксентијевић“ Обреновац, Библиотека „Димитрије Тучовић“ Лазаревац, 2019)
- *Библиографија академика Маџије Бећковића* (Српска академија наука и уметности, 2019).

Осмислио је и поставио пет веома запажених изложби с каталозима и пропратним текстовима:

- *Први српски раџи џлакаџима* (НБС, 2005, поставка у 32 града)
- *Каква користи од наслова* (штанџ НБС на Београдском сајму књиџа, 2005)
- *Масонски симболи на старој српској књиџи* (с Немањом Раџуловићем, Завичајно одељење Библиотеке града Београда, 2006)
- *Збирка старе српске књиџе*, Библиотека Дома Народне скупштине (Дом Народне скупштине, 2006)
- *Минијаџура на зрну џрашка: збирка минијаџурних књиџа Народне библиошеке Србије* (НБС, 2014)[3]

Био је сараџник на изложби *Заљубиџи се у један џраџ: Беоџраџ у џуџоџи-сима евроџских џуџника* (2007).

За свој библиоџрафски раџ и за допринос библиотечко-информационој делатности уопште добио је најзначајније награџе као што су:

- 2007 – Награџа „Стојан Новаковић“ за књиџу *Дело: 1955–1992*
- 2012 – Награџа „Марија Илић Аџпова“ у Библиотеци града Београда за најбољеџ библиотечкара града Београда
- 2014 – Награџа „Стојан Новаковић“ за *Библиоџрафију српских енциклопедија и лексикона*
- 2019 – Награџа „Јанко Шафарик“ за укупан допринос развоју библиотечко-информационе делатности у земљи
- 2020 – Награџа „Дејан Меџковић“ за књиџу *Non imprimatur или цензура у библиошекарству и издаваштву*.

Од 2019. био је и потпредседник Библиотекарског друштва Србије.

Дејан Вукићевић почео је да објављује књижевне радове 1988. године. Јављао се углавном на анонимне конкурсе и добио тридесетак награда локалног значаја, од којих треба издвојити награду *Српско ђеро* (Јагодина, 1999), трећу награду „Милутин Ускоковић” (Ужице, 2017), награду за најбољи есеј (Пријепоље, 1995; Ниш, 1992).

Бавио се пре свега прозом, али је објавио и неколико есеја и књижевних приказа (о *Књизи ђројовједниковој*, Марију Варгасу Љоси, Сервантесу, Гогољу, Лотреамону, Андреју Макину, Алесандру Барику...).

До сада је објавио два романа и четири књиге прича.

Заступљен је у петнаестак зборника и антологија од којих треба издвојити антологију новије српске приче *У књиџама све ђише* Милутина Луја Данојлиџа. Књига прича *Алеја бизарних књиова* преведена је и као електронска књига објављена на пољском језику, а неколико прича објављено је у пољским књижевним часописима.

Часопис *Књижевност* је 2001. године објавио тематски блок о Дејану Вукићевићу. Његова проза била је предмет изучавања на два научна међународна скупа, у Нишу и Трнову у Бугарској.

Књиге прича:

- *Короџа*, Народна књига, 1998;
- *Алеја бизарних књиова*, Рад, 2002;
- *Оама*, „Филип Вишњић”, 2007;
- *Нокаџи и месо*, Културни центар Новог Сада, 2016.

Романи

- *Бодило*, Грађански форум, 2005;
- *Церебрум*, Чигоја штампа, 2012.

САДРЖАЈ

КЊИГА УМЕТНИКА

- 9 *Оливера Баџајић*
Путовање у прошлост због карте за будућност
- 11 *Горана Сивановић*
Књига уметника – феномен уметничког дела у библиотечким збиркама
- 27 *Гордана Каљаловић*
Књига уметника – од литерарног ка визуелном
- 35 *Александар М. Трбовић*
Фотографске уметничке књиге
- 53 *Маида Груден*
Од књиге из масовне производње до уникатне књиге уметника
Айропријација као метод у креирању уметничких књига
- 63 *Божидар Зрински*
Од мале изложбе до награде *grand prix*. Књига уметника и МГЛЦ
- 71 *Јана Вуковић*
Уљани патуљак или деца и њихове књиге

ПРЕВОДИ И ПРЕВОЂЕЊЕ БИБЛИОТЕКАРСКЕ ЛИТЕРАТУРЕ КОД НАС – ИСТОРИЈА, СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ

- 83 *Небојша Ковачевић*
Преводиоци, библиотекари, библиографи – неколико прича
једне заједничке повести
- 97 *Ана Савић*
Како смо преводили библиотекарство: преводилачка
делатност Народне библиотеке Србије
- 119 *Добрила Бетенишић*
Значај превођења за развој струке: на примеру литературе из
области библиотекарства

СТРУКА

- 133 *Наташа Пешировић, Таијана Домазет*
Нови портал Дигиталне Народне библиотеке Србије: поглед
кроз кључаоницу
- 149 *Драгана Пантелић Ђукић*
Радови Ватрослава Бековића у Народној библиотеци Србије

PERSONA GRATA

- 173 ТАМО ГДЕ УВЕК ИМА ПОСЛА И ГДЕ СЕ МОРА РАДИТИ С ИЗВЕСНИМ СИСТЕМОМ: разговор са Драганом Столић – разговор водила Марија Булатовић

ИЗДАВАЧКА ТРАКА

- 195 *Весна Тријић*
Манастирске библиотеке на Фрушкој гори (Весна Петровић, Дубравка Симовић, *Штара штамљана књига у библиотекама фрушкогорских манастира: каталоџи*. Ириг: Српска читаоница, 2020)
- 201 *Тања Тасић*
Каталози Народне библиотеке Србије – историја и теорија каталога (Светлана Јанчић, Ана Савић, *Каталози Народне библиотеке Србије: од првих пописа фондова до узајаме каталошко-библиографске базе података*. Београд: Народна библиотека Србије, 2021)
- 205 *Сања Пејровић Тодосијевић*
Глас иза жице. *Наши дани* – лист југословенских ратних заробљеника нацистичког заробљеничког логора Сталаг XVII Б (Наташа Јовановић, *Наши дани: (1942–1945)*. Фототипско издање рукописног листа. Београд: Народна библиотека Србије, 2021)
- 211 *Александра Колаковић*
(Не)познате слике Великог рата: Рововац и Станислав Краков (Наташа Јовановић, *Рововац* (1916). Фототипско--транскрибовано издање рукописног листа Станислава Кракова. Београд: Народна библиотека Србије, 2021)
- 215 *Александар Раговић*
Од „руководатеља књига“ у Друштву српске словесности до дигиталне библиотеке САНУ (Сања Степановић Тодоровић, Марина Нинић: *Библиотека Српске академије наука и уметности: 1841–2021*. Београд: САНУ, 2021)

ПРАВО ЈАВНОГ ПОЗАЈМЉИВАЊА

- 223 Став Ифле о праву јавног позајмљивања (2016)
- 233 Најбоља пракса за успостављање система права јавног позајмљивања која подржава ауторе и библиотеке и пружа писменост и учење (Анекс Ифлиног става из 2016. године о праву јавног позајмљивања)

- 237 Право јавног позамљивања: инструкције за библиотеке
- 247 Лондонски манифест
Праведна реформа ауторских права за библиотеке и архиве у
Европи

IN MEMORIAM

- 253 *Драгана Милуновић*
Дејан Вукићевић (1965–2022)

CONTENT

THE ARTIST'S BOOK

- 9 *Olivera Batajić*
Journey to the Past, for a Ticket to the Future
- 11 *Gorana Stevanović*
The Artist's Book – the Phenomenon of an ArtWork
in Library Collections
- 27 *Gordana Kaljalović*
The Artist's Book – from Literary to Visual
- 35 *Aleksandar M. Trbović*
Photographic Artists' Books
- 53 *Maida Gruden*
From a Mass-produced Book to a Unique Artist's Book
Appropriation as a Method in the Creation of Art Books
- 63 *Božidar Zrinski*
From a Small Exhibition to the Award *Grand Prix*. The Artist's
Book and MGLC
- 71 *Jana Vuković*
The Oil Gnome or Children and their Books

TRANSLATIONS AND TRANSLATING OF LIBRARIANSHIP LITERATURE IN OUR COUNTRY – HISTORY, CURRENT SITUATION AND PERSPECTIVES

- 83 *Nebojša Kovačević*
Translators, Librarians, Bibliographers – a Few Stories
of a Common History
- 97 *Ana Savić*
How we Translated Librarianship: Translation Activity of the
National Library of Serbia
- 119 *Dobriša Begenišić*
The Importance of Translation for the Development of Profession:
on the Example of the Literature from Librarianship Field

PROFESSION

- 133 *Nataša Petrović, Tatjana Domazet*
New Digital Repository of the National Library of Serbia
- 149 *Dragana Pantelić Đukić*
Works of Vatroslav Beković in the National Library of Serbia

PERSONA GRATA

- 173 THERE WHERE IS ALWAYS WORK AND WHERE YOU HAVE TO WORK WITH A CERTAIN SYSTEM: interview with Dragana Stolić – interviewed by Marija Bulatović

PUBLISHING TAPE

- 195 *Vesna Trijić*
Monastery Libraries on Fruška Gora (Vesna Petrović, Dubravka Simović, *Early Printed Books in Monastery Libraries of Fruška Gora: Catalogue*. Irig: Srpska čitaonica, 2020)
- 201 *Tanja Tasić*
Catalogues of the National Library of Serbia – History and Theory of Catalogues (Svetlana Jančić, Ana Savić, *Catalogues of the National Library of Serbia: from First Collections Lists to the Union Catalogue-Bibliographic Database*. Belgrade: National Library of Serbia, 2021)
- 205 *Sanja Petrović Todosijević*
The Voice behind the Wire. *Our Days* – the Journal of Yugoslav War Prisoners from Nazi Prison Camp Stalag XVII B (Nataša Jovanović, *Our Days: (1942-1945)*. Phototype ed. of Manuscript Journal. Belgrade: National Library of Serbia, 2021)
- 211 *Aleksandra Kolaković*
(Un)known Images of Great War: Rovovac and Stanislav Krakov (Nataša Jovanović, *Rovovac* (1916). Phototype-transcribed ed. of the Manuscript Journal of Stanislav Krakov. Belgrade: National Library of Serbia, 2021)
- 215 *Aleksandar Radović*
From “The Book Handler” in the Society of Serbian Literature to the SASA Digital Library (Sanja Stepanović Todorović, Marina Ninić: *Library of the Serbian Academy of Sciences and Arts: 1841-2021*. Belgrade: SASA, 2021)

PUBLIC LENDING RIGHT

- 223 The IFLA Position on Public Lending Right (2016)
- 233 Best Practice for Establishing a Public Lending Right System that Supports Authors and Libraries and Enables Literacy and Learning (Annex to the 2016 IFLA Position on Public Lending Right)

- 237 Public Lending Right : Instructions for Libraries
- 247 London Manifesto
Fair Copyright Reform for Libraries and Archives in Europe

IN MEMORIAM

- 253 *Dragana Milunović*
Dejan Vukićević (1965-2022)

Штампање је омогућило
Министарство културе и информисања Републике Србије

Електронско издање Гласника НБС доступно је на
<http://www.nb.rs>

Упутство ауторима за израду радова: https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=5612

Printing financed by
Ministry of Culture and Information of the Republic of Serbia

Electronic edition of The NLS Herald is available at
<http://www.nb.rs>

Paper guidelines: https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=5612

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

02

ГЛАСНИК Народне библиотеке Србије = The Herald of the National Library of Serbia : годишњак за ... годину / главни и одговорни уредник Владимир Пишталo ; уредник Дејан Вукићевић. – [Штампано изд.]. – Год. 1, бр. 1 (1999)– . – Београд : Народна библиотека Србије, 1999– (Београд : Ретро принт). – 24 cm

Годишње. – Друго издање на другом медијуму: Гласник Народне библиотеке Србије (Online) = ISSN 1820-1245
ISSN 1450-8915 = Гласник Народне библиотеке Србије (Штампано изд.)
COBISS.SR-ID 159850503

